

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΛΕΝΗ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΠΟΥΝΤΑ

**Το φαινόμενο της ληστείας στο δημόσιο λόγο, που διατυπώθηκε
με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού**

Επόπτης καθηγητής: Νίκος Θεοτοκάς

ΑΘΗΝΑ, 2007

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΛΕΝΗ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΠΟΥΝΤΑ

**Το φαινόμενο της ληστείας στο δημόσιο λόγο, που διατυπώθηκε
με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού**

ΑΘΗΝΑ, 2007

**Το φαινόμενο της ληστείας στο δημόσιο λόγο, που διατυπώθηκε
με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού**

Περιεχόμενα

1.	Εισαγωγή	5
2.	Επεισόδιο Ωρωπού	9
3.	Περιεχόμενο έρευνας	20
3.1.	Αιτιολογική έκθεση – 23/2/1870	29
3.2.	Νόμος ΤΟΔ΄ Περί καταδιώξεως της ληστείας 23/2/1870	35
3.2.1.	Δίωξη ληστείας	40
3.2.2.	Καταμερισμός της ευθύνης μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των πολιτών	46
3.2.3.	Ύποπτοι Λησταποδοχής - Βλαχοποιμένες – Νομάδες κτηνοτρόφοι	54
4.	Το φαινόμενο της ληστείας	66
5.	Βιβλιογραφία	79
6.	Πηγές	83

1. Εισαγωγή

Το 1959, ο αγγλοαυστριακός ιστορικός Έρικ Χομπσμπάουμ δημοσίευσε τη γνωστή μελέτη του σχετικά με την «πρωτόγονη ή αρχαϊκή επανάσταση», το σύνολο δηλαδή των μορφών ανταρσίας που συνιστούν προϊόν μετάβασης από την παραδοσιακή προς τη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Η μελέτη αυτή, και ειδικότερα το πρώτο κεφάλαιο, το οποίο ασχολείται με την ανάλυση του φαινομένου της «κοινωνικής ληστείας», μπορεί να θεωρηθεί ως αφετηρία ενός επιστημονικού διαλόγου, με κέντρο αυτά τα θέματα, καθώς ένα σύνολο κοινωνικών επιστημόνων και ιστορικών προσανατόλισε το ενδιαφέρον του σ' αυτά τα ζητήματα, άλλοτε υιοθετώντας την προβληματική και την ορολογία του και άλλοτε ασκώντας κριτική. Ο ίδιος ιστορικός, απαντώντας σε κριτικές των συναδέλφων του, επανεξετάζει τις απόψεις του και εμπλουτίζει την ανάλυσή του σε μια σειρά κειμένων με τη μορφή άρθρων ή μονογραφιών. Το 2000 ο Χομπσμπάουμ επανεκδίδει αναθεωρημένο το έργο του *Bandits*, προσθέτοντας τρία νέα κεφάλαια (Πορτρέτο ενός ληστή 1981, Ληστές κράτη και εξουσία, και Η παράδοση της ληστείας) και ένα παράρτημα. Αξιοποιεί νέα στοιχεία για το θέμα της ληστείας, που προέκυψαν από έρευνες μετά το 1981. Επισημαίνει στην εισαγωγή ότι στην επανέκδοση του συμπληρωμένου έργου του οδήγησε η ανάγκη, αφενός να απαντήσει στα ζητήματα που σχετίζονται με την αποσύνθεση της κρατικής εξουσίας κι την αδυναμία των ισχυρών κρατών να διατηρήσουν τα επίπεδα νόμου και τάξης που δημιούργησαν το 19^ο αιώνα και 20^ο και αφετέρου να αναδείξει τις ιστορικές συνθήκες που η ληστεία ενδημικά ή επιδημικά εμφανίστηκε. Απαντάει επίσης σε απόψεις ότι η δουλειά του είναι πλέον ξεπερασμένη, ότι δίνει μεγάλη σημασία στους αγρότες και όχι στην κοινωνία γενικά και στις δομές του κράτους, ότι δίνει μεγάλη σημασία στα πρόσωπα που προέρχονται μέσα από μύθους και ότι μέσα από κει δημιουργεί το στερεότυπο του «καλού» και

«κακού» ληστή, συστηματοποιώντας περισσότερο το θέμα της πολιτικής στη ληστεία και της κοινωνικής αντίστασης την οποία θεωρεί σημαντικό παράγοντα στη βία.

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η έκταση του φαινομένου της ληστείας τόσο πριν όσο και μετά την ίδρυση του εθνικού κράτους κέντρισε από νωρίς το ενδιαφέρον της ιστοριογραφίας και έδωσε το ερέθισμα για τη συγγραφή πολλών μελετών, οι οποίες εστιάζουν στον «πατριωτικό» χαρακτήρα της δράσης των ενόπλων ραγιάδων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, κλεφτών και αρματολών. Η επιστημονική αντιπαράθεση που ακολούθησε το έργο του Χομπσμπάουμ, καθώς είναι σχετικά άγνωστη στην επιστημονική κοινότητα και πολύ περισσότερο στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό στην Ελλάδα.

Θεωρούμε σημαντικό να δημιουργηθεί ένα θεωρητικό πλαίσιο εντός του οποίου να μπορούν να επανεξεταστούν τα ζητήματα, που σχετίζονται με τη βία που ασκείται στις επιμέρους τοπικές κοινωνίες κατά την ενσωμάτωσή τους σε ευρύτερους κοινωνικοπολιτικούς σχηματισμούς.

Η μελέτη της στρατιωτικής εξέγερσης και της ληστείας από την εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους μας οδηγεί σε ζητήματα και θεματικές που ανάγονται στα μέγιστα προβλήματα της έρευνας για τον ελληνικό 19^ο αιώνα. Ο Δαμιανάκος θεωρεί ότι η ιστορία των λαϊκών παρανομιών στην Ελλάδα, κατά τους τελευταίους αιώνες σημαδεύεται από τη δραστηριότητα τριών μεγάλων ενσωματώσεων κοινωνικής αμφισβήτησης, που διαδέχονται η μια την άλλη στο χρόνο. Πρόκειται για τους κλέφτες, τους ληστές και τους ρεμπέτες.

Στην παρούσα έρευνα θα ασχοληθούμε με το φαινόμενο της ληστείας και του ληστή μέσα από την ανάλυση των κειμένων του δημόσιου λόγου, που εκδόθηκαν με αφορμή τη «σφαγή στο Δήλεσι». Επιλέγουμε το συγκεκριμένο επεισόδιο στο Δήλεσι το

1870, αφού εξαιτίας αυτού του επεισοδίου η Ελλάδα και όχι μόνο η κυβέρνησή της βρέθηκε στο εδώλιο του κατηγορουμένου, δέχτηκε την κατακραυγή της πολιτισμένης Ευρώπης, επήλθαν πολιτικές αλλαγές, παραιτήσεις υπουργών αρχικά και ολόκληρης της κυβέρνησης στη συνέχεια.

Έχει δημοσιευτεί πληθώρα κειμένων προβληματισμού με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού. Αναπτύχθηκε ένας δημόσιος διάλογος και στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, για τη ληστεία με αφορμή τη σφαγή στο Δήλεσι. Τα κείμενα αυτά σώζονται σε διάφορα αρχεία και αποτελούν ένα σώμα κειμένων ένα «αρχείο», το οποίο μπορεί να μας παρέχει γλωσσικό υλικό για να διακρίνουμε τις αναπαραστάσεις του ληστή και της ληστείας, που έχει διαμορφώσει ο αστικός κυρίως κόσμος της εποχής, ο οποίος έχει σχέση με τους θεσμούς και το σύγχρονο εθνικό κράτος. Έτσι αντικείμενο της έρευνάς μας δεν αποτελεί γενικά το φαινόμενο του ληστή και της ληστείας, αλλά η εικόνα που έχει δημιουργηθεί για τους ληστές και τη ληστεία, όπως αυτή εκφράζεται στα προαναφερθέντα κείμενα.

Ειδικότερα επιχειρείται η παρουσίαση ερμηνευτικών προτάσεων, οι οποίες αφορούν, κυρίως στη μελέτη του πραγματολογικού υλικού, το οποίο περιλαμβάνει το Νόμο ΤΟΔ', *Περί καταδιώξεως της ληστείας*, που ψηφίστηκε στη βουλή το 1871 με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού, καθώς και κάποιες σημαίνουσες αξιολογήσεις στο επίσημο πολιτικό ιδίωμα της εποχής, όπως αποτυπώνονται στις διατυπώσεις αιτιολογικών εκθέσεων και στις αναθεωρήσεις σχετικών άρθρων και στις συζητήσεις που διεξάγονται στη Βουλή.

Στη μελέτη αυτή δεν εξετάζεται το κοινωνικό φαινόμενο της ληστείας¹ ως διττό θέμα: πώς ενεργούσε ο ληστής στη συγκεκριμένη παραδοσιακή αγροτική κοινωνία και πώς τον

¹ Hobsbawm, J.E., (1975), *Οι ληστές*, μετ. Φ. Ζαμπαθά- Παγουλάτου, Αθήνα, Βέργος

αντιμετώπιζε η κοινωνία και κατ' επέκταση η εξουσία, ή γενικότερα, ποιος ήταν ο κόσμος των ληστών και ποια εικόνα διαμορφώνονταν μέσα από τα διαθλαστικά πρίσματα των παραδόσεων και των σκοπιμοτήτων. Το βάρος της διερεύνησης έπεσε στην εξέταση του λόγου εκπροσώπων της εξουσίας, με αφορμή τα γεγονότα στο Δήλεσι, όπως εκφράζεται στα φυλλάδια, την αιτιολογική έκθεση, το νομοσχέδιο και τις συζητήσεις στη βουλή. Το πραγματολογικό αυτό υλικό συνιστά την πληρέστερη εικόνα του λόγου της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, επί του φαινομένου της ληστείας τον 19^ο αιώνα και φανερώνει την παραμορφωτική επίδραση των πρόσφατων τραυματικών εμπειριών από τη σφαγή στο Δήλεσι. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται η διεργασία της διαθλάσεως του προβληματισμού, για τη ληστεία, υπό το πρίσμα της εθνικής ιδεολογίας ή φιλοτιμίας με αφορμή το Δήλεσι.

2. Το επεισόδιο του Ωρωπού

Στις αρχές τις δεκαετίας του 1870 στην Ελλάδα, ο νεαρός Δανός πρίγκιπας, που είχε χρηστεί βασιλιάς, συμπλήρωνε τον έβδομο χρόνο της ανόδου του στο θρόνο, το σύνταγμα της χώρας είχε ζωή έξι χρόνων και θεωρητικά ήταν από τα πιο φιλελεύθερα ευρωπαϊκά συντάγματα. Η χώρα προσπαθούσε να αποκτήσει κοινοβουλευτικό βίο, παρά την τροχοπέδη των προσωποπαγών κομμάτων. Μόλις και μετά βίας άρχισε να διαγράφεται στον πολιτικό ορίζοντα μια τάση να υπάρξουν κόμματα αρχών, βέβαια είναι ακόμα μακριά από μια προσπάθεια εξαστισμού του κοινωνικού βίου. Χαρακτηριστικό εύρημα της κοινωνικής καθυστέρησης ήταν η ληστεία, που εμπόδιζε την αγροτική ανάπτυξη της υπαίθρου, δημιουργούσε καθεστώς ανασφάλειας στους πολίτες και στους ξένους, ακόμα και στις παρυφές της πρωτεύουσας.

Στις 29 Μαρτίου 1870 μία ομάδα ξένων διπλωματών και άλλων προσωπικοτήτων, ο λόρδος Μονκάστερ με τη σύζυγό του, ο Φρειδερίκος Βύννερ, Άγγλος, ο κ. Χέρμπερτ, γραμματέας της αγγλικής πρεσβείας, ο κόμης Μπούλ γραμματέας της ιταλικής πρεσβείας, ο κ. Λόυδ, δικηγόρος Άγγλος η σύζυγός και η μικρή του κόρη αναχώρησαν από το ξενοδοχείο της Αγγλίας για να επισκεφτούν το πεδίο της Μάχης του Μαραθώνα. Τους συνόδευαν ένας υπάλληλος του ξενοδοχείου που γνώριζε την αγγλική γλώσσα, ο Αλέξανδρος Ανεμογιάννης και ένας υπηρέτης Ιταλός. Για την ασφάλειά τους η Μοιραρχία και η Αστυνομία τους παραχώρησαν τέσσερις χωροφύλακες, επειδή αυτό συνηθιζόταν και όχι γιατί υπήρχε κάποια υποψία για την ασφάλεια των επισκεπτών. Το αντίθετο μάλιστα επικρατούσε η πεποίθηση ότι η Αττική ήταν ασφαλής και δεν υπήρχε κανένας κίνδυνος.

Επιστρέφοντας στην Αθήνα η ομάδα των ξένων περιηγητών έπεσε σε ενέδρα ληστών στο δρόμο από το Πικέρμι προς τα Σπάτα , οι

άμαξες περικυκλώθηκαν από ομάδα ληστών (τριάντα περίπου), οι αρχηγοί των οποίων ήταν οι Αρβανιτάκηδες και ο Σπανός. Αφού προηγήθηκε συμπλοκή με απόσπασμα στρατιωτών, κατά την οποία οι στρατιώτες δεν κατάφεραν τίποτα, οι ληστές οδήγησαν τους αιχμαλώτους σε άλλο μέρος, στο λημέρι τους. Εκεί συνέταξαν επιστολή με την οποία ζητούσαν 32.000 αγγλικές λίρες για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων ή την απονομή αμνηστίας, και απαίτησαν την αναστολή κάθε καταδίωξής τους από τη δημόσια δύναμη μέχρι την αποπεράτωση των διαπραγματεύσεων. Απελευθέρωσαν τις γυναίκες, οι οποίες θα μετέφεραν και την επιστολή για να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις. Η κυβέρνηση, ενέδωσε στις παραστάσεις των πρέσβων της Ιταλίας και της Αγγλίας και ανέστειλε κάθε καταδίωξη των ληστών αναμένοντας την ταχύτερη απελευθέρωση των αιχμαλώτων.

Όλοι εννόησαν ότι το επεισόδιο αυτό είναι πέρα από πολιτικές παρατάξεις, δεν αφορά μόνο την κυβέρνηση αλλά την ίδια τη χώρα και το κράτος και επηρεάζει τη δημόσια γνώμη της Ευρώπης για την δημόσια ασφάλεια στην Ελλάδα, τη στιγμή που αρκετοί ξένοι αλλά κυρίως ομογενείς ετοιμάζονταν να μεταφέρουν κεφάλαια στην Ελλάδα και να αποκατασταθούν οριστικώς σε αυτήν. Ο τόπος στον οποίο έγινε η ληστεία, στα πρόθυρα της πρωτεύουσας, ο αριθμός των ληστών, προ πάντων όμως ο χαρακτήρας των αιχμαλώτων, επιφανείς ξένοι, καθιστούν το επεισόδιο μοναδικό και συνδέουν την εποχή με σειρά προγενέστερων γεγονότων ληστείας. Τίθενται εύλογα ερωτήματα: Πώς επί μήνες δεν ακούστηκε ληστρική πράξη στη ληστοτρόφο Στερεά; Πώς πολυάριθμες ληστρικές συμμορίες διαιτώνται στην Αττική; Πώς η εξουσία, η διαθέτουσα μεγάλη στρατιωτική δύναμη και η έχουσα πλήθος υπαλλήλων και μέσων αγνοεί την ύπαρξη αυτών στην επαρχία τουλάχιστον της πρωτεύουσας; Είναι γεγονός ότι είχε καταγγελθεί στην κεντρική εξουσία η είσοδος των ληστρικών συμμοριών των Αρβανιτάκηδων και του Σπανού στην

επαρχία της πρωτεύουσας; Όλα αυτά τα ερωτήματα δείχνουν όλη την αναστάτωση που προκάλεσε η αιχμαλωσία των επίσημων ξένων στο Πικέρμι, η οποία θεωρήθηκε καίριο πλήγμα στο εθνικό φιλότιμο, τη στιγμή που οι αρχές της Χωροφυλακής θεωρούσαν εντελώς ακίνδυνη την περιήγηση των ταξιδιωτών στις παρυφές της πρωτεύουσας και πολλοί πίστευαν ότι η ληστοκρατία ανήκει στο παρελθόν.

Από την ίδια μέρα, το γεγονός διαδόθηκε στους κατοίκους της Αθήνας, και την επόμενη έχουμε πληθώρα δημοσιευμάτων, από όλες τις εφημερίδες για το επεισόδιο. Πέρα από λεπτομέρειες για το γεγονός, ο τύπος έθετε πολλά ερωτήματα σχετικά με τη ληστεία και τους ληστές, τη στάση της κυβέρνησης, τις διασυνδέσεις των ληστών με τοπικούς άρχοντες και πολιτικούς. Σε πολλά δημοσιεύματα διατυπώνονται υποψίες περί της δράσης ληστρικών συμμοριών με την ανοχή της κεντρικής κυβέρνησης, ότι η εξουσία παρότι διαθέτει πολλούς υπαλλήλους και μέσα, για να μαθαίνει τα συμβάντα της επαρχίας σχετικά με τους ληστές και τη δράση τους, δεν κατορθώνει ποτέ ούτε να τους βρει, ούτε να προλάβει ή να αντιμετωπίσει τη δράση τους. Πιο συγκεκριμένα κάποια ρεπορτάζ αναφέρουν ότι γνωστοποιήθηκε στην κεντρική εξουσία η διείσδυση των συμμοριών των Αρβανιτάκηδων και του Σπανού στην Αττική, και ζητήθηκε η λήψη των κατάλληλων μέτρων. Καταλήγουν έτσι τα δημοσιεύματα σε ερωτήματα και υποψίες για συνεννοήσεις με τις ληστρικές ομάδες, ή ακόμα και για διασυνδέσεις και διαπραγματεύσεις. Απευθύνουν σαφείς υπαινιγμούς συνεννοχής στον πολιτικό κόσμο των κοτσαμπάσηδων, της κυβέρνησης και των κομματάρχων της υπαίθρου. Κάποια δημοσιεύματα δεν διστάζουν να καταγγείλουν τον μεγαλοκτηματία, υπουργό των Στρατιωτικών, Σκαρλάτο Σούτσο, ως ληστοτρόφο και κρυφό υποστηρικτή των ληστρικών συμμοριών.

Από την επόμενη μέρα, που το γεγονός της αιχμαλωσίας των ξένων έγινε γνωστό από τα δημοσιεύματα του τύπου, το ζήτημα άρχισε να παίρνει διαστάσεις και να πολιτικοποιείται. Η κυβέρνηση του Ζαΐμη δεχόταν πιέσεις όχι μόνο εσωτερικές από τον τύπο και την αντιπολίτευση, αλλά και επεμβάσεις από την Αγγλική Πρεσβεία, η οποία πίεζε έτσι ώστε να ικανοποιηθούν εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης τα αιτήματα των ληστών, που ήταν κυρίως η επιδίωξη αμνηστίας για την ως τότε δράση τους. Το ζήτημα είχε τεθεί αμέσως από τον Τάκο Αρβανιτάκη, προστατευόμενο του Άγγλου τσιφλικά Φράνκ Νόελ, αλλά η κυβέρνηση θεώρησε την υπόθεση της αμνηστίας αντισυνταγματική και την απέρριψε. Σύμφωνα με δημοσιεύματα των εφημερίδων οι ληστές πραγμάτων όλες τις επαφές τους με την κυβέρνηση μέσω της αγγλικής πρεσβείας και προσωπικά μέσω του πρεσβευτή Έρσκιν. Οι άνθρωποι που πηγαινοέρχονταν στην Αθήνα μεταφέροντας τις προτάσεις των ληστών, ανήκαν στη δύναμη του τσιφλικιού του Νόελ, ο οποίος όπως αποκαλύφθηκε αργότερα (Ιούνιος 1870) σχετίζονταν με τον Δημήτρη Αβέρωφ, θείο του βουλευτή Μ. Αβέρωφ και κουμπάρο των Αρβανιτάκηδων.²

Στο μεταξύ ο τύπος, ασχολείται καθημερινά με το επεισόδιο, δημοσιεύονται ειδήσεις γύρω από την τύχη των αιχμαλώτων και τις κινήσεις της συμμορίας που τους είχε απαγάγει, οι κατηγορίες είναι βαριές και δημιουργούν θολή πολιτική ατμόσφαιρα. Ο λόρδος Μονκάστερ ελευθερώνεται από τους ληστές με τον όρο εντός 24 ωρών, ή να αποστείλει 25.000 λίρες ή να δοθεί αμνηστία στους ληστές, αλλιώς να επιστρέψει στο στρατόπεδο. Ο λόρδος απάντησε την επόμενη στους ληστές ότι μπορεί να τους αποστείλει τα λύτρα., αλλά το αίτημα της αμνηστίας είναι αδύνατον να πραγματοποιηθεί από την κυβέρνηση. Οι ληστές όμως επιμένουν και στα δύο αιτήματα, και απαντούν ότι θα

² Βουρνάς, Τ., *Η σφαγή στο Δήλεσι*, Φυτράκης, σ. 45

επιβραδυνθεί η απελευθέρωση των αιχμαλώτων. Το υπουργείο απέρριψε με συμβούλιο την περί αμνηστίας αίτηση των ληστών η οποία αντίκειται σε ρητό άρθρο του συντάγματος και η απόφαση ανακοινώθηκε πάραυτα στους ληστές. Φαίνεται δε ότι και οι πρεσβευτές της Αγγλίας και της Ιταλίας κατανοούν ότι η αίτηση της αμνηστίας δεν πρέπει να ληφθεί υπόψη. Η απάντηση της συμμορίας δεν ήταν ευάρεστη και θα επιβραδύνονταν η απελευθέρωση των αιχμαλώτων. Συνήλθε αμέσως υπουργικό συμβούλιο και ο πρωθυπουργός με τον υπουργό Εξωτερικών και Στρατιωτικών μετέβηκαν στην πρεσβεία της Αγγλίας.

Το ζήτημα παίρνει ραγδαία μεγάλες διαστάσεις, ενοχοποιεί πρωθυπουργό, υπουργούς βουλευτές, κομματάρχες. Ο τύπος αποκαλύπτει ως κύριο ένοχο τον κοτσαμπασισμό, ο οποίος ελλοχεύει πίσω από το καθεστώς της ληστοκρατίας. Μερίδα του τύπου όμως σχολιάζει την απόλυση του Άγγλου λόρδου και των γυναικών ως πράξη ιπποτισμού από τη μεριά των ληστών και εξαίρει την πράξη τους. Στο μεταξύ οι ειδήσεις αναφέρονται στην πορεία των ληστών και των αιχμαλώτων προς την Αθήνα. Οι ληστές μαζί με τους ξένους αιχμαλώτους, πήγαν στον Ωρωπό και κατέλυσαν στο σπίτι του δημάρχου Σκουρτανιώτου. Συγχρόνως διετάχθησαν στρατιωτικές δυνάμεις από τις γύρω πόλεις να συγκεντρωθούν στο μέρος που διέμειναν οι ληστές και να το περικυκλώσουν. Η κυβέρνηση θεωρούσε ότι είχε εξασφαλίσει όλα τα δεδομένα για την καλή έκβαση του επεισοδίου.

Εν τω μεταξύ οι εφημερίδες αναφέρουν ότι σημειώθηκε κύμα ομαδικής αναχώρησης ξένων περιηγητών από την Ελλάδα, και δίνουν πολλές λεπτομέρειες για τη στάση της Αγγλικής Πρεσβείας και κυρίως του πρεσβευτή Έρσκιν, που ο γραμματέας του είχε αιχμαλωτιστεί. Κρίνουν τη στάση των Άγγλων και κατηγορούν τον πρεσβευτή ότι οι ληστές τον αντιμετωπίζουν ως προστάτη τους, αφού έπεισε τους ληστές ότι η Αγγλία και η Ιταλία μπορούν να υποχρεώσουν την κυβέρνηση να τους παραχωρήσει αμνηστία

αν αποφασίσουν και στείλουν το στόλο τους στο λιμάνι του Πειραιά.

Μέσα στο δεκαήμερο της αιχμαλωσίας των ξένων από την ομάδα του Αρβανιτάκη, και ενώ η Ελλάδα και η Ευρώπη συνταρασσόταν από το γεγονός, οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην κυβέρνηση και τους ληστές είχαν προσκρούσει σε αδιέξοδο. Παρά τις βρετανικές πιέσεις να συμβιβαστεί με τους ληστές η κυβέρνηση στάθηκε ανυποχώρητη. Την Πέμπτη 9/4/1870, τα καταδιωκτικά αποσπάσματα ενήργησαν επίθεση κατά των ληστών. Ούτε οι απευθυνόμενες ικεσίες, ούτε οι εκφοβισμοί, ούτε η ιδιότητα των αιχμαλώτων, οι οποίοι ήταν ξένοι και ανήκαν σε σώμα, το οποίο συνήθως μεγάλοι ληστές σέβονταν και προσκυνούσαν κατόρθωσαν να αποτρέψουν τους ληστές από την εμμονή τους στα αιτήματα και όταν πείσθηκαν ότι δεν έμενε καμία διέξοδος γι' αυτούς, δολοφόνησαν τους ξένους αιχμαλώτους σε λόφους γύρω από τον Ωρωπό κοντά στο Δήλεσι. Η σφαγή έγινε αμέσως μετά τη σύγκρουση με το απόσπασμα του Θεαγένη και τους ληστές, οι οποίοι βαλλόμενοι από τους στρατιώτες υποχώρησαν προς την παραλία του Ωρωπού, όπου και τους περίμενε πλωτό μέσο για να τους φυγαδεύσει. Η μάχη με τους ληστές είχε σαν αποτέλεσμα τη σφαγή των αιχμαλώτων και μεγάλες απώλειες στην ομάδα των ληστών, σκοτώθηκαν επτά ληστές, ανάμεσα στους οποίους και ο αδελφός του Τάκου Αρβανιτάκη, Χρήστος, και συνελήφθησαν πέντε, ενώ οι υπόλοιποι διέφυγαν. Η εφημερίδα «Αιών» στο φύλλο της 15^{ης} Απριλίου περιγράφει ως εξής το γεγονός:

«Η λύσις του απεχθούς δράματος ...επήλθεν ..δια τρόπου πρωτοφανούς εν τοις χρονικοίς των καθ' ημάς ληστειών και όλως τραγικού, όσω άλλως απροσδοκήτου, μετά τας εξαιρετικώς παρασχεθείσας ευκολίας και συγκαταβάσεις εις τους ληστές....Εις τας παρατηρήσεις ...αντέταξαν πείσμονα αντίστασιν και λογικήν τόσω παράτολμον και αιμοχαρή, ώστε ουδεμία ευγλωτία φιλανθρωπίας ή καθήκοντος άλλου εδύνατο να

κατισχύσει....απεφάσισαν να σφραγίσωσι την τελευταίαν ημέρα δι' αιματηράς και κακούργου αναμνήσεως...βυθίζοντες εις πένθος βαθύτατον εν όλον έθνος....δεν πιστεύομεν να ευρέθη ποτέ Τύπος πεπολιτισμένου Κράτους εις χείρονα.. θέσιν...Οιαιδήποτε πολιτικάι συμφοραί, η ήττα, η υποδούλωσις παρά στρατών ξένων, η κατάκτησις αυτή, τί εισί, παραβαλλόμεναι προς την δολοφονίαν της ηθικής υπολήψεως ενός Τόπου; ...Εν Ωρωπώ δεν εφονεύθησαν μόνον τέσσαρες άνθρωποι...ετραυματίσθη η υπόληψις του κράτους ημών, ετραυματίσθησαν προσδοκίαι ενός όλου Λαού, και εδηλητηριάσθη η ανακύπτουσα πολιτική ύπαρξις μάρτυρος Έθνους.»

Αργότερα συνελήφθησαν και άλλοι ληστές, ενώ η καταδίωξη συνεχίστηκε. Οι κεφαλές των φονευθέντων ληστών εξετέθησαν στο Πεδίο του Άρεως.

Όταν έγινε γνωστή η σφαγή ξέσπασε σάλος στην Αθήνα, ο υπουργός των Στρατιωτικών Σ. Σούτσος, πιεσμένος από τους κύκλους της αντιπολίτευσης και τους ξένους, που τον θεωρούσαν ως όργανο των ληστών, αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Στο μεταξύ ο αντίκτυπος του σάλου που είχε ξεσπάσει στο εξωτερικό άρχισε να γίνεται γνωστός στην Αθήνα όταν έφτασαν με το ταχυδρομείο τα πρώτα φύλλα των αγγλικών, γαλλικών και ιταλικών εφημερίδων, στα οποία γινόταν ευρύς λόγος για το γεγονός και υπήρχαν σχόλια σε βάρος της κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα. Πολλές ευρωπαϊκές εφημερίδες ασχολούνται ιδιαιτέρως με το επεισόδιο, και κυρίως οι αγγλικές, το οποίο χαρακτηρίζουν «μέγα πολιτικό συμβάν», κάποιες απαιτούν την κατοχή των Αθηνών και των «φρουρίων της Ελλάδος», από τον αγγλικό στρατό, πολλές κάνουν λόγο για «σκανδαλώδη διοίκησιν», ή ότι η «Ελλάς κατέδειξεν ότι δεν είναι άξια αυτονομίας». Ο αναγνώστης της εποχής παρατηρεί ότι οι ξένοι ζητούν την κατοχή της Ελλάδας και την κατάλυση της αυτονομίας, με πρόσχημα τη ληστεία. Τόσο ο αγγλικός, όσο και ο γαλλικός τύπος ξαναθυμούνται την

αγγλογαλλική επέμβαση του 1854 και την κατοχή της Ελλάδας και ζητούν την επανάληψή της. Η εφημερίδα που τηρεί πιο μετριοφρονα στάση είναι τα «Ημερήσια Νέα» (Daily News), και συστήνει στην Αγγλία να προσέξει, να μην επαναλάβει το λάθος του 1854, θεωρεί δε παράλογη τη θέση των εφημερίδων «*δια ολίγους ληστές να θέσωμεν υπεύθυνον ολόκληρο εν έθνος*». Θέτει το βασικό ερώτημα: «*Θα ωφεληθώμεν άραγε εκ της νυν περιστάσεως, όπως εξαλειφθή ολοτελώς η μάστιξ αύτη εκ της Ελλάδος, και ούτως αναπνεύσει ο Ελληνισμός και το ελληνικόν εμπόριον, ή θα καταλάβη την κυβέρνησιν η ίδια απάθεια;*»

Στο δεύτερο δεκαήμερο του Απριλίου έγινε συζήτηση στην αγγλική βουλή για το επεισόδιο της σφαγής του Ωρωπού και η αποκάλυψη των κατατεθέντων εγγράφων, τα οποία δημοσιεύτηκαν στον αγγλικό τύπο, δημιούργησε φοβερή αναστάτωση στο χώρο της ελληνικής αντιπολίτευσης.

Στο μεταξύ η κυβέρνηση έχει κινήσει βιαστικά τη δικαστική μηχανή, προκειμένου να παραπέμψει τους ληστές στο ακροατήριο. Έτσι στις 27 Απριλίου εκδίδεται βούλευμα παραπομπής, στο Κακουργιοδικείο, των συλληφθέντων και φυγόδικων ληστών. Ο τύπος δημοσιεύει τις ίδιες μέρες αποκαλυπτικά στοιχεία για τη ληστοκρατία στην Ελλάδα του 1870. Τα δημοσιεύματα συνεχίζονται με ειδήσεις για τις στενές σχέσεις του Φράνκ Νόελ με τους ληστές στο Δήλεσι,³ καθώς και με καταγγελίες για σχέσεις κυβερνητικών παραγόντων με τους ληστές. Ενώ οι καταγγελίες εναντίον μιας μερίδας του πολιτικού κόσμου πληθαίνουν και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, συλλαμβάνονται υψηλά ιστάμενα πρόσωπα που, όπως αποδείχθηκε από τις συνεχιζόμενες ανακρίσεις είχαν σχέση με τους ληστές στο Δήλεσι. Αρχίζουν όμως να δημοσιεύονται και

³ «Αιών», 30/4/1870

κάποιες απόψεις για την κατανόηση του φαινομένου της ληστείας και του προβλήματος της κοινωνικής καθυστέρησης του τόπου.

Το πρώτο δεκαήμερο του Μαΐου 1870, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, άρχισαν να διατυπώνονται προτάσεις, να ανασταλεί το σύνταγμα και να εφαρμοστούν δικτατορικές λύσεις για την αντιμετώπιση της ληστοκρατίας. Την πρόταση διατύπωσε η «Ημέρα», ελληνική εφημερίδα που έβγαινε στην Τεργέστη, με άρθρο της υπό τον τίτλο «*Ελλάς ή Σύνταγμα;*» Το άρθρο, έκανε τόσο δυσμενή εντύπωση στην κοινή γνώμη, ώστε την Πέμπτη 7 Μαΐου έγινε λαϊκή συγκέντρωση στην Ομόνοια. Στο μεταξύ κι ενώ οι καταγγελίες εναντίον μερίδας του πολιτικού κόσμου πληθύνονται και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, ο τύπος της Αθήνας αναγγέλλει τη σύλληψη ατόμων υψηλά ιστάμενων.

Η δίκη των ληστών άρχισε στις 9 Μαΐου, στην οποία συμμετείχαν δύο Άγγλοι δικηγόροι και την παρακολούθησε ολόκληρο το διπλωματικό σώμα της Αθήνας με επικεφαλής τον Άγγλο πρεσβευτή Έρσκιν. Ο πρώτος μάρτυρας που εξετάστηκε ήταν ο συνταγματάρχης Θεαγένης, ο άνθρωπος που είχε αναλάβει να διαπραγματευτεί με τους ληστές στον Ωρωπό για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων με αντάλλαγμα την αμνηστία και τα λύτρα. Το ρεπορτάζ της εφημερίδας «Μέλλον» περιγράφει την δίκη και μεταφέρει το διάλογο του Θεαγένη με τους ληστές:

Τους ληστές εύρον έξωθεν της οικίας, εν η διέμενον οι αιχμάλωτοι....Αμέσως ούτω μετάβημεν εις δωμάτιον παραπλησίον Κ. Νοέλ, εγώ και ο Τάκος...Αυτός (ο Τάκος) απάντησεν ότι πρώτη και κυρία απαίτησις είναι η αμνηστία.. «Μη ζητήτε» υπέλαβον « ό,τι η κυβέρνησις δεν δύναται να σας δώση, την αμνηστίαν δεν δύναται να σας απονείμη».... Στο δωμάτιον εισήλθεν κι ο αδελφός του Τάκου, Χρήστος...- «Και διατί δεν μας δίδει η κυβέρνησις την αμνηστίαν;» ηρώτησε. – «Διότι το Σύνταγμα απαγορεύει τούτο» απήντησα... «Ζητήσατε ό,τι είναι δυνατόν να σας δοθεί εκ μέρους

του Βασιλέως και της κυβερνήσεως....Μεταξύ αυτών είναι η χάρις, ήν ό βασιλεύς δύναται και έχει όλην την καλήν διάθεσιν να σας τη δώση.» - «Ας μας δώσουν την χάριν» απάντησαν οι δύο αρχιλησταί. – «Ναι τούτο είναι δυνατόν, αλλά ..,πρέπει να γίνει πρώτα δίκη κι εντός δεκαπέντε ημερών λαμβάνετε την χάριν»..... «Αφού λοιπόν δεν τα δέχετε όλα αυτά τι θα γίνει;» - «Θα τους έχωμεν να τους φυλάμε έως να γίνει ό,τι θέλομεν, και δεν ημπορεί παρά να γίνει, διότι αλλέως θα τους σκοτώσουμε και θα χαθήτε.» - «Τι θα κερδίσετε...Πού θα υπάγητε; Εις την Τουρκίαν...οι Άγγλοι θα σας καταδιώξουν.» - «Τόσα χρόνια δεν ήμεθα εις την Τουρκίαν ήσυχoi και ασφαλισμένοι;» υπέλαβεν ο Τάκος. ..- «Δεν συλλογίζεσθε, ό τι θα φέρετε τόσον κακόν εις τον τόπον;Διατί έχετε τόσο μίσος κατά του έθνους; Τι σας πταίει και θέλετε το κακό του;» - «Εμείς δεν ειξεύρομεν από αυτά τα πράγματα. Τα έθνος μας κατατρέχει, και θα το εκδικιθώμεν.»

Από τον παραπάνω διάλογο φαίνεται ότι συνεχίζει να είναι αδιανόητη για τους ληστές η ανελαστικότητα των διωκτικών αρχών απέναντι στο αίτημα της αμνήστευσής τους. Διαθέτοντας οι ίδιοι ένα σημαντικό επιχείρημα: τη ζωή ή τον θάνατο των ξένων αιχμαλώτων, θεωρούν εύλογο το αίτημά τους. Εμφανίζεται η εδραία θέση και για εκείνη την εποχή ότι το κύρος της διαπραγμάτευσης δεν μπορεί να το παράσχει καμία επιταγή του νόμου ή δέσμευση των αρχών. Η τήρηση του νόμου για τους ληστές είναι μικρότερης σημασίας από το ζήτημα που αφορά τη ζωή ή το θάνατο των ομήρων (Θεοτοκάς – Κοταρίδης, 2006: 102). Η απαίτηση των ληστών για άμεση και έξω από κάθε νομοτεχνική διαδικασία αμνήστευση δείχνει επίσης την πεποίθηση που έχει ο ληστής στην ισχύ του, την ηγεμονική συμπεριφορά και στάση του, η οποία βέβαια δεν στερείται και πολιτικής οξυδέρκειας (Δαμιανάκος, 1987: 104). Η άρνηση από μέρους των διωκτικών αρχών να αποδεχτούν το πλαίσιο της διαπραγμάτευσης οδηγεί σε αδιέξοδο και στο γνωστό αποτέλεσμα

Η απόφαση του δικαστηρίου ήταν ανάλογη του αδικήματος, οι ληστές καταδικάστηκαν σε θάνατο με αποκεφαλισμό. Μέσα σ' αυτή την σοβαρά οξυμμένη ατμόσφαιρα, όπου η εσωτερική διαμάχη είχε φτάσει στο κατακόρυφο και το πρόβλημα είχε διεθνοποιηθεί, με αλλεπάλληλες δηλώσεις στο αγγλικό κοινοβούλιο και επίσημες διακοινώσεις της ρωσικής κυβέρνησης εναντίον των τεκταινομένων από τους Άγγλους, έγινε η εκτέλεση των ληστών της συμμορίας Αρβανιτάκη, το Πεδίο του Άρεως την 8^η Ιουνίου παρουσία μεγάλου πλήθους, του πρέσβεως της Ιταλίας, του γραμματέως της αγγλικής βουλής και πολλών διπλωματών.

Η σφαγή του Ωρωπού κλείνει στις 6 Ιουλίου 1870 με την παραίτηση της κυβέρνησης Θ. Ζαΐμη και στις 9 Ιουλίου ο βασιλιάς Γεώργιος καλεί στα ανάκτορα τον Ε. Δεληγιώργη, τον πολιτικό που πριν από 22 χρόνια θεωρούνταν ο αρχηγός της δημοκρατικής νεολαίας της Αθήνας, ο οποίος το 1848 είχε κατεβεί στους δρόμους της πρωτεύουσας επικεφαλής των νέων, με το σύνθημα «Ζήτω η δημοκρατία!» Η κυβερνητική αλλαγή αποτέλεσε και τον επίλογο της σφαγής του Ωρωπού.

Εδώ σταματάμε την αφήγηση του επεισοδίου του Ωρωπού. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε την σύσταση του γενικού ιδεολογικού και σημασιακού κόσμου των κειμένων του δημόσιου λόγου με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού, το οποίο δεν αντιμετωπίζεται ως μια ατυχής έκβαση των πραγμάτων, πιστοποιώντας τα ήθη των ανθρώπων της εποχής αλλά ως μια περίπτωση εμπλοκής που αναδεικνύει την ιστορική συνύπαρξη ασύμβατων μεταξύ τους πολιτισμών (Θεοτοκάς – Κοταρίδης, 2006: 103).

4. Περιεχόμενο της έρευνας

Η εγκαθίδρυση και η πολιτική οργάνωση του ελληνικού κράτους συνοδεύτηκαν από την άρθρωση ενός αυστηρού συστήματος κανόνων και ποινικοποιήσεων, με βάση το οποίο μορφοποιήθηκε η συγκρότηση του πολιτικού χώρου και η περιχαράκωσή του απέναντι σε αποκλίνουσες μορφές πολιτικής συμπεριφοράς, οργάνωσης και δράσης, κυρίως των συλλογικών στάσεων και των εθών που παρέπεμπαν στον παραδοσιακό πολιτισμό των όπλων και της κοινωνικής βίας. Πρόκειται για μέτρα που αφορούσαν στη συγκρότηση του στρατού, την αποκατάσταση των αγωνιστών, τη διοικητική διαίρεση, τη λειτουργία των δικαστικών μηχανισμών και την αντιμετώπιση της ληστείας. Αυτά τα μέτρα κυρίως προσέβλεπαν στην καταστολή των παράνομων πρακτικών, οι οποίες έθεταν σε αμφισβήτηση την ισχύ του κράτους και των στρατηγικών του επιλογών. Επίσης θεμελιώναν τις νεωτερικού τύπου διαδικασίες νομιμοποίησης θεσμικών και πολιτικών πρωτοβουλιών (Θεοτοκάς- Κοταρίδης, 2006: 59-60).

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στην ποινικοποίηση των συμπεριφορών των ληστών, που διενεργείται βάσει των νεωτερικών προτύπων προσδιορισμού της νομιμότητας και της επιβολής της έννομης τάξης. Ειδικότερα θα επιχειρήσουμε την παρουσίαση ερμηνευτικών προτάσεων, οι οποίες αφορούν κυρίως στη μελέτη του πραγματολογικού υλικού το οποίο περιλαμβάνει το σχέδιο νόμου περί καταδιώξεως της ληστείας, που ψηφίστηκε στη βουλή το 1871 με αφορμή το επεισόδιο του Ωρωπού, καθώς και κάποιες σημαίνουσες αξιολογήσεις τους στο επίσημο πολιτικό ιδίωμα της εποχής, όπως αποτυπώνονται στις διατυπώσεις αιτιολογικών εκθέσεων και αναθεωρήσεις σχετικών άρθρων και στις συζητήσεις που διεξάγονται στη Βουλή.

Μια πρώτη ανάγνωση των τεκμηρίων δείχνει ότι το φάσμα των προτεινόμενων μέτρων, με αφορμή το Δήλεσι, κινείται στα ίδια

πλαίσια ποινικοποίησης της συμπεριφοράς των ενόπλων, όπως και παλιότερα. Ήταν μέτρα στρατιωτικού και αστυνομικού χαρακτήρα κυρίως, παραγνωρίζοντας τους παράγοντες που δημιούργησαν, συντηρούσαν και ανέπτυσαν το φαινόμενο της ληστείας, όπως για παράδειγμα η κοινωνική καθυστέρηση της χώρας, η αγροτική οικονομία, το πρόβλημα της γης. Οι συγκεκριμένες διαδικασίες και πρωτοβουλίες του κράτους που αφορούν στη ληστεία, όπως και άλλες φορές προσβλέπουν στην δίωξή της, στον καταμερισμό της ευθύνης μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των πολιτών ως δημοτών, καθώς και τη μετατόπισή της στους μη θεωρούμενους Έλληνες, στους Σαρακατσάνους, τους Βλαχόφωνους, τους Βλαχοποιμένες ή Σκηνίτες και γενικότερα σε αλλόγλωσσους πληθυσμούς. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο βέβαια αυτές οι πολιτικές πρωτοβουλίες προσανατολίζουν τους φορείς παραδοσιακών πολιτικών πρακτικών στην εμπέδωση διαδικασιών ενσωμάτωσης στους περιορισμούς της νέας έννομης τάξης.

Για να παρακολουθήσουμε τις πολιτικές-νομικές πρωτοβουλίες της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της ληστείας με αφορμή το Δήλεσι, θα αναφερθούμε εν συντομία στο νομικό και πολιτικό πεδίο της εποχής, στο οποίο στηρίχτηκαν και εντάσσονται οι πρωτοβουλίες αυτές, και θα ακολουθήσει η ανάλυση του νομικού λόγου.

Η ουσιαστική κριτική και οι εύστοχες παρατηρήσεις για τη ληστεία προέρχονται από αξιωματικούς του στρατού και της χωροφυλακής, στο τέλος της δεκαετίας του 1860 και ιδιαίτερα με αφορμή το Δήλεσι (1870), κατά των οποίων στρέφονταν οι κατηγορίες για την πλημμελή καταδίωξη των ληστών. Το 1869 δημοσιεύονται δύο από τις σοβαρότερες, ως τότε, προσπάθειες μελέτης της ληστείας και των αναγκαίων μέτρων για την εξάλειψή της: α) η έκθεση του πρώην αρχηγού του στρατού στα μεθόρια για τη καταδίωξη των ληστών Πάνου Κορωναίου με τίτλο *Σκέψεις επί*

της εμπεδώσεως της τάξεως και των αιτίων των κωλυνόντων αυτήν⁴ και β)η μελέτη του ανθυπολοχαγού του πεζικού Ανδρέα Μοσχονήσιου *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*⁵.

Ο Κορωναίος, ανώτερος αξιωματικός (συνταγματάρχης) και πολιτικό πρόσωπο, έδωσε στη δημοσιότητα την έκθεσή του, αλλά δεν επιθυμούσε να υπερβεί τα «επιτρεπτά» όρια στην καταγγελία των υπευθύνων, για να μη βλάψει τα εθνικά συμφέροντα. Υποστήριζε πως η εμπέδωση της ασφάλειας είναι εφικτή, αρκεί «η διοικήσεις να μη φατριάζη, τα δικαστήρια ν' ανήκωσιν εις την δικαιοσύνην και μόνην, τα όργανα της εκτελέσεως να είναι επιτήδεια και όσο το δυνατόν τέλεια». Τα αίτια της ληστείας δεν έπρεπε να αναζητηθούν στην «ιστορίαν» και στην «εξαχρείωσιν» των ανθρώπων αλλά στην υπάρχουσα «καχεξίαν», στα αλληπάλληλα «πολιτικά συμβεβηκότα», στην κατά καιρούς «συνθηκολόγησιν» της εξουσίας με τους ληστές, στην αδυναμία της εξουσίας και τέλος στα κυβερνητικά μέτρα. Καταγγέλλει επίσης την έλλειψη παιδείας και θρησκευτικής αγωγής, την κακή διοικητική διαίρεση, την πλημμελή απόδοση δικαιοσύνης, καθώς και τον τρόπο διαβίωσης των νομάδων κτηνοτρόφων. Τα μέτρα που προτείνει είναι κυρίως στρατιωτικού και αστυνομικού χαρακτήρα.

Γνώστης του προβλήματος της ληστείας με πείρα στην καταδίωξη των ληστών, ο Μοσχονήσιος, έδωσε μια μελέτη για τους ληστές της Στερεάς αυτή την εποχή. Οι παρατηρήσεις του για τον κόσμο των ληστών και το ευρύτερο κύκλωμα είναι εύστοχες, στα προτεινόμενα μέτρα για την καταπολέμηση της ληστείας δεν ξεπερνά τις επικρατούσες απόψεις. Τονίζει πως η ληστεία είναι φαινόμενο παροδικό, αλλά έχει τις ρίζες του στα προβλήματα της υπαίθρου. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στους νόμους των

⁴ Κορωναίος, Π., (1869), *Σκέψεις επί της εμπεδώσεως της τάξεως και των αιτίων των κωλυνόντων αυτήν*, Αθήνα

⁵ Μοσχονήσιος, Α., (1869), *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Ερμούπολη

ληστών, που θεωρεί ότι πηγάζουν από τους νόμους του αρματολισμού, ιδιαίτερα την έχθρα των ληστών με τους τσιφλικάδες. Αφού αναλύει τους νόμους των ληστών περνάει στην οργάνωσή τους και πιστεύει πως κύρια πηγή σε ανθρώπινο υλικό είναι οι Βλάχοι, που τους λέει «*Αρβανιτόβλαχους ή Βλαχοποιμένας*». Τελειώνοντας την επισκόπησή του ο Μοσχονήσιος προτείνει μια σειρά διοικητικών και στρατιωτικών μέτρων, τα οποία δεν διαφέρουν από τα γενικά κρατικά μέτρα για την αντιμετώπιση της ληστείας. Μεταξύ άλλων προτείνει: «*1. Συνοικισμόν των βλαχοποιμένων αρβανιτο- βλάχων και καραγκούννηδων μακράν της οροθετικής γραμμής και φρούρησιν δι' ολοκλήρου λόχου. 2. Εκτόπισιν των μη επιθυμούντων να μετάσχουσιν του συνοικισμού εις τας νήσους.... 3. Εκτόπισιν των ληστοσυγγενών, των υπόπτων περιθάλψεως ληστών εις τας νήσους... 4. Να οικοδομηθώσιν σταθμοί στρατιωτικοί....εις όλας τας επικαίρους θέσεις*».

Ένα χρόνο αργότερα το 1870 έχουμε ένα άλλο φυλλάδιο από τον ταγματάρχη του πεζικού Δημήτριο Αντωνόπουλο με τίτλο *Σκέψεις περί της μετ' επιτυχίας καταδιώξεως και εξαλείψεως της την πατρίδα υμών λυμαινομένης ληστείας*. Εκτός από τα στρατιωτικά μέτρα πρότεινε και τα εξής: την απομάκρυνση από τις μεθόριες περιοχές των «*αργών και μηδέν επαγγελλομένων*», την ανέγερση και άλλων εκκλησιών, όπου οι ιερείς θα κήρυτταν και «*τον θείον λόγον κατά της ληστείας*», τη διάδοση της παιδείας και της «*ηθικής ανατροφής*» στην ύπαιθρο, τη διδασκαλία στα σχολεία της αποστροφής προς τη ληστεία, την απαγόρευση των «*κλέφτικων καλουμένων τραγωδιών δι' ών εξυμνείται εις έκαστος των ληστών ως ήρωας*», την έκδοση συγγραμμάτων, που να στιγματίζουν τον «*αντικοινωνικόν, κακούργον και απάνθρωπον ληστρικόν βίον*» και τον συνοικισμό «*των μεταβατικών βίον βιούντων ποιμένων*».

Το φάσμα των προτεινόμενων μέτρων της ίδιας εποχής συμπληρώνει ένα άλλο φυλλάδιο που εκδόθηκε το 1870⁶, αλλά από πολιτικό της εποχής και με αφορμή το Δήλεσι, τον Ρικάκη. Μεταξύ άλλων ο συγγραφέας προτείνει: να θεωρούνται υπεύθυνοι και υποχρεωμένοι να αποζημιώνουν τα θύματα των ληστών, εκτός από τους ληστές και τους συνεργάτες τους και οι διοικητικοί, δημοτικοί και στρατιωτικοί υπάλληλοι που έδειχναν ολιγωρία στην εκτέλεση του καθήκοντος, καθώς και οι δήμοι στους οποίους είχε διαπραχθεί η ληστεία, να παύονται από τις θέσεις τους και να στερούνται των πολιτικών τους δικαιωμάτων οι διοικητικοί και δημοτικοί υπάλληλοι που θεωρούνταν συνεργάτες των ληστών, να απαλλάσσεται από τη στρατιωτική του θητεία όποιος φόνευε ληστή, να εκτοπίζονται οι συγγενείς των εντόπιων ληστών και να απελαύνονται οι συγγενείς των αλλοδαπών.

Με το ίδιο πρίσμα περίπου αντιμετωπίζει το ζήτημα στο Μοριά ο συγγραφέας ενός ανώνυμου φυλλαδίου με τίτλο: *Οι πρωταίτιοι της υπάρξεως ληστείας εν Πελοποννήσω*, στην Τρίπολη το 1870, με αφορμή τα γεγονότα στο Δήλεσι. Στο φυλλάδιο αυτό στα αίτια της ληστείας προστίθεται και η «*από αμνημονεύτου χρόνου υπαρξίς καταδιωκομένων, η συνενοχή των δημοσίων υπαλλήλων, προκρίτων, δημάρχων και των οτζακίων*».

Οι αναζητήσεις αυτές ανακόπτονται από το επεισόδιο στο Δήλεσι την άνοιξη του 1870 και τη συνακόλουθη κατακραυγή των ξένων. Ο νεαρός Ιωάννης Γεννάδιος, υπάλληλος του εμπορικού οίκου των αδελφών Ράλλη στο Λονδίνο και μετέπειτα πρεσβευτής της Ελλάδας στην Αγγλία αναλαμβάνει το έργο της υποστήριξης της χώρας.⁷ Υποστηρίζει ότι η σφαγή στο Δήλεσι δεν διαπράχθηκε από «*Έλληνες ληστές*», αλλά από «*ληστές στην Ελλάδα*», οι ληστές

⁶ Α. Ι. Ρ. (ικάκη), Σκέψεις περί καταδιώξεως της ληστείας, Αθήνα, 1870, σ. 11 κ.ε.

⁷ Γεννάδιος, Ι., ελλην. Μετάφραση, *Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών. Μετάφρασις εκ του Αγγλικού της υπό Ιωάννου Γενναδίου επεραπολογίας του έθνους*, Αθήνα, 1871

αυτοί ήταν «Αλβανοί» και «Βλάχοι», με προέλευση οι περισσότεροι το Τουρκικό.

Τα ίδια υποστηρίζει στην αγόρευσή του στη βουλή ο βουλευτής Γεώργιος Μίλησης, τον Μάιο του 1871.⁸ Τα μέλη της συμμορίας, αναφέρει ο βουλευτής, εκτός από δύο «δεν ήσαν Έλληνες, αλλ' Αλβανοί και Βλάχοι, κατοικούντες εν Τουρκία». Συνεχίζει υποστηρίζοντας, ότι ήταν αποδεδειγμένο, ότι όλες οι συμμορίες «εστίαν και κέντρον» είχαν τις παραμεθόριες τουρκικές επαρχίες. «Τι πταίει η Ελλάς, αν η μεθόριος γραμμή, η διαχωρίζουσα αυτήν από της ευρωπαϊκής Τουρκίας, εδημιουργήθη τοιουτοτρόπως, ώστε να είναι ανοικτή εις όλας τας ληστρικές συμμορίας και εις όλους τους κακούργους, και δεν δύναται να την φρουρήση, ούτε αν θέση εις κίνησιν ολόκληρον τον στρατόν της;» Θεωρεί λοιπόν ότι η ληστεία στην Ελλάδα είναι ξενοκίνητο και οπωσδήποτε παροδικό φαινόμενο. «.....παρ' ημίν η ληστεία είναι κακόν παροδικόν και εφήμερον, λείψανον προηγουμένης πολιτικής και κοινωνικής καταστάσεως του έθνους, εξ' ής χθές μόλις εξήλθομεν. Ουδείς δεν δύναται να αρνηθή, ότι η ελληνική κυβέρνησις κατέβαλεν αείποτε πάσαν προσπάθειαν προς εκκρίωσιν του κακού, και ότι χάρις εις τας προσπάθειάς ταύτας και εις τον φιλόνομον χαρακτήρα του ελληνικού λαού, η ληστεία εξέλιπεν εις όλα τα λοιπά μέρη της Ελλάδος εκτός των μεθορίων επαρχιών».

Οι αγορεύσεις των βουλευτών για το θέμα της ληστείας με αφορμή το Δήλεσι κινούνται στα ίδια πλαίσια, υποστηρίζοντας ότι η ληστεία είναι παροδικό φαινόμενο, σχετίζεται μόνο με τις παραμεθόριες επαρχίες και οι ληστές δεν είναι Έλληνες αλλά ξένοι. Στην αγόρευσή του ο βουλευτής Δημήτριος Χατζίσκος,⁹

⁸ Μίλησης, Γ., *Δύο αγορεύσεις Γ. Μίληση, βουλευτού Ερμιονίδος, εκφωνηθείσαι εν τη Βουλή κατά την συζήτησιν της αποζημιώσεως της χήρας Λούδ. Εκ των στενογραφημένων πρακτικών της Βουλής*, Αθήνα 1871, σ. 13-14, 20

⁹ Χατζίσκος, Δ., *Λόγος εκφωνηθείς υπό του Δ. Χατζίσκου βουλευτού Φθιώτιδας κατά την Συνεδρίασιν της 8/1/1871. Αποσπασθείς εκ των στενογραφημένων πρακτικών*, Αθήνα, 1871, σ. 9,10

όπως και ο Μίλησης αναφέρει «Ω τάλαινα Ελλάς», θα έπρεπε να λένε οι ξένοι αντί να τη βρίζουν, «είχες την ατυχίαν να μινανθώσιν τα ένδοξα, τα ιερά εδάφη σου από μιανράς χείρας κακούργων, ποίων κακούργων; ξένων υποθαλπομένων, εκτός των ορίων, ήλθον, έπραξαν το κακούργημα, και παρευθύς ανεχώρησαν δια τας φωλεάς των, όπου έφθασαν τα ολίγα λείψανα της αισχράς εκείνης συμμορίας, όσα εσώθησαν από το ξίφος του Έλληνος στρατιώτου». Το «έθνος» ήταν «αθώο». Ο βουλευτής αφού δικαιολόγησε εν μέρει την κατά της Ελλάδας καταφορά της Αγγλίας, δηλώνει ότι δεν αληθεύει ότι πρόσωπα υψηλής περιωπής αναμίχτηκαν στο δράμα στο Δήλεσι. Όπως καταγράφεται στα πρακτικά της Βουλής,¹⁰ ο Χατζίσκος αναφέρει ότι την ληστεία την παράγει η κατάσταση των μεθορίων, και την διατηρούν άνθρωποι ανίκανοι και άνανδροι, μη επιτελούντες ακριβώς τα εαυτών καθήκοντα. Τα μέτρα και οι καταπιέσεις μαστίζουν τους κατοίκους των επαρχιών. Κατηγορούν τους κατοίκους ότι υποθάλπουν τις ληστρικές συμμορίες και αγνοούν ότι αυτοί υποφέρουν από τις απειλές και το φόβο των ληστών από τη μια και από την άλλη από το φόβο των ζημιών και των καταδιώξεων, στις οποίες τους υποβάλλει η εξουσία και τα άπειρα αδικήματα που διαπράττουν οι κατά καιρούς υπάλληλοι. Συνεχίζοντας την αγόρευσή του ο βουλευτής, τονίζει ότι απαιτεί η εξουσία από το λαό την καταστροφή της ληστείας, αλλά ο λαός πληρώνει φόρους και η κυβέρνηση οφείλει να παρέχει ασφάλεια. Τελειώνοντας προτείνει στον αρμόδιο υπουργό να γράψει στους συγγενείς των φονευθέντων να εξαλείψουν την φράση «Έλληνες λησταί εκ του επιτυμβίου».

«Αλβανοβλάχοι» και «Σαρακατσάνηδες» ήταν οι ληστές, υποστηρίζει και ο εισαγγελέας Ιωάννης Χατζίσκος¹¹ στη δίκη των συνεργατών της συμμορίας τον Απρίλιο του 1871. Θεωρεί ότι οι ληστές στην Ελλάδα είναι «επιδρομείς» και η ληστεία «επιδημία»,

¹⁰ Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίασις, 8-1-1871, σσ. 99-102

¹¹ Πρακτικά της δίκης των συνεργατών της συμμορίας των Αρβανιτάκηδων τον Απρίλιο του 1871, Αθήνα 1871, σσ. 7,8

η οποία προέρχεται από την Τουρκία. Επισημαίνει ότι «..η Ελλάδα είναι ο τάφος της ληστείας και φαίνεται, ωρίσθη παρά της θείας προνοίας, να αναστή η Ελλάδα, δια να καταστρέψει πρώτον έν έγκλημα εν τη Ανατολή και ακολούθως να εκπληρώση την αποστολήν αυτής». Η παράσταση του θεού και ο θείος λόγος αποτελεί έσχατο ρυθμιστή της τάξης, η προνοιακή νοηματοδότηση της συλλογικής ζωής ακυρώνει τη δυναμική των κοινωνικών αντιφάσεων, μεταθέτοντας τις ορίζουσες της ανθρώπινης πράξης στην Πρόνοια.

Τέλος και άλλος βουλευτής, ο Κωνσταντίνος Λομβάρδος, προσπαθεί να διαφοροποιήσει τους Έλληνες ληστές από τους ληστές της Ευρώπης. *«Είναι οι λησταί μας κακούργοι, εψηφίσαμεν κατ' αυτών τον δρακόντειον νόμον, ...αλλά δεν φτάνουν τους ληστές της Ευρώπης, οι οποίοι κηρύττουν αμετακλήτως και μέχρι θανάτου τον πόλεμον κατά της κοινωνίας. Οι λησταί μας σπανίως επιμένωσιν εις τούτο, μόλις εξέλθουν εις τον ληστρικόν βίον ευθύς επιθυμούν να επανέλθουν εις την κοινωνίαν».*¹²

Η ανωτέρω επισκόπηση δείχνει αδρομερώς τη διαμόρφωση ορισμένων βασικών και σταθερών απόψεων σχετικά με τη ληστεία, στο πλαίσιο αντικειμενικών και πιεστικών συνθηκών, αλλά και διαφόρων σκοπιμοτήτων. Η διαμόρφωση αυτών των απόψεων όπλισε με επιχειρήματα το κράτος και βοήθησε την εξουσία να απλοποιήσει ένα τόσο σοβαρό και πολύπλοκο κοινωνικό πρόβλημα. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται η διεργασία της διαθλάσεως του προβληματισμού από το πρίσμα της εθνικής ιδεολογίας ή φιλοτιμίας με αφορμή το Δήλεσι. Έχει σημασία ότι μια από τις βασικές πτυχές της ληστείας, η πολιτική, θίγεται γενικά και αόριστα, στα φυλλάδια και τις ομιλίες, χωρίς

¹² Λομβάρδου, Κ., *Αγορεύσεις Κ. Λομβάρδου, Προέδρου της Βουλής, κατά την συζήτησιν επί του νομοσχεδίου περί χορηγήσεως 10 χιλ. λιρών εις την χήραν Λούδ. Εκ των στενογραφημένων πρακτικών*, Αθήνα 1871, σ.6

συγκεκριμένες αναφορές. Στο θέμα αυτό διαφαίνεται η προσπάθεια των συντακτών, ανεξάρτητα από την πολιτική τους τοποθέτηση, να μην ενδώσουν στις διατυπώσεις συγκεκριμένων κατηγοριών εναντίον υψηλά ιστάμενων για λόγους εθνικούς, τάση που πήρε μεγάλες διαστάσεις σε φυλλάδια, λόγους βουλευτών με αφορμή το Δήλεσι, όταν η χώρα δέχτηκε την επίθεση από τη Δυτική Ευρώπη και ιδιαίτερα την Αγγλία.

Η ανάλυση του προβληματισμού για τη ληστεία δίνει τη δυνατότητα να διαπιστωθούν οι απόψεις που διαμορφώνονται και επικρατούν στην ελληνική κοινωνία τον 19^ο αιώνα. Στη μελέτη αυτή δεν εξετάζεται το κοινωνικό φαινόμενο της ληστείας¹³ ως διττό θέμα: Πώς ενεργούσε ο ληστής στη συγκεκριμένη παραδοσιακή αγροτική κοινωνία και πώς τον αντιμετώπιζε η κοινωνία και κατ' επέκταση η εξουσία, ή γενικότερα, ποιος ήταν ο κόσμος των ληστών και ποια εικόνα διαμορφώνονταν μέσα από τα διαθλαστικά πρίσματα των παραδόσεων και των σκοπιμοτήτων. Το βάρος της διερεύνησης αυτής έπεσε στην εξέταση των στάσεων και των απόψεων εκπροσώπων της εξουσίας, με αφορμή τα γεγονότα στο Δήλεσι, όπως εκφράζονται στα φυλλάδια, την αιτιολογική έκθεση, το νομοσχέδιο και τις ομιλίες, και αποτελούν την αποκρυσταλλωμένη στάση και συνείδηση της ιθύνουσας τάξης της χώρας απέναντι στο πρόβλημα της ληστείας.

Η σχετική εισηγητική έκθεση του πρωθυπουργού, οι συζητήσεις επί του νομοσχεδίου στη Βουλή και οι διατάξεις του νόμου που τελικά ψηφίστηκε στις 27/2/1870, ο ιδιώνυμος νόμος ΤΟΔ' «Περί καταδιώξεως της ληστείας», συνιστούν την πληρέστερη εικόνα των απόψεων της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, επί του φαινομένου της ληστείας τον 19^ο αιώνα και φανερώνουν την παραμορφωτική επίδραση των πρόσφατων τραυματικών εμπειριών από τη σφαγή στο Δήλεσι (Κολιόπουλος, 1996:252).

¹³ Hobsbawm, J.E., Οι ληστές, μετ. Φ. Ζαμπαθά- Παγουλάτου, Αθήνα: Βέργος, 1975

4.1. Αιτιολογική έκθεση – 23/2/1870

Στη Δ΄ Συνεδρίαση της Βουλής της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1870, ο πρωθυπουργός, Α. Κουμουνδούρος, προλογισάμενος για τις συκοφαντίες οι οποίες εκτοξεύτηκαν για το κοινοβουλευτικό σύστημα της Ελλάδας, ανέπτυξε τις αρχές στις οποίες *«θέλει βαδίζει η Κυβέρνησίς του»*. Αφού ως πρώτο θέμα έθεσε τις σχέσεις της Ελλάδας με τις άλλες δυνάμεις, αμέσως μετά ως σοβαρό ζήτημα της νέας κυβέρνησης θέτει το θέμα της ληστείας. *«Της ληστείας θέλει προσπαθήσει να αποξηράνη την πηγήν, καθόσον, και τοι βλέπει αρκούσαν βελτίωσιν εις το αντικείμενον τούτο της δημοσίας ασφαλείας. Θέλει εισαγάγει επομένως νομοσχέδιον καθιερούν πληρέστερον σύστημα καταδιώξεως του ήδη υπάρχοντος»*. Ανακεφαλαιώνοντας το πρόγραμμα της κυβέρνησης και συνδέοντας το θέμα της ληστείας με την επαρχία τονίζει την ανάγκη της αποκεντρώσεως και την επιθυμία να *«παράσχη ζωήν εις τον δήμον και την επαρχίαν, θέλει μεριμνήσει περί της συγκοινωνίας....καινα κατευνάξη τας αγρίας διαιρέσεις»*. Κατερχόμενος από το βήμα ο πρωθυπουργός αναγγέλλει την κατάθεση του νομοσχεδίου περί ληστείας μαζί με άλλα δύο νομοσχέδια, περί διανομής των εθνικών γαιών και περί αυθαιρέτων φυτειών.¹⁴

Μετά τον πρωθυπουργό στην ίδια συνεδρίαση της βουλής, ένας βουλευτής ζήτησε από τη βουλή να ορίσει ημερομηνία για να συζητηθεί το *«στυγερόν έγκλημα εν Δήλεσι, όπερ ενεκόλαψεν άδικον στίγμα επί του έθνους»*, ενώ άλλος βουλευτής στην αγόρευσή του θεωρεί ως κύρια αιτία της ληστείας την *«μεροληπτικήν διεξαγωγήν της δημοτικής και διοικητικής ενεργείας.....εάν»* είπε *«αλλάξη η διοικητική ενέργεια, εάν η συγκοινωνία αναπτυχθή, διοργανωθή δε αξιόλογος ημών στρατός επαξίως έν και μόνον πρόσκομμα, αλλά μέγιστον θέλει απολειφθή*

¹⁴ Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις Δ΄, 23/12/1870, σσ. 8-10

*προς εμπέδωσιν της δημοσίας ασφαλείας, η αθλία οροθετική γραμμή».*¹⁵

Στην ανωτέρω συνεδρίαση ορίζεται η 23^η Δεκεμβρίου 1870, ως ημερομηνία κατάθεσης του Νομοσχεδίου περί της ληστείας και της Αιτιολογικής έκθεσης και η 8^η Ιανουαρίου 1871 ως ρητή μέρα για τη συζήτηση τω γεγονότων στο Δήλεσι.

Στη συνεδρίαση της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1870, ο πρωθυπουργός και υπουργός των Εσωτερικών υποβάλλει το Νομοσχέδιο και την Αιτιολογική έκθεση, ως κατεπείγοντα. Στην ομιλία του επί του νομοσχεδίου, θεωρεί ότι μετά τα γεγονότα στο Δήλεσι δεν χρειάζεται να γίνει συζήτηση για την αρχή του νομοσχεδίου, και συγχαίρει τον τόπο, *«όστις δι εκτάκτου συνδρομής προς την δημοσίαν δύναμιν και δια θυσιών εκτάκτων....και ά κυρίως οφείλονται τα από του παρελθόντος Απριλίου επελθόντα κατά της ληστείας αποτελέσματα, εμαρτύρησε δια των πραγμάτων πόσον αποτροπιάζεται την ληστείαν και οποίαν φέρει βαθείαν συναίσθησιν της τιμής και των υποχρεώσεων αυτού».*¹⁶

Υποβάλλοντας την Αιτιολογική έκθεση, ο εισηγητής τονίζει ότι επιφέρει λίγες παρατηρήσεις, επί των διατάξεων του νομοσχεδίου, θεωρώντας ότι το ίδιο το νομοσχέδιο είναι λεπτομερές και σαφές. Ξεκινώντας από το *Κεφάλαιον Α' Επικήρυξις και ποιναί των ληστών*, αναλύει την αρχή των συμπεριλαμβανομένων άρθρων σε αυτό. Η επικήρυξη των ληστών, όπως ορίζεται στο 1^ο άρθρο του Νομοσχεδίου, θεωρείται μέτρο αναγκαίο μεν, αλλά ότι χρήζει μεγάλης προσοχής. Το άρθρο αυτό έχει σκοπό να προλάβει, κάθε άτοπο ενδεχόμενο στις διοικητικές ενέργειες και υπαγάγει το μέτρο της επικήρυξης των ληστών στην κανονική ενέργεια των νόμων με την προϋπαρξη δικαστικού εντάλματος. Τα άρθρα 2-7 αφορούν στην πλήρωση ορισμένων κενών του ποινικού νόμου για

¹⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π. σ. 10

¹⁶ Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις Ε', 23/12/1870, σ. 20

την αυστηρότητα της λησταποδοχής και ο ομιλητής δεν επεξηγεί περαιτέρω.

Περνώντας ο ομιλητής στο *Κεφάλαιον Β΄ Ποναί και αμοιβαί επί της καταδιώξεως της ληστείας* τονίζει ότι το άρθρο 8 κανονίζει ακριβέστερα τη συνδρομή των κατοίκων στην καταδίωξη των ληστών, η οποία αποτελεί καθήκον επιβαλλόμενο από τον δημοτικό νόμο και άλλες διατάξεις, για την αποφυγή καταχρήσεων. Τα άρθρα 9 και 10 εισάγονται για την επίταση του ζήλου και της πεποιθήσεως των εν γένει υπαλλήλων και των δημοτικών για την καταδίωξη της ληστείας. Τίθεται το άρθρο 12 για να στηρίζονται οι χρηματικές αμοιβές σε νόμιμο τίτλο. Επειδή το ποσό της αμοιβής πρέπει να ποικίλει αναλόγως των ιδιοτήτων και των δυσχερειών της ανακαλύψεως και της καταδιώξεως του ληστή, ο προσδιορισμός περνά στην εκτελεστική εξουσία, η οποία είναι αρμόδια να εκτιμά τέτοιες περιστάσεις. Το δεύτερο εδάφιο του άρθρου αποσκοπεί στην ενίσχυση της καταδίωξης. Στον ίδιο σκοπό αποβλέπουν και τα άρθρα 13-16 και 20, στην πληρέστερη εξασφάλιση και την ταχύτερη απόδοση της αμοιβής των καταδεικτών. Το άρθρο 17 ετέθη, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα του εισηγητή της έκθεσης, για να μπορέσει η κυβέρνηση, όταν παρουσιασθεί ανάγκη να διαπραγματευτεί με την κυβέρνηση της ομόρου επικράτειας. Το άρθρο αυτό υπαγορεύτηκε από τη σκέψη ότι η χορηγία αμοιβής και σε αλλοδαπούς για τη σύλληψη ή το φόνο ληστών, επικηρυγμένων από την ελληνική κυβέρνηση, εντός του οθωμανικού θα καταστήσει δύσκολη την καταφυγή των καταδιωκόμενων ληστών από την ημεδαπή και θα επεκταθούν έτσι τα καταδιωκτικά μέτρα και πέραν των δυσφύλακτων ορίων της επικράτειας. Τα άρθρα 18 και 19 μεταφέρονται από τον προσωρινό νόμο του 1867, του οποίου η εφαρμογή συντέλεσε στην ενίσχυση του ζήλου των πολιτών για την καταδίωξη των ληστών, όπως ισχυρίζεται ο εισηγητής.

Στο *Κεφάλαιον Γ'* του υποβαλλόμενου νομοσχεδίου, θίγεται η κυριότερη πτυχή του προβλήματος της ληστείας, σύμφωνα με τον εισηγητή, η υπόθαλψη των ληστών, που χαρακτηρίζεται *«ο μέγιστος της δημοσίας ασφαλείας εχθρός»*, και οι συγγενείς των ληστών *«οι δραστηριότεροι σύμμαχοί»* τους. Αναγνωρίζοντας ο νομοθέτης την δύναμη του συγγενικού αισθήματος απαλλάσσει τους στενούς συγγενείς των επί συνεργεία ποινών σε ορισμένες περιπτώσεις. Η απομάκρυνση των συγγενών των ληστών από τον τόπο κατοικίας τους υιοθετείται ως το καταλληλότερο μέσον καταστολής του κακού της υποθάλψεως (άρθρα 21-24), ώστε αφενός να εκλείψει η δυνατότητα αποκρύψεως και τροφοδοσίας των ληστών και αφετέρου να πιεσθούν οι ληστές να παραδοθούν στις αρχές, για να αποφύγουν οι συγγενείς τους τα δεινά της εκτοπίσεως. Υποστηρίζει ο ομιλητής επίσης ότι για τον τρόπο της εφαρμογής του μέτρου της απομάκρυνσης των συγγενών ελήφθη κάθε πρόνοια για να συμβιβασθεί το γενικό συμφέρον της δημόσιας τάξης με τα δικαιώματα των ατόμων, δίδοντας το δικαίωμα ανακοπής της διοικητικής αποφάσεως της απομάκρυνσης ενώπιον δικαστηρίου. Οι σχετικές με την εκτόπιση των συγγενών των επικηρυγμένων ληστών διατάξεις (άρθρα 21-24) αποτελούσαν ουσιαστικά αντιγραφή της παλαιότερης νομοθεσίας για τη ληστεία.

Ανάλογη αυστηρότητα επιφυλάχτηκε και στη μεταχείριση των νομάδων κτηνοτρόφων (άρθρα 25-28). Μετά τους συγγενείς στην εισηγητική του έκθεση ο πρωθυπουργός αναφέρει ότι *«οι βλαχοποιμένες εισίν οι συνήθως, πολλάκις δ' εκ συστήματος υποθάλποντες την ληστείαν. Άγοντες ούτοι βίον νομαδικόν και επομένως απομακρυσμένοι της κοινωνίας, ελαχίστην έχουσι συνείδησιν των καθηκόντων του πολίτου. Δια τούτο δε και οι πλείστοι των αποτελούντων ληστρικάς συμμορίας εκ της τάξεως των βλαχοποιμένων εξήλθον. Εθισμένοι εις τον βίον των ορέων, ολίγον διστάζουσι να εγκαταλείψωσιν οριστικώς την κοινωνίαν, της*

*οποίας ουδέποτε αποτέλεσαν μέρος, βέβαιοι μάλιστα όντες, ότι θα έχωσι την υποστήριξιν ολοκλήρων ομάδων, μεθ' όν δια πλείστων συνδέονται και αίτινες ευκολώτερον παντός άλλου διαφύγουσι την επιτήρησιν της αρχής».*¹⁷ Με την κατάθεση του ανωτέρω σκεπτικού ο ομιλητής αιτιολογεί τα άρθρα 25-28, ως αναγκαία καταδιωκτικά μέτρα, μέρος των οποίων (άρθρα 25 -26) είχαν ψηφιστεί και το 1867 και είχαν ευάρεστα αποτελέσματα και προστίθενται τώρα τα άρθρα 27 και 28, το πρώτο για να επιταθεί το ενδιαφέρον των ποιμενικών ομάδων στην εξάλειψη της ληστείας, το δεύτερο για να ικανοποιούνται τα δικαιώματα των ληστευομένων.

Στη συνέχεια ο εισηγητής αναφέρεται στα άρθρα 30-34 και 36, στα οποία εμπεριέχονται οι δικονομικές διατάξεις για την ταχύτερη εκδίκαση των εγκλημάτων της ληστείας και της λησταποδοχής, καθώς και την εκτέλεση της κεφαλικής ποινής για να καταστήσουν τον παραδειγματισμό αποτελεσματικότερο. Επιχειρηματολογώντας για την αυστηρότητα της διατάξεως του άρθρου 35, ο ομιλητής αναφέρει: *«υπαγορευθείσα εκ λυπηρών γεγονότων, δικαιολογείται πληρέστερα εκ των θυσιών, εις ας και το δημόσιον και ο τόπος υποβάλλεται προς σύλληψιν των ληστών».*¹⁸

Για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη της κυριότερης πηγής του «κακού», το υλικό συμφέρον και τον πλουτισμό των ληστών και των συγγενών τους, ο εισηγητής υποβάλλει το άρθρο 37 του νόμου. Πολλοί επιδόθηκαν στη ληστεία προς πλουτισμό, και υπάρχουν στην κοινωνία στενοί συγγενείς που επιδεικνύουν σκανδαλωδώς περιουσία που αποκτήθηκε από ληστεύσεις και προκαλούν την αγανάκτηση των φιλήσυχων πολιτών, εκτιμά ο πρωθυπουργός. Έτσι αν εξαλειφθεί η ελπίδα του αθέμιτου κέρδους, το κυριότερο ελατήριο της ληστείας, με την κατάσχεση της περιουσίας του επικηρυχθέντος ληστή, και οι ίδιοι οι

¹⁷ Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίασις Ε', 23/12/1870, σ. 23

¹⁸ Ο.π., σ. 23

συγγενείς του οι οποίοι δικαιούνταν την κληρονομιά της περιουσίας θα μεταβληθούν σε διώκτες των ληστών. Επίσης με το άρθρο 37, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του εισηγητή, θα δοθεί ικανοποίηση στην κοινωνία, η οποία φέρει βαρέως την προστασία των νόμων για τη συντήρηση και την αύξηση αγαθών προερχομένων από αθέτηση καθηκόντων προς αυτήν.

Τελειώνοντας, ο Κουμουνδούρος, την παρουσίαση της Αιτιολογικής έκθεσης, αναφέρεται στην προσωρινή διάταξη του άρθρου 38, η οποία *«υπηγορεύθη υπό της ανάγκης»*. Η διάταξη αυτή κρίνεται αναγκαία για την καταδίωξη των υπαρχόντων ληστών, οι οποίοι προ πολλού ζουν *«επονείδιστον βίον»*, και έχουν αποκτήσει εμπειρία αποφυγής των καταδιωκτικών μέτρων, μέσω της πρόκλησης αμοιβαίας δυσπιστίας μεταξύ των μελών των συμμοριών. Για την εξαίρεση από το μέτρο της ελάττωσης της ποινής κάποιων *«κακούργων εις ων την πλήρη τιμωρίαν ενδιαφέρεται η κοινωνία»*, τέθηκε η διάταξη του τελευταίου εδαφίου.

Στην Αιτιολογική έκθεση θίγονται οι κυριότερες πτυχές του φαινομένου της ληστείας που είχαν απασχολήσει στο παρελθόν την εξουσία και πρώτα απ' όλες η υπόθαλψη των ληστών, οι συγγενείς τους, και οι νομάδες κτηνοτρόφοι, με τη σφραγίδα του κλίματος των γεγονότων στο Δήλεσι, τα οποία καθιστούν κατεπείγουσα την ανάγκη της εφαρμογής των μέτρων, γιατί εκτός πλέον των εσωτερικών δεινών που δημιούργησαν έγιναν αφορμή *«δυσμενών και αδίκων κρίσεων»* από το εξωτερικό. Ο συντάκτης είχε στη διάθεσή του τη σχετική νομοθεσία που είχε ισχύσει στο παρελθόν και βασίσθηκε σε αυτή. Ο εισηγητής τονίζει ότι το νομοσχέδιο έχει βάση την αυστηρότητα των ποινών κατά των ληστών και των λησταποδόχων, και έχει σκοπό την κατάρτιση ενός πλήρους συστήματος όχι μόνο για την καταδίωξη των ληστών, αλλά και την άρση των κυριότερων αιτίων της γένεσης και της διατήρησης αυτού του φαινομένου.

4.2. Νόμος ΤΟΔ' *Περί καταδιώξεως της ληστείας* 23/2/1870

Το ιστορικό και το περιεχόμενο του νομοσχεδίου αυτού ήταν η απώληξη, σαράντα περίπου χρόνων, μελέτης και νομοθεσίας για τη ληστεία και τους ληστές. Το νομοθετικό, διοικητικό και πολιτικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της ληστείας, που δημιουργήθηκε από την ίδρυση του νεοσύστατου δυτικότροπου κράτους μέχρι και την εποχή που εξετάζεται στη μελέτη αυτή, αντιμετώπισε τους ληστές, επίσημα τουλάχιστον, ως εγκληματίες της δημόσιας ασφάλειας. Από τα πρώτα μέτρα της Αντιβασιλείας που είχαν σχέση με την ασφάλεια, ήταν η απονομή αμνηστίας για όλα τα πολιτικά εγκλήματα που είχαν διαπραχθεί από την άφιξη του βασιλέως (25/1/1833). Στη συνέχεια σημαντικό μέτρο ήταν η έκδοση νομοθετικών διατάξεων για την τιμωρία εγκλημάτων κατά της δημόσιας ασφάλειας. Ο ποινικός νόμος,¹⁹ που δημοσιεύτηκε στις αρχές του 1834, όριζε το έγκλημα της ληστείας και καθόριζε κλίμακα ποινών (κεφ. ΚΒ', «Περί ληστείας εκβιάσεως και δηώσεως της χώρας»). Η μακροσκελής έκθεση του Gordon²⁰ προς τον Armandsparg, με παρατηρήσεις για τα αίτια της ληστείας και για τα ενδεικνύόμενα μέτρα για την εξάλειψή της, αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια μελέτης του φαινομένου από κυβερνητικό παράγοντα. Πρότεινε την κήρυξη στρατιωτικού νόμου στους δύο παραμεθόριους νομούς, την αυστηρότατη παρακολούθηση των νομάδων κτηνοτρόφων, που ήταν «φυσικοί σύμμαχοι των ληστών και ορκισμένοι εχθροί της κυβερνήσεως και του αγροτικού πληθυσμού» και τον υποχρεωτικό συνοικισμό τους σε κοινότητες, τον σχηματισμό των δήμων του κράτους και την εγγραφή των κατοίκων στον δήμο της κατοικίας τους. Ταυτόχρονα ο Armandsparg, είχε τις απόψεις²¹ τεσσάρων τουλάχιστον πολιτικών

¹⁹ Ποινικός Νόμος της Ελλάδος, Βασιλικό Τυπογραφείο, Ναύπλιο, 1834

²⁰ ΓΑΚ, υπ. Εσωτ. Φ 176, έκθεση του Gordon, 16/11/1835

²¹ ΓΑΚ, υπ. Εσωτ. Φ 176, εκθέσεις για τη ληστεία στη Στερεά προς τον καγκελάριο Armandsparg του Δρόσου Μανσόλα (24/12/1835), του Τάτση Μαγγίνα (20/12/1835), του Αναγνώστη Μοναρχίδη (22/12/1835) και του Αναστασίου Λοιδορίκη (26/12/1835).

και ισχυρών παραγόντων στην πρωτεύουσα και την επαρχία, του Τάτση Μαγγίνα από τη Δυτική Στερεά, του Αναστασίου Λοιδορίκη από την ανατολική Στερεά και δύο «ετερόχθονων», του Δρόσου Μανσόλα από τη Θεσσαλία και του Αναγνώστη Μοναρχίδη από τα Ψαρά.²²

Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα διοικητικά μέτρα που προτάθηκαν, επειδή αφενός θίγουν μερικές από τις κυριότερες πλευρές του φαινομένου της ληστείας και αφετέρου επαναλήφθηκαν ως προτάσεις ή εφαρμόστηκαν με τη μορφή νομοθετικών και διοικητικών μέτρων σε όλη τη μακρόχρονη περίοδο που απασχόλησε το κράτος η ληστεία. Αυτά τα μέτρα ήταν: α) να εγγραφούν οι κάτοικοι στα δημοτολόγια του δήμου κατοικίας τους, β) να καταστούν οι δήμοι υπεύθυνοι για τις ληστείες που διαπράττονταν στα όριά τους και να αποζημιώνονται τα θύματα των ληστειών, γ) να καταγράφονται από τις δημοτικές αρχές οι «ύποπτοι δια την κακήν διαγωγήν των» και να υποχρεώνονται να έχουν εγγυητές, υπόλογους για τις πράξεις τους, δ) να κατάσχεται η περιουσία των γνωστών ληστών και των συνεργατών τους, ε) να εκδικάζονται οι υποθέσεις ληστείας με συνοπτική διαδικασία, στ) να συννοικιστούν υποχρεωτικά οι νομάδες κτηνοτρόφοι σε δήμους της εκλογής τους, ζ) να μεταφερθούν οι μικροί ορεινοί οικισμοί στα πεδινά και η) να καταστραφούν οι μεμονωμένες καλύβες σε έρημες ή δασωμένες περιοχές.

Αξίζει στο σημείο αυτό να παρουσιαστεί συνοπτικά η διάγνωση του Finlay και τα μέτρα που θεωρούσε αναγκαία για την καταπολέμηση της ληστείας με βάση τις αναταραχές του 1835. Σύμφωνα με τον Finlay τα αίτια της ληστείας είχαν σχέση με την πολιτική των Βαυαρών και με την κοινωνικοπολιτική κατάσταση της χώρας, και συγκεκριμένα: η εξάρθρωση της τοπικής

²² Για την προέλευση και πολιτική τοποθέτηση των πολιτικών αυτών βλ. Κ. Μοσχάφ, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909. Η ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου*, Θεσ/νίκη 1972, σ. 122-126

αυτοδιοίκησης, οι μηχανορραφίες των πολιτικών της κεντρικής πολιτικής σκηνής, η ακτημοσύνη μεγάλου μέρους του πληθυσμού, ο ακήρυχτος πόλεμος μεταξύ νομάδων κτηνοτρόφων και αγροτών που ανάγκαζε τους πρώτους να επιδιώκουν τη συμμαχία και προστασία ισχυρών συμμοριών καθώς και η διαμόρφωση του εδάφους στα ελληνοτουρκικά σύνορα.

Όπως γίνεται φανερό οι προτάσεις των τεσσάρων πολιτικών συμφωνούν σε πολλά σημεία με εκείνες του Gordon, και του Finlay, με τις μελέτες και προτάσεις κατά τις δεκαετίες που επακολούθησαν, καθώς και με τις διατάξεις του νόμου, που αναλύεται στην παρούσα μελέτη, και όλες μαζί συνιστούν τα βασικά σημεία γύρω από τα οποία περιστράφηκε ο επίσημος προβληματισμός για την ληστεία.

Οι διατάξεις του νόμου αναφέρονται σε τρία βασικά και δυσεπίλυτα προβλήματα της κεντρικής εξουσίας σχετικά με τη ληστεία, αφού στην παραδοσιακή ελληνική κοινωνία της εποχής αυτής, όπου το κράτος αποτελούσε πολλές φορές περιστασιακό και ανεπιθύμητο παρείσακτο (Κολιόπουλος, 1996: 21), η ληστεία ήταν μια από τις μορφές που έπαιρνε η βίαιη και σπασμωδική αντίδραση του παραδοσιακού κόσμου της υπαίθρου στις προσπάθειες του κράτους να τον εντάξει στο νέο οικονομικό και πολιτικό σύστημα, με μεθόδους και μέσα που τόνιζαν τις αντιθέσεις και όξυναν τις προστριβές. Τα τρία αυτά βασικά σημεία είναι: α) η δίωξη της ληστείας, β) τον καταμερισμό της ευθύνης ανάμεσα στην κεντρική εξουσία και στους πολίτες ως δημότες και γ) τον αποτελεσματικό έλεγχο και την αστυνόμευση του νομαδικού και ως ένα βαθμό του ορεσίβιου γενικά πληθυσμού.

Αξίζει βέβαια εδώ να επισημανθεί ότι ανάλογα μέτρα, βασιζόμενα στα τρία αυτά σημεία του φαινομένου της ληστείας, είχαν θεσπιστεί και παλιότερα χωρίς να αποδώσουν τα προσδοκώμενα

αποτελέσματα. Ο νόμος «Περί ευθύνης των δήμων ως προς τας πραττομένας ληστείας εντός της περιφερείας των» του Νοεμβρίου του 1836²³, υιοθετούσε την αρχή της συλλογικής ευθύνης για την ασφάλεια, προσπάθησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα μέσω των δήμων, καθιστώντας τους δήμους υπεύθυνους για τα ληστρικά κρούσματα στην περιφέρειά τους. Με βασιλικό διάταγμα της 10^{ης} Νοεμβρίου του 1836 αποφασίστηκε ότι κάθε δήμος θα αποζημιώνει θύματα ληστειών, οι δημοτικές αρχές ήταν υποχρεωμένες να καλούν στα όπλα δημότες, καθορίστηκαν επίσης ποινές και πρόστιμα για ολιγωρίες δημοτικών αρχών ή δημοτών. Ο νόμος τροποποιήθηκε και η ισχύς του παρατάθηκε μέχρι το 1841, όμως φαίνεται δεν είχε αποτελέσματα και δεν παρατάθηκε πλέον η ισχύς του. Προτάθηκε στη Βουλή το 1850 ανάλογος νόμος, αλλά απορρίφθηκε, αφού αμφισβητήθηκε από βουλευτές η αναγκαιότητά του και θεωρήθηκε επαχθής, αλλά και αντίθετος προς το δίκαιο. Το μέτρο επίσης των εκτοπίσεων των συγγενών των ληστών, υιοθετήθηκε από το 1838 με το διάταγμα της 17^{ης} Νοεμβρίου. Ένα χρόνο αργότερα το μέτρο της εκτόπισης καταργήθηκε με τη διαδοχή του υπουργού Εσωτερικών Γλαράκη από τον Νικόλαο Θεοχάρη, ο οποίος στην πρότασή του να καταργηθεί η εκτόπιση ανέφερε ότι είχε προξενήσει *«την χειρίστην εντύπωσιν εις το κοινόν»* και ότι δεν είχε *«κανέν ουσιώδες αποτέλεσμα»*.²⁴ Το 1840 ο Θεοχάρης συστηματοποίησε το δοκιμασμένο μέτρο κατά της ληστείας, την επικήρυξη των ληστών και την αμοιβή όσων συντελούσαν στην εξόντωσή του. Με διάταγμα της 23^{ης} Ιανουαρίου του 1840, προσδιορίζονταν αμοιβές για το φόνο ή τη σύλληψη ληστή καθώς και για την κατάδοση συμμορίας. Με την ανωτέρω συνοπτική αναδρομή γίνεται φανερό οι ομοιότητες και οι συνέχειες τόσο στον προβληματισμό όσο και στα μέτρα αντιμετώπισης της ληστείας.

²³ ΦΕΚ 64/13 Νοεμβ. 1836, Διάταγμα 10/11/1836

²⁴ ΓΑΚ, υπ. Εσωτερ. Φ 167, υπ. Εσωτερ. προς Βασιλιά, 6/1/1840

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω στις 8/1/1870 διεξήχθη στη βουλή ειδική συζήτηση για το θέμα της ληστείας με αφορμή το Δήλεσι και την επακολουθούσα κατακραυγή από τους Έλληνες και το εξωτερικό. Αυτή η συζήτηση δείχνει το πολιτικό κλίμα και προδιαγράφει το πνεύμα του νόμου, ο οποίος αναλύεται στη συνέχεια. Ο Τσιριμώκος ξεκινώντας τη συζήτηση θέτει αμέσως την πρόταση της ισχύσεως παλαιότερου σχεδίου νόμου περί συννοικισμού των βλαχοποιμένων, το οποίο θεωρεί απαραίτητο για την παρούσα περίπτωση. Λαμβάνοντας τον λόγο ο Χατζίσκος αναλαμβάνει να τοποθετεί γενικά για το θέμα της ληστείας και να ορίσει το *«τρομερό κακούργημα»* το οποίο αποτέλεσε *«εθνική συμφορά»*. Ανατρέχει στο ένδοξο παρελθόν των προγόνων το οποίο εμιάνθη από *«μικράς χείρας κακούργων, ξένων, υποθαλπομένων εκτός των ορίων»*, οι οποίοι *«ήλθον, έπραξαν το κακούργημα και παρευθύς ανεχώρησαν»*. Στη συνέχεια ο Λέκκας παίρνει το λόγο για να τονίσει ότι *«η ύπαρξις της ληστείας εις ένα τόπον δεν είναι καλόν συστατικόν, δεν επιμαρτυρεί μεγάλην πρόοδον εις τον πολιτισμόν, ... αλλά πού το αίτιον; Εις την φύσιν των κατοίκων; Εις την έλλειψιν του πολιτισμού αυτών; Εις την προστασίαν των αισχρών όντων, τα οποία επιδίδονται εις τον ορεσίβιον και τον ληστρικόν βίον;»*. Ο ίδιος επισημαίνει ότι τα αίτια του φαινομένου είναι αφενός η *«αθλία οροθετική γραμμή»* και αφετέρου τα άτομα αυτών των περιοχών *«τα οποία δεν γνωρίζουν θρησκείαν, εκκλησίαν, πολιτισμόν, βίον ανθρώπινον, είναι σκηνίται ορεσίβιοι, ζώντες εις τα αίματα των ζώων, εις τους δρυμόνας και εις τα τραγούδια των ληστών, αυτή είναι η ανατροφή πλείστων αθλίων και πεπλανημένων όντων, θηριώδους καρδίας»*. Η συζήτηση αυτή στη βουλή φέρει τη σφραγίδα του κλίματος που είχε επικρατήσει μετά το Δήλεσι και το οποίο επηρέασε το νέο νομοσχέδιο για την καταδίωξη και εξάλειψη της ληστείας.

Ο λόγος του Νόμου ΤΟΔ' *Περί καταδιώξεως της ληστείας* 23/2/1870, τον οποίο αναλύουμε, αποτελεί ένα συνολικό σύστημα

αντιμετώπισης των κυριότερων πτυχών και των αιτίων της γέννησης και της συντήρησης του φαινομένου της ληστείας, δομείται σε τέσσερα κεφάλαια και συμπληρώνεται με το πέμπτο στο οποίο συμπεριλαμβάνονται ειδικές διατάξεις τα οποία συγκροτούν τα τρία βασικά προβλήματα της αντιμετώπισης της ληστείας από το κράτος. Έτσι η ανάλυση του λόγου του εν λόγω νομοσχεδίου γίνεται στη συνέχεια με βάση αυτά τα τρία βασικά σημεία.

4.2.1. Δίωξη της ληστείας

Το βασικό νομοθετικό πρόβλημα της δίωξης της ληστείας περιλαμβάνεται στο *Κεφάλαιον Α΄, Επικήρυξις και ποιναί ληστών και συνεργατών*, το οποίο αποτελείται από επτά άρθρα, καθώς και στο *Κεφάλαιον Δ΄*, που ορίζει τις διατάξεις για την εκδίκηση της ληστείας, και στο *Κεφάλαιον Ε΄* που περιέχει ειδικές συμπληρωματικές διατάξεις του νομοσχεδίου.

Οι ποινές για τη ληστεία, εκτός από αυτές που προέβλεπε ο ποινικός νόμος, ήταν βαρύτερες. Κάθε ένωση δύο ή περισσότερων ατόμων για ληστρική δράση επέσυρε την ποινή του θανάτου για τον αρχηγό της συμμορίας και την ισόβια κάθειρξη για τα μέλη της συμμορίας. Με ποινή θανάτου τιμωρούνται οι επικηρυγμένοι ληστές, καθώς και κάθε ληστής που προβάλλει ένοπλη αντίσταση (αρθ.2.). Στο ίδιο άρθρο δίνεται η δυνατότητα της απαλλαγής των μελών της ομάδας από τα ισόβια δεσμά, με την αποχώρησή τους από την ληστρική πράξη και την καταγγελία της. *Η «υπό ληστών χάριν εκβιάσεως αρπαγή»* τιμωρείται με θάνατο, ενώ σε πρόσκαιρα δεσμά καταδικάζονται όσοι ληστές απολύουν εκουσίως τους απαχθέντες, χωρίς την καταβολή λύτρων (άρθ.3.). Η μη κατάδειξη από μέρους των πολιτών στις στρατιωτικές, διοικητικές ή δημοτικές αρχές του τόπου απόκρυψης ληστών τιμωρούνταν με φυλάκιση 2-4 μηνών (άρθ.4.). Αυτοί που τροφοδοτούσαν ληστές

χωρίς να κινδυνεύουν οι ίδιοι ή οι συγγενείς τους τιμωρούνταν με φυλάκιση τριών ετών και με πρόσκαιρα δεσμά όσοι νοσήλευαν τραυματισμένους.

Το *Κεφάλαιον Δ'*, περιέχει τα άρθρα 30-32, και ορίζει τις διατάξεις για την εκδίκαση της ληστείας, ενώ το *Κεφάλαιον Ε'* περιέχει ειδικές συμπληρωματικές διατάξεις του νομοσχεδίου. Η διοίκηση της περιουσίας των επικηρυγμένων ληστών έρχεται στον οικείο δήμαρχο και αξιοποιείται για την καταβολή αποζημιώσεων και για έξοδα της καταδίωξης της ληστείας. Ληστές *«συλλαβόντες και προσαγαγόντες αρχιληστήν ή φονεύσαντες αυτόν»* τιμωρούνται μόνο με φυλάκιση για τα προηγούμενα εγκλήματά τους. Τέλος το *Ακροτελεύτιον άρθρον* ορίζει οργανωτικά ζητήματα καθώς και χρονικά όρια ισχύος των διατάξεων του νέου νόμου.

Το πρόβλημα της δίωξης της ληστείας αποτελούσε ένα από μεγαλύτερα διλλήματα που αντιμετώπιζε η εξουσία και που η επιλογή των μέσων και της διαδικασίας φανερώνει το βαθμό σεβασμού προς τα δικαιώματα του πολίτη: ταχεία και αποτελεσματική δίωξη του εγκλήματος, ακόμη και έξω από το πλαίσιο του νόμου και του συντάγματος ή δίωξη στα πλαίσια των νόμων, που απαιτεί συγχρόνως και αφατρίαστη διοίκηση και δικαιοσύνη ελεύθερη από κομματικές επιρροές, καθώς και παράλληλες προσπάθειες για την εξάλειψη των γενεσιουργών παραγόντων του εγκλήματος;

Το ανωτέρω δίλλημα εκφράστηκε έντονα στις συζητήσεις της βουλής²⁵ για τα συγκεκριμένα άρθρα, παρατηρήθηκε ότι οι ποινές και γενικά τα μέτρα που προέβλεπε ο νόμος ανέτρεπαν το κλίμα που προέβλεπε ο ποινικός νόμος, ήταν αντίθετα προς τις αρχές της ηθικής και της δικαιοσύνης και είχαν μάλλον σχέση με τη διαδικασία των στρατοδικείων, ουσιαστικά καταργούσαν τις

²⁵ Πρακτικά βουλής, 15/1/1871, 27/1/1871, 29/1/1871

εγγυήσεις που παρείχε το ορκωτό σύστημα και μαρτυρούσαν εποχή βαρβαρότητας.

Διατυπώθηκαν επιχειρήματα από βουλευτές ότι τα έκτακτα μέτρα πρέπει κατά πρώτον να είναι ανάλογα της ανάγκης και κατά δεύτερον να μην αντίκεινται σε αρχές του νεότερου πολιτισμού και σε δικαιώματα καθιερωμένα από τον θεμελιώδη νόμο. Η υπέρβαση αυτών των ορίων και των περιορισμών οδηγούν σε κοινωνική αποσύνθεση και αποτυγχάνουν του σκοπού τον οποίο επιδιώκουν. Ως τέτοια υπέρβαση θεωρήθηκε από βουλευτές η επικήρυξη ληστών, η οποία σημαίνει θανατική καταδίκη, από τη διοικητική αρχή. Το δικαίωμα να απαγγέλλει θανατικές ποινές κατά ορισμένων προσώπων η διοικητική αρχή, χωρίς καμία εγγύηση, ποτέ δεν έλαβε η πολιτεία, ούτε στην πλέον ανώμαλη κατάσταση, ούτε στην απόλυτη δικτατορία. Ζητούν οι βουλευτές αυτών των απόψεων να υπάρχει η εγγύηση από τις δικαστικές αρχές πρώτα, και όχι απλά να λαμβάνουν μέρος στη σύνταξη δικαστικού εντάλματος για τη θανατική καταδίκη εναντίον ενός πολίτη, ο οποίος ούτε δικάστηκε ακόμη και ούτε καταδικάσθηκε.

Για τις διατάξεις που αφορούν στη δίωξη της ληστείας έγιναν συζητήσεις²⁶ στη βουλή που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, να τις παρακολουθήσουμε. Η ληστεία παρουσιάζεται ως μεγάλο, παραλυτικό κακό της δημόσιας τάξης, *«είναι αναπεπταμένη σημαία ανταρσίας κατά της νομίμου αρχής...μία κοινωνική ανωμαλία»*, η οποία συνομολογεί την ανάγκη σύνταξης ειδικού και εξαιρετικού νόμου για την περιστολή της. Ο ληστής ανακηρύσσεται εχθρός της κοινωνίας, *«αναπετανύει φανερά τη σημαία του πολέμου και τίθεται μετ' αυτής εις εμπόλεμον κατάστασιν»*. Τονίζεται από τον υπουργό Δικαιοσύνης, Κοντόσταυλο, σ' αυτές τις συζητήσεις επί του νομοσχεδίου, ότι σε καμία περίπτωση ο ληστής δεν μπορεί να θεωρηθεί *«κοινός*

²⁶ Πρακτικά βουλής, 27/1/1871, 29/1/1871

πολέμιος», η διαφορά του ανάμεσα στο ληστή και τον πολέμιο είναι άπειρος. Επίσης επισημαίνεται ότι ο ληστής δεν μπορεί να εκληφθεί ούτε ως «κοινός κακούργος», η «θέσις του ληστή έχει τι λίαν το εξαιρετικόν, μετέχον του ειρημένου χαρακτήρος του πολέμιου». Αυτό το «εξαιρετικόν» δίνει στη ληστεία χαρακτήρα πολύ σοβαρό και επικίνδυνο και δικαιολογεί όλα τα αυστηρά μέτρα του νόμου, για την περιστολή της. Ο υπουργός κάνει διάκριση ανάμεσα στον Έλληνα ληστή με τον ληστή άλλων χωρών. Θεωρεί ότι ο ξένος νομοθέτης, που δεν γνωρίζει τον Έλληνα ληστή, τον εκλαμβάνει ως κοινό κακούργο, αφού σε χώρες της Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία) μόνο αναμνήσεις της ληστείας υπάρχουν, και στη νομοθεσία τους δεν αντιμετωπίζεται η ληστεία ως ιδιαίτερο έγκλημα. Στην Ελλάδα, όμως, η τακτική και συστηματική ληστεία λαμβάνει ιδιαίτερο χαρακτήρα και η κοινή γνώμη απαιτεί από τις κυβερνήσεις να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα και να συντάξουν ειδικά νομοσχέδια για τη ληστεία. Τίθεται από τον υπουργό το πρόβλημα της διάστασης των μέτρων του προτεινόμενου νόμου με το Σύνταγμα, το οποίο αντιμετωπίζει τη ληστεία όπως τα λοιπά εγκλήματα και την υποβάλλει στην δικαιοδοσία των ενόρκων. Αυτό προκαλεί δύο δυσκολίες αφενός προέχει η κατεπείγουσα ανάγκη για την εκρίζωση ή έστω την περιστολή της ληστείας και αφετέρου το Σύνταγμα δεσμεύει την πολιτεία στην επιχείρηση των κατάλληλων μέτρων. Προτείνεται έτσι για τη «δυνατήν διαλλαγήν των αντιθέτων αρχών», αφενός μεν η επίταση του χαρακτήρα του εγκλήματος, η καταδίωξη στη γέννησή του και «εις αυτήν την πηγήν του, ήτις είναι η συμμορία» και αφετέρου συντέμνοντας τη διαδικασία και επιταχύνοντας την εκδίκαση.

Ο πρωθυπουργός Κουμουνδούρος στη συνέχεια της συζήτησης υποστηρίζει ότι με την εισαγωγή του όρου «δικαστικό ένταλμα», τον οποίο καθιερώνει το Σύνταγμα, και όχι «ένταλμα συλλήψεως», επιτυγχάνονται όλα τα επιδιωκόμενα, αφού με αυτό

τον όρο εννοούνται όλα τα είδη των δικαστικών ενταλμάτων, δίνονται περισσότερες εγγυήσεις και συντέμνονται οι προθεσμίες.

Το ζήτημα που τίθεται έντονα από βουλευτές αφορά την επικήρυξη ληστών, η οποία κατά τη γνώμη τους είναι καταδικαστική απόφαση και μάλιστα σε ποινή θανάτου κατά παντός, ο οποίος απεκηρύχθη, διότι δίνει το δικαίωμα στον καθένα να καταδιώξει και να φονεύσει τον «αποκεκηρυγμένο» ληστή με κίνδυνο να επικηρυχθούν άνθρωποι που δεν έζησαν ποτέ ληστρικό βίο. Η ανωτέρω οπτική αντιμετωπίζεται από άλλους ως «*θεωρίαι περιτταί*». Αξιώσεις μπορούν να έχουν μόνο κοινωνικοί άνθρωποι, αλλά οι ληστές δίνουν μόνοι τους τα σημεία της αποκήρυξης. Το ζήτημα της ληστείας, λοιπόν, υποστηρίζει ο Ζαΐμης, «*έγινεν ζήτημα κοινωνικόν και η κοινωνία ολόκληρος απαιτεί μέτρα εξαιρετικά, μέτρα αυστηρότατα, μέτρα ίσως δρακόντεια*». Το νομοσχέδιο, επομένως καταλήγει ο ομιλητής, δεν πρέπει να εξετασθεί με τις αρχές τις καθιερωμένες στα πολιτισμένα έθνη, ούτε με την «*ημετέρα ποινικήν νομοθεσίαν*», αλλά μόνο υπό το κράτος της έκτακτης ανάγκης, η οποία επιβάλλει έκτακτα μέτρα.

Το δίλλημα της απομάκρυνσης και της παρέκκλισης των διατάξεων του νόμου από το κοινό δίκαιο και τον θεμελιώδη νόμο απασχόλησε τη βουλή και σε σχέση με το δεύτερο άρθρο, το οποίο καθιέρωνε την ποινή του θανάτου για όποιον είχε σκοπό να επιτελέσει αξιόποινη πράξη. Θεωρείται «*ανήκουστος βαρβαρότης*» από βουλευτές να καταδικάζεται κάποιος σε θάνατο μόνο «*δια μίαν εγκληματική απόφασιν*», υποστηρίζοντας ότι το υπέρμετρο των ποινών φέρνει ατιμωρησία. Το αντεπιχείρημα που τίθεται εδώ σχετίζεται με την ιδιότητα του «*συμμορίτου*», η οποία είναι ανάλογη με την ποινή του θανάτου και το έγκλημα της συμμορίας θεωρείται κακούργημα και αναγνωρίζεται από το κοινό δίκαιο. Στην Ελλάδα η ληστεία είναι συνδεδεμένη με τη συμμορία, δεν υπάρχει ληστής «*άοπλος να εμπίπτη κατ' άλλου να του αφαιρή την*

ιδιοκτησίαν, μη ανήκων σε συμμορία». Και η συμμορία είναι «πράξις προσώπου τινός ουχί φυσικού, αλλά ηθικού, universitas, κοινωνίας τινος μικράς ή μεγάλης αντιστρατευομένης κατά της κοινωνίας, κατά της πολιτείας», είναι επομένως πολλή επικίνδυνη πράξη πολλών προσώπων που «συλλήβδην» καταρτίζουν εταιρεία. Πρέπει να ψηφιστεί το άρθρο «δια τον κίνδυνον, δια την επιμονήν, δια την μοχθηρίαν, και διότι το πρόσωπον δεν είναι έν, δεν είναι φυσικόν πρόσωπον, είναι νομικόν, μη αναγνωριζόμενον υπό της κοινωνίας, εταιρία, και εταιρία πάντοτε επικίνδυνος». Ο πρωθυπουργός υποστηρίζει την ψήφιση του δευτέρου άρθρου με το επιχείρημα ότι πρόκειται να αντιμετωπίσει το έγκλημα της «συνωμοσίας» και για αυτό πρέπει να τιμωρείται η «συνεννόησις», για να αντιμετωπιστεί η ληστεία στην πρώτη σύλληψή της, και όταν «μέχρις ιδέας είναι» αυστηρότατα, διότι αν πραγματοποιηθεί θα φέρει μέγιστα κακά. Αναφέρει επίσης ο Κουμουνδούρος ότι η κακή κατάσταση της διοίκησης της χώρας, η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας, αλλά και η χαμηλή υπόληψη και αξιοπρέπεια, οφείλονται προ πάντων στη ληστεία, χωρίς την οποία η κατάσταση στην Ελλάδα «θέλει μεταβληθή θαυμασίως». Απαιτεί από τους βουλευτές να καθιερώσουν διατάξεις περιττές αλλά αναγκαίες, να μην είναι επιεικείς προς τους ληστές, αλλά αυστηρότατοι «κατ' αυτών των τεράτων, τα οποία καταστρέφουν και την τιμήν και τα συμφέροντα της πατρίδος».

Βέβαια υπάρχει και ο αντίλογος, ο Μίλησης ξαναθέτει τις θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού νόμου, οι οποίες αντιστρατεύονται στις διατάξεις του συγκεκριμένου άρθρου, θέτει επίσης μία άλλη οπτική, σύμφωνα με την οποία αφού το έθνος προόδευσε στον πολιτισμό η κοινωνία επιζητεί ελάττωση των ποινών και όχι να τιμωρείται με θάνατο η «δόλια προαίρεσις». Το πιο σημαντικό όμως στο λόγο του Μίλησης είναι η άποψη ότι η «η κοινωνία παρ' ημίν απεχθαίνεται τας ποινάς ταύτας (θανατικές), απόδειξις ότι, άμα η οκτωβριανή επανάστασις εθριάμβευσεν

ενταύθα, πρότον έργον αυτής υπήρξε ν' ανακηρύξη την κατάργησιν του θανάτου επί των πολιτικών εγκλημάτων. Δεν υπάρχει λοιπόν η ποινή του θανάτου σήμερον επί της συνωμοσίας, ου μόνον εν τη συλλήψει, αλλά ούτε εν τη εκτελέσει αυτής.». Για πρώτη φορά στις συζητήσεις ακούγεται άποψη που να εξομοιώνει το θέμα της ληστείας με τα πολιτικά εγκλήματα. Βέβαια, οι διατάξεις του δευτέρου άρθρου ψηφίζονται με βάση το βασικό επιχείρημα ότι η ληστεία είναι η μάστιγα του τόπου, οι ληστές εχθροί της κοινωνίας και της εθνικής τιμής.

Θεωρήθηκε αναγκαίο να παρατεθούν αρκετά αποσπάσματα από τη συζήτηση στη βουλή, γιατί δίνουν στοιχεία για τις κυρίαρχες ιδεολογικές παραστάσεις της ληστείας και των ληστών που διαχέονται στον πολιτικό λόγο.

4.2.2. Καταμερισμός της ευθύνης μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των πολιτών

Το Κεφάλαιον Β' Ποινάι και αμοιβαί των επί της καταδίωξεως της ληστείας (άρθρ. 8-20), ορίζει με ακρίβεια τις ποινές και τις αμοιβές, των πολιτών, της διοικητικής, δικαστικής, δημοτικής και στρατιωτικής αρχής και γενικά της τοπικής κοινωνίας στην καταδίωξη της ληστείας. Οι ευθύνες των πολιτών (άρθ. 8.) για την κατάδοση και την καταδίωξη της ληστείας αυξάνονται με βάση παλαιότερη νομοθεσία. Κάθε δημότης ηλικίας 20-50 ετών οφείλει να υπηρετεί υπό τη διεύθυνση στρατιωτικού αποσπάσματος σε περιπολίες καταδίωξης των ληστών εντός του δήμου του, μόλις τον προσκαλέσει ο δήμαρχος για διάστημα τριών ημερών (το ανώτερο) κάθε μήνα. Η ευθύνη της εξακρίβωσης των υπόχρεων και της σειράς υπηρεσίας αποδίδεται στον δήμαρχο. Η απείθεια στην πρόσκληση τιμωρείται με πρόστιμο, ενώ διαπραχθείσα αδικία από τον δήμαρχο τιμωρείται και ποινικά και με χρηματικό πρόστιμο.

Η ολιγωρία των αρχών στρατιωτικών, διοικητικών, δημοτικών και δικαστικών στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους στην καταδίωξη της ληστείας συνεπαγόταν ποινές από φυλάκιση μέχρι απόλυση από την υπηρεσία. Με φυλάκιση ή προσωρινή παύση από τα καθήκοντά τους τιμωρούνται δήμαρχοι, δημαρχεύοντες πάρεδροι, ειδικοί πάρεδροι και αστυνόμοι όταν αποδεδειγμένα στην περιφέρειά τους υποκρύπτονται ή διαιτώνται ληστές και εκείνοι το γνωρίζουν και δεν λαμβάνουν έγκαιρα μέτρα για την κατάδειξή και την καταδίωξή τους. Η ίδια ποινή επιφυλάσσεται και για τους υπαλλήλους. Ο δήμαρχος έχει την ευθύνη της καταδίωξης των ληστών, ειδοποιώντας την πλησιέστερη στρατιωτική ή διοικητική αρχή, όταν απουσιάζει στρατιωτική αρχή, άλλως επιβάλλονται ποινές. Για την αποτελεσματική κατάδειξη ληστών, τη σύλληψη ή το φόνο κάθε ληστή ορίζεται χρηματική αμοιβή με το περί επικηρύξεως διάταγμα. Για την κατάδειξη, τη σύλληψη ή το φόνο ληστή συντάσσεται πρωτόκολλο από όλες τις συναρμόδιες αρχές (νομάρχη, έπαρχο, εισαγγελέα πρωτοδικών, διοικητή μοίρας, αποσπασματάρχη καταδίωξης, δήμαρχο) και υποβάλλεται σε συμβολαιογραφείο. Κάθε δόλος των ανωτέρω υπευθύνων τιμωρείται με φυλάκιση, ενώ δίνεται χρηματική αποζημίωση στον αδικηθέντα. Το περί αμοιβής του καταδείκτη πρωτόκολλο συντάσσεται από ανώτερους δημόσιους λειτουργούς και παραλείπεται το όνομα του καταδείκτη. Η αποκάλυψη του ονόματος του καταδείκτη από υπαλλήλους, χωρίς τη συγκατάθεσή του, τιμωρείται με φυλάκιση (άρθρ. 9-15).

Οι καταδότες ληστών αποκτούσαν το δικαίωμα του διορισμού επί πέντε έτη ως εθνοφύλακες με μηνιαίο μισθό 30 δρχ., αν η κατάδοση οδηγούσε στο φόνο ή τη σύλληψη ληστή και 50 δρχ. για τον φόνο ή τη σύλληψη ληστών ή ληστήρχου (άρθρ. 16). Ορισμένη αμοιβή δίνονταν για τη σύλληψη ή το φόνο ληστή εντός της Οθωμανικής Επικράτειας, μόνον όταν ο φόνος λάμβανε χώρα στις παρόριες επαρχίες (άρθρ. 17). Προβλέπονταν επίσης

συντάξεις σε περίπτωση φόνου πολιτών ή εθνοφυλάκων σε συμπλοκές με ληστές (άρθρ. 18-19).

Η συζήτηση που έγινε στη βουλή την 1/2/1871 για τα άρθρα του ανωτέρω κεφαλαίου, ήταν σύντομη και διατυπώθηκαν κάποιες ενστάσεις ή τροπολογίες που αφορούσαν τις αμοιβές της αποτελεσματικής κατάδειξης, αν αυτές θα δίνονταν για επικηρυγμένους ληστές ή για «έκαστο ληστή». Ορισμένοι βουλευτές υποστηρίζουν ότι στη σχετική διάταξη θα πρέπει να παραμείνει ο όρος «επικηρυγμένος», διότι ο ληστής λαμβάνει το δίπλωμα του ληστού όταν γίνει επικήρυξις. Αλλιώς, υπάρχει ο κίνδυνος να φονευθούν αθώοι και από δημάρχους και από στρατιωτικούς, όπως είχε γίνει πολλές φορές στο παρελθόν, εξαιτίας της ανθρώπινης μαιωσύνης και ιδιοτέλειας. Αυτή η άποψη υποστηρίζει ότι η κοινωνία υπόσχεται αμοιβήν εις εκείνον ο οποίος θέλει καταδείξει ληστή, και λέγουσα ληστήν εννοεί τον επικηρυγμένον, όστις εξήλθε εις το ληστρικόν στάδιον. Αυτός όμως όστις φονεύση οπαδόν ληστρικής συμμορίας δεν δύναται να καταταχθή εις αυτήν την κατηγορίαν, διότι ημπορεί αυτός να είναι πολίτης αθώος και παρηκολούθησεν αυτήν κατ' ανάγκην προς ώρας. Τα επιχειρήματα αυτά δεν βρίσκουν ανταπόκριση και επικρατεί η άποψη ότι πας ληστής πρέπει να φονεύηται, και δια πάντα ληστήν φονευόμενον, πρέπει να δίδηται αμοιβή. Διότι με τις αμοιβές, αναπτύσσονται τα ευγενή ελατήρια, τα οποία μπορούν να κάνουν τους στρατιωτικούς να επιτίθενται, αφού η καταδίωξη της ληστείας είναι παραπλήσια με τον πόλεμο, δεν είναι όπως στην Ευρώπη, στην Ελλάδα για να καταστρέψει κανείς ληστές πρέπει να κινδυνέψει. Για την ανάπτυξη αυτών των «ευγενών ελατηρίων», προτείνεται στη βουλή η κοινοποίηση του νόμου σε όλους: τον νόμον τούτο πρέπει ν' αναγνώση ο ιερεύς εις τους χωρικούς, ν' αναφέρη ο λοχαγός εις την ημερησίαν διαταγήν, ο επιλοχίας εις τον λόχον τους ...για να συντελέσει εις αναζωπύρηνσιν του αισθήματός τους.

Με τις ανωτέρω διατάξεις γίνεται μετάθεση μέρους της ευθύνης, για τη δίωξη της ληστείας και τη διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας, στους δήμους, ευθύνη που αποτελεί έναν από τους βασικούς λόγους ύπαρξης της κεντρικής εξουσίας. Για την Ελλάδα αυτής της εποχής η μετάθεση αυτή ισοδυναμεί με επιβολή ευθύνης στους απογυμνωμένους από κάθε οικονομική και ουσιαστική πολιτική ισχύ, δήμους. Αξίζει στο σημείο αυτό να παρουσιαστεί η διάγνωση του Finlay για τα αίτια της ληστείας, τα οποία φαίνεται να έλαβε υπόψη ο νομοθέτης. Ένας από τους βασικότερους λόγους της έξαρσης της ληστείας, κατά τη γνώμη του, είναι η εξάρθρωση και νέκρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης και το συνακόλουθο χάος στις επαρχίες. Η κεντρική εξουσία, που βασιζόταν στο συγκεντρωτικό γαλλικό σύστημα, είχε οδηγήσει στην παράλυση των κοινοτικών θεσμών και είχε αποκλείσει κάθε πρωτοβουλία και αποτελεσματική συμμετοχή των κατοίκων ως πολιτών στη διατήρηση της ασφάλειας. Η Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου είχε δώσει στη χώρα κοινοβουλευτική κυβέρνηση, όχι όμως και ζωή στις κοινότητες, αντίθετα είχε καταστήσει τον υπουργό Εσωτερικών «απόλυτο μονάρχη» των δήμων. Θεωρούσε, ο Finlay επιτακτική την ανάγκη, για την αποτελεσματική καταδίωξη της ληστείας, την αναζωογόνηση της τοπικής αυτοδιοίκησης, ώστε να αποτελέσει το βάθρο της ελληνικής κοινωνίας και πολιτείας.

Από τα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους αναλαμβάνονται μέτρα για την καταδίωξη της ληστείας, αυτή η πολιτική της καταδίωξης όμως καθιστά το κράτος έναν παράγοντα, ο οποίος αποδιαρθρώνει την ισορροπία ανάμεσα στις κοινότητες και τους ληστές, αυξάνοντας την ανασφάλεια των πρώτων και ανελαστικοποιώντας την πρακτική των δεύτερων. Επειδή αυτή η πολιτική είχε άμεσα καταστροφικά αποτελέσματα για τους μικρούς οικισμούς, αναπτύσσεται μια δυναμική περιφρούρησης της αυτονομίας τους και της αναδίπλωσής τους απέναντι στη διαδικασία ενοποίησης που υιοθετεί το κράτος. Παραδοσιακά

ένοπλοι και κοινότητες συμβιώνουν ρυθμίζουν τις ισορροπίες τους χωρίς την παρέμβαση της κεντρικής εξουσίας.

Οι κοινότητες είναι καταφύγιο, κέντρα λησταποδοχής και τμήμα του δικτύου υποστήριξης των ληστών συναρτάται με τον κλεφταρματωλισμό, είναι προϊόντα ισχυρών κοινωνικών δεσμών και συστημάτων αλληλεγγύης και αμοιβαιότητας, στα οποία προσκρούει ο κρατικός μηχανισμός, εφαρμόζοντας μια ανελαστική-σύγχρονη νομοθεσία και επιχειρεί να καθαρίσει τις κοινότητες από τους ληστές. Έτσι διευρύνεται το κύκλωμα και εκτός από τους ληστές είναι και οι υποστηρικτές τους. Με αυτόν τον τρόπο οι κοινότητες οδηγούνται σε παραδοσιακούς τρόπους συμβίωσης με τους ληστές και αναπαράγουν μηχανισμούς αλληλεγγύης στις εκστρατείες για την καταδίωξη της ληστείας και σε μια ολοένα και πιο ανελαστική νομοθεσία. Προκειμένου να βρεθούν ανάμεσα σε αντιμαχόμενα στρατόπεδα συνδιαλέγονται με τους ληστές και καταφέρνουν να περιορίσουν τη χρήση των όπλων, όσον αφορά τις ίδιες τις κοινότητες. Το κράτος αντιλαμβάνεται τη στάση των κοινοτήτων απέναντι στη σύγκρουση ως φιλική στάση απέναντι στους ληστές. Δεν μπορεί να αντιληφθεί τη στάση της κοινότητας απέναντι στο ληστή, ο οποίος βρίσκεται στα όριά της, παρά μονάχα είτε σαν υποστήριξη προς τους ληστές, είτε ως πίστη στην κυβέρνηση. Η αναγκαστική λοιπόν, αλλά συγχρόνως και αυτονόητη συνεργασία των κοινοτήτων με τους ληστές επιφέρει την τιμωρία από το κράτος (Κοταρίδης, 271-274).

Οι νομικές αυτές διατάξεις επιθυμούν να πλήξουν καίρια τις αλληλεγγυότητες στα πλαίσια των τοπικών κοινωνιών, να ενισχύσουν κεντρόφυγες δυνάμεις στους κόλπους των κοινοτήτων, και να δημιουργήσουν ρήγματα στην σχετική αυτονομία. Μια άλλη δυναμική που επιθυμεί ο νόμος να αναπτυχθεί στο χώρο της κοινότητας και να δημιουργήσει εσωτερικά ρήγματα είναι η συνάντηση κρατικών μηχανισμών με κοινοτικές πολιτικές ομάδες

αλλά και με δημότες ως πολίτες. Ένα μέρος της τοπικής ηγεσίας και ιδίως αυτό που συνδέεται με το κράτος και τους μηχανισμούς του οδηγείται, με αυτό τον τρόπο, στο κυβερνητικό στρατόπεδο χωρίς να υπολογίζει το κόστος της αντεκδίκησης των ληστών στο σύνολο της κοινότητας (Κομνηνού-Παπαταξιάρχης: 351). Έτσι αναιρείται η σχετική αυτονομία και η αρχή της κοινοτικής αλληλεγγύης. Η αποδυνάμωση της κοινοτικής αλληλεγγύης και η υπονόμευση της αυτονομίας είναι προϊόντα ευρύτερων μετασχηματισμών, το εύρος και το ιστορικό διακύβευμα των οποίων δεν μπορούν να αντιληφθούν ούτε οι πολιτικοί της εποχής όσο κι αν ενέχονται σε ευρύτερα πολιτικά δίκτυα (Κοταρίδης, 278).

Δεν βρισκόμαστε στην εποχή που η κυβέρνηση διατείνονταν ότι υπάρχει τάξη και ασφάλεια, αλλά διακυρρήσει με τον νόμο ότι οι ληστές διαταρράσουν την τάξη, κινδυνεύει η δημόσια ασφάλεια, η πατρίδα, το κύρος του έθνους και για αυτό πρέπει να επέμβει και ζητά τη συνεργασία των κοινοτήτων και των πολιτών εν ονόματι της πατρίδας και της ασφάλειας που απειλείται από τους αντιπάλους ληστές. Έτσι από την πλευρά του το κράτος με το νόμο αυτό για τη ληστεία, αφενός δε διστάζει να καταφύγει σε ένα οπλοστάσιο κατασταλτικών μέτρων, που η φύση τους αντιφάσκει προς τις ίδιες τις βάσεις της νομιμότητάς του, και αφετέρου καθιερώνει τη συλλογική ευθύνη της κοινότητας για πράξεις ληστείας που έχουν διαπραχθεί στο χώρο τους. Το παράδοξο εδώ έγκειται στο γεγονός ότι το κράτος υποχρεώνεται να υιοθετήσει μέτρα, τα οποία, στο όνομα της αποτελεσματικότητας, προσαρμόζονται πιο πολύ στη λογική μιας προκαπιταλιστικής κοινωνίας, ακόμα σφύζουσας, παρά στη δική του ιακωβίνικη λογική του συγκεντρωτισμού που επιβάλλει την ατομική αντιμετώπιση της παράνομης πράξης. Κι εδώ διαφαίνεται η αναγνώριση από το κράτος της κοινωνικής πλευράς της ληστείας, αφού από τον ίδιο τον νόμο δεν υποτιμώνται από τη μια

οι οικονομικές και ιδεολογικές διαστάσεις της ληστείας, αλλά αναγνωρίζεται και από τα πολιτικά χαρακτηριστικά της, ως ένα είδος αντιεξουσίας αντιμετώπισης με τις κατεστημένες εξουσίες σε τοπικό και σε εθνικό επίπεδο.

Βρισκόμαστε μπροστά σε μια εντελώς νέα κατάσταση, καθώς εισάγεται με τις διατάξεις για τη συλλογική ευθύνη της κοινότητας, των τοπικών αρχών αλλά και των δημοτών, στην αναφορά του πολιτικού λόγου η έννοια της θετικής ή αρνητικής στάσης απέναντι σε αυτές τις υποθέσεις. Έτσι πολιτικές στάσεις αποσπώνται από τα παραδοσιακά πλαίσια και γίνονται αντιληπτές σαν συνέπεια θετικών ή αρνητικών στάσεων, εξατομικευμένων αιτημάτων και προσδοκιών. Ενεργοποιείται η κοινότητα στο ζήτημα της δημόσιας ασφάλειας με βάση τη λογική της συλλογικής ευθύνης. Προϋποθέτει όμως ο πολιτικός αυτός λόγος ότι το κοινωνικοπολιτικό πεδίο είναι ομοιογενές. Εννοείται επίσης ότι οι κοινωνικές ομάδες και οι πληθυσμοί στους οποίους απευθύνεται ότι συμμερίζονται τους αξιακούς και πολιτικούς προσανατολισμούς που ηγεμονεύουν στο κράτος και ότι έχουν συνείδηση των συμφερόντων τους όπως αυτά μορφοποιούνται από την κεντρική πολιτική σκηνή. (Θεοτοκάς-Κοταρίδης, 2006:161). Έχουμε έναν πολιτικό λόγο, που υποστηρίζει έναν τύπο πολιτικής δράσης των κοινοτήτων και των δημοτών, ο οποίος δεν μπορεί παρά να αντιλαμβάνεται ενοποιημένα και ομοιογενή συμφέροντα και ομοιόμορφους κοινωνικούς χώρους. Όμως ο τύπος απογραφής της κοινωνικής μορφολογίας, στον κυρίαρχο πολιτικό λόγο των άρθρων του νομοσχεδίου, δεν αντιστοιχεί στην κοινωνική οργάνωση αφενός, αλλά ούτε και στους επιχώριους κοινωνικούς δεσμούς, στα κοινωνικά δίκτυα και τις τοπικές πραγματικότητες.

Για τις τοπικές κοινωνίες ληστεία δεν σημαίνει αυτόματα καταδίωξη, ενώ στον εν λόγω νόμο καταγράφεται ως υπόθαλψη. Έτσι οι νομικός λόγος, ο οποίος κατατάσσει τις βίαιες δραστηριότητες στην τάξη του παράνομου, αντιστρατεύεται τις

προσλήψεις των ενόπλων πρακτικών στην τοπική κοινωνία. Με το νέο νομικοπολιτικό πλαίσιο, το οποίο ορίζει η κεντρική εξουσία, οι ένοπλες δραστηριότητες, εκλαμβάνονται ως εξατομικευμένα αδικήματα, αποσπασμένα από κοινωνικές στρατηγικές και πρακτικές. Έτσι οι νομικοπολιτικοί ορισμοί του κράτους για το ληστή και τη ληστεία απονομιμοποιούν τη σχέση βίας και πολιτικής. Ακολουθώς ορίζουν την πολιτική εξάλειψης της ληστείας, αποκλείοντας το πολιτικό περιεχόμενο που δίνονταν στη ληστεία στο πλαίσιο της πολιτικής παράδοσης των τοπικών κοινωνιών, και την έννοια της ληστείας η οποία εγγράφονταν στην παραδοσιακή επανάσταση και συνιστούσε μια πρακτική που εξέφραζε κάποιου τύπου πολιτική και κοινωνική διαμαρτυρία της παραδοσιακής αγροτικής κοινότητας στη μετάβαση της στο σύγχρονο κόσμο.

4.2.3. Ύποπτοι Λησταποδοχής - Βλαχοποιμένες – Νομάδες κτηνοτρόφοι

Το Κεφάλαιον Γ' Εκτόπισις υπόπτων λησταποδοχής και ευθύνη βλαχοποιμένων προσπαθεί να αντιμετωπίσει συνολικά τον ευρύτερο κύκλο των συνεργατών της ληστρικής συμμορίας και των διαφόρων συμφερόντων, το ονομαζόμενο ληστρικό κύκλωμα, που συνδεόταν με τη δράση της, καθιστούσε τη συμμορία αναπόσπαστο εξάρτημα της κοινωνίας και αποτελούσε την ουσιαστική πλευρά του φαινομένου της ληστείας. Σύμφωνα με τις μελέτες των προηγούμενων ετών που είχε στη διάθεσή του ο νομοθέτης η συμμορία, όσο ισχυρή κι αν ήταν, ξεκομμένη από τα ερείσματά της, ήταν αδύνατον να δράσει. Η συμμορία είχε απόλυτη ανάγκη από τρόφιμα, ενδύματα, λησταποδόχους για την ρευστοποίηση της λείας, πληροφοριοδότες για να μαθαίνει τις κινήσεις των καταδιωκτών και την οικονομική κατάσταση των θυμάτων της και προστάτες κάθε μορφής. Η συμμορία, παρόλο που ζούσε έξω από τα όρια του νόμου και της κοινωνίας κινούνταν στις παρυφές της κοινωνίας και είχε ανάγκη από μεσάζοντες με διάφορους ρόλους και ιδιότητες. Το κυριότερο και πιο σταθερό έρεισμα των συμμοριών, θεωρούνταν με βάση μαρτυρίες και μελέτες, οι νομάδες κτηνοτρόφοι (Κολιόπουλος, 1996: 333).

Με το εν λόγω νομοσχέδιο επιφυλάχθηκε μεγάλη αυστηρότητα στη μεταχείριση όλων των θεωρούμενων μελών του ληστρικού κυκλώματος και κυρίως για τους νομάδες κτηνοτρόφους. Συγγενείς επικηρυγμένων ληστών, σύζυγοι, παιδιά, αδέρφια, πεθεροί εκτοπίζονταν από τη Στερεά Ελλάδα στα Νησιά ή την Πελοπόννησο όπου μπορούν να επιλέξουν τον τόπο διαμονής τους. Η εκτόπιση διατάσσεται από τη διοικητική και στρατιωτική αρχή και μέσα σε τριάντα μέρες κοινοποιείται η διαταγή στους

εκτοπιστέους με δικαστικό κλητήρα. Δίνεται το δικαίωμα στους εκτοπιστέους να ανακόψει την διαταγή, καταθέτοντας αίτημα στον ειρηνοδίκη και το δικαστήριο αποφασίζει για την ανακοπή. Με φυλάκιση τιμωρείται ο εκτοπισμένος αν επανέρθει στον τόπο από τον οποίο εκτοπίσθηκε (άρθρ. 21-24).

Τα υπόλοιπα άρθρα του κεφαλαίου αυτού αναφέρονται εις τους *βλαχοποιμένους και τους προς αυτούς εξομοιούμενους σκηνίτας εκ των κτηνοτρόφων, ως και εις τους συγγενείς των επικεκηρυγμένων ληστών, ..μέχρι τετάρτου βαθμού, περί ών βαρείαι περί λησταποδοχής υπάρχουν υπονοίαι*, στους οποίους επιβάλλεται αστυνομική επιτήρηση από έξι μήνες έως ένα έτος. Η ίδια ποινή επιβάλλεται και στους απλούς ποιμένες και αγροφύλακες κάποιας κοινότητας αν συμβεί στην περιφέρεια αυτή ληστεία και υπάρχουν υπονοίες συνεργείας. Με άλλες διατάξεις η κυβέρνηση προσπαθούσε να εξαναγκάσει τους νομάδες να εγκατασταθούν σε μόνιμους οικισμούς. Έτσι όριζε ότι οι παραθερίζουσες ή παραχειμάζουσες ποιμενικές ομάδες (τζελιγκάτα), ανάλογα με τον αριθμό του ποιμνίου τους δίνουν αποζημίωση σε ζημιωθέντα από ληστή. Κάθε ομάδα από τις ανωτέρω στο τέλος κάθε εξαμηνίας θερινής ή χειμερινής προσφέρει *αξιοχρεων εγγυητήν ενώπιον συμβολαιογράφου, υπόχρεων προς απότισιν της ζημίας*. Αν δεν μπορεί ή αρνηθεί να παράσχει εγγυητή απαγορεύεται η μετάβασή της από τις θερινές προς τις χειμερινές νομές και το αντίστροφο. Δεν υπάγονται στην κατηγορία των σκηνιτών βλαχοποιμένων όσοι από αυτούς διαμείνουν μόνιμα και διαρκώς με την οικογένειά τους σε ένα χωριό. Τέλος η κυβέρνηση προνοεί για την προσωρινή συντήρηση των εκτοπισθέντων και των *εις αστυνομικήν επιτήρησιν υποβαλλομένων* (άρθρ. 25-29). Για τους βλαχοποιμένους υπήρξε πλήρης ομοφωνία της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, δεν διατυπώθηκε κανένα σχόλιο ή πρόταση για τροπολογία των σχετικών διατάξεων του νόμου.

Πολλές ιστορικές μαρτυρίες οι οποίες δείχνουν δεσμούς ανάμεσα στη ληστεία και τους ποιμένες στα Βαλκάνια είναι γνωστές ακόμα από τη βυζαντινή περίοδο. Ο ανθυπολοχαγός του πεζικού Μοσχονήσιος, στην μελέτη του για τη ληστεία αναφέρει με σαφήνεια ότι η ληστρική συμμορία αποτελείται κατά τα δύο τρίτα από βοσκούς που ανήκουν στο ίδιο σόι. Τοποθετεί την πηγή του φαινομένου στις δύο περίπου χιλιάδες οικογένειες βοσκών που ενδιαιτώνται στα όρη της ελληνοτουρκικής μεθορίου. Οι εκτιμήσεις για την κοινωνική προέλευση των ληστών για την εποχή εκείνη συμπληρώνονται από στοιχεία που παραθέτει ο Κολιόπουλος,²⁷ κυρίως τα στοιχεία μιας έρευνας με ερωτηματολόγιο που διενεργήθηκε το 1856 από το Υπουργείο Δικαιοσύνης στους εισαγγελείς, καθώς και από το αρχείο του Βακαλόπουλου, αξιωματικού της χωροφυλακής. Σύμφωνα με τις πηγές αυτές φαίνεται ότι το ποσοστό των ποιμένων ανάμεσα στους καταζητούμενους ληστές είναι πολύ μεγάλο, και στην εποχή που εξετάζουμε (1870) φτάνει το 80% στη Στερεά Ελλάδα. Ακόμα κι αν αυτό το ποσοστό φαίνεται σκόπιμα διογκωμένο, λόγω της ομαδικής ψύχωσης²⁸ κατά των ορεσίβιων ποιμένων με αφορμή το Δήλεσι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι βοσκοί αποτελούσαν βασικό στοιχείο των ληστρικών συμμοριών, κυρίως στις περιοχές που παραδοσιακά ξεκαλοκαίριαζαν τα κοπάδια.

Τη νομαδική πτυχή της ληστείας επεσήμανε, ήδη από το 1835 και ο Finlay, όπως προαναφέρθηκε, ο οποίος επανέρχεται στο θέμα το 1870, θεωρώντας τη ληστεία άρρηκτα και οργανικά συνδεδεμένη με τα συμφέροντα και τη ζωή γενικά των ορεσίβιων. Η ληστεία, σύμφωνα με τον Finlay, ήταν φυσική διέξοδος των νομάδων, η σύνδεση ή η ταύτιση των νομάδων με τους ληστές ενέπνεε στον υπόλοιπο πληθυσμό τον σεβασμό και τον φόβο και παράλληλα

²⁷ Κολιόπουλος, Ι., ό.π. σ. 149, 157 και 254

²⁸ Επειδή αμφισβητήθηκε η «εθνική τιμή», πολιτικοί της εποχής, αρνήθηκαν ότι οι ορεσίβιοι βοσκοί ήταν Έλληνες, αλλά οι δράστες ήταν Σαρακατσάνοι και Αρβανιτόβλαχοι. Βλ. Κολιόπουλος, Ι., ό.π. σ. 181 και Jenkins R., 1961

τους απάλλασσε από τις καταχρήσεις των φοροεισπρακτόρων.²⁹ Και άλλος παρατηρητής της εποχής, ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα Tuckerman, τοποθέτησε τη συνεργασία νομάδων και ληστών στο πλαίσιο της γενικότερης αλληλεξάρτησης που χαρακτήριζε τις σχέσεις των κατοίκων της υπαίθρου με τους ληστές.³⁰

Πέρα από τις αριθμητικές αποτιμήσεις και ο Διαμιανάκος διαπιστώνει τη στενή συνάφεια ανάμεσα στον ποιμενικό και ληστρικό κόσμο με βάση ορισμένα θεμελιακά στοιχεία της κοινωνικής τους ύπαρξης ως ομοιογενών και σχετικά αυτονομημένων ομάδων απέναντι στην περιβάλλουσα κοινωνία. Τα στοιχεία αυτά συγκλίνουν σε μια συμπληρωματικότητα λειτουργιών και δομών. Τις βασικές συνιστώσες της συμπληρωματικότητας και της «ομολογίας», από το σύνολο των όψεων που συνθέτουν την υλική και πνευματική ζωή των δύο κόσμων (του κόσμου των βλαχοποιμένων και των ορεσίβιων γενικότερα και του ληστρικού κόσμου) όπως είναι ο τρόπος ζωής, οι σχέσεις με τον περιβάλλοντα χώρο και οι αρχές της κοινωνικής οργάνωσης προσπαθεί με τον εν λόγω νόμο να αντιμετωπίσει η πολιτεία. (Διαμιανάκος, 1987: 82).

Οι δεσμοί που συνδέουν τις δραστηριότητες τόσο των βλαχοποιμένων όσο και των ληστών με τη φύση (μεγάλοι ορεινοί όγκοι, μεγάλοι εποχιακοί κύκλοι), καθώς και το σύστημα αυτάρκους υλικής ύπαρξης που και οι μεν και οι δε μοιράζονται εξηγούν την ύπαρξη κοινών χαρακτηριστικών: μεγάλη γεωγραφική κινητικότητα, ρυθμοί ζωής, τήρηση συλλογικών κανόνων ασφαλείας που επιβάλλονται από τις σκληρές συνθήκες διαβίωσης της ομάδας σε απομακρυσμένο και αφιλόξενο περιβάλλον. Ο ημινομαδισμός, είναι εξίσου βασική προϋπόθεση και της δραστηριότητας του ληστή που ακολουθεί τα κοπάδια στις

²⁹ Αρχ. Finlay E30, επιστολή Finlay του προς τους *Times*, 9, Ιούνιος 1870

³⁰ Tuckerman, Charles K., *The Greeks of To-Day*, Λονδίνο, 1872, σ. 234-235

μετακινήσεις τους, αφού του εξασφαλίζει ελευθερία κινήσεων, έλεγχο των ορεινών περασμάτων των εμπορευόμενων και των εισπρακτόρων φόρων και του παρέχει κυριαρχία σε περίπτωση καταδίωξης.

Η μη μονιμότητα λοιπόν των ποιμενικών πληθυσμών, καθώς και η αδυναμία των αρχών να τους εγγράψουν στα δημοτολόγια των κοινοτήτων και με αυτόν τον τρόπο να τους καταμετρήσουν ήταν το μόνιμο πρόβλημα των ελληνικών κυβερνήσεων, γιατί η κατάσταση αυτή όχι μόνο επιβεβαίωνε τον δυσπροσάρμοστο χαρακτήρα του συγκεντρωτικού συστήματος, που πρόσφατα είχε εισαχθεί σε μια χώρα με παραδοσιακές δομές, αλλά επίσης καθιστούσε και απρόσφορη κάθε προσπάθεια ελέγχου των δραστηριοτήτων των ληστών που έβρισκαν κρησφύγετο στο τσελιγκάτο. Από το 1835 ο Gordon, επιμένει ιδιαίτερα, στις σχετικές αναφορές του, στην ανάγκη της, έστω και με τη βία, μόνιμης εγκατάστασης των βοσκών και της εγγραφής τους στα δημοτολόγια. Ο νόμος που εξετάζουμε ορίζει ρητά τη μόνιμη εγκατάσταση, αλλά θα έρθει ο 20^{ος} αιώνας για να επέλθει η προοδευτική εξαφάνιση της ορεσινομής και της ληστείας, που έλαβε χώρα μετά τη δεκαετία του 1920.

Πολλές αρχές της κοινωνικής οργάνωσης των τελιγκάτων και της ληστοσυμμορίας παρουσιάζουν ορισμένα κοινά σημεία που επεκτείνουν τις συνέπειες της συμπληρωματικότητας και της «ομολογίας: σημασία των συγγενειών, πυκνότητα ανταλλαγών ανάμεσα σε βοσκούς και ληστές.

Δεν χωράει αμφιβολία ότι ο συγγενικός δεσμός αποτελεί τη βάση της εσωτερικής οργάνωσης της ποιμενικής κοινωνίας, και το υπόδειγμα πάνω στο οποίο αντιγράφονται πιστά όλες οι κοινωνικές σχέσεις. Το υπόδειγμα αυτό είναι η κατά γέννη οργάνωση, της οποίας ειδοποιά χαρακτηριστικά σε σχέση με άλλους σχηματισμούς θεμελιωμένους στην ομαιμοσύνη παρέχουν

μια πρόσθετη ερμηνεία της συνάφειας που υπάρχει ανάμεσα στην ορεσινομή και τη ληστεία. Ο ληστής αν και δεν μπορεί να υπολογίζει σε δική του αγκιστεία η οργάνωση της συμμορίας στηρίζεται στις ίδιες αρχές ομαιμοσύνης και αγκιστειών με το τσελιγκάτο και στις ίδιες τυποποιημένες αρχές φιλίας (Δαμιανάκος, 1987: 92-93). Πολλές μαρτυρίες τοποθετούν τις βάσεις της οργάνωσης τόσο του τσελιγκάτου όσο και της ληστοσυμμορίες στους παρακάτω τύπους δεσμών: η ομαιμοσύνη (αδελφοί, ανίψια, εξάδελφοι κλπ.), η αγκιστεία (σύζυγοι αδελφάδων), η εξ υιοθεσίας ή η πνευματική συγγένεια (αδελφοποιοί, ψυχογιοί, κουμπάροι, αναξεδεμιοί και τέλος οι σχέσεις προσωπικής εξάρτησης εκτός συγγένειας (πελατειακές σχέσεις). Οι σχετικές με την εκτόπιση των συγγενών των επικηρυγμένων ληστών διατάξεις, εφαρμόστηκαν σε αρκετούς νόμους και επανέρχονται στον εν λόγω νόμο, με αφορμή τα έκτακτα μέτρα, και αποτελούν αντιγραφή της παλαιότερης νομοθεσίας. Για τις εκτοπίσεις συγγενών των ληστών έγινε συζήτηση στη βουλή³¹ και αρκετοί βουλευτές εξέφρασαν επιφυλάξεις ή αντιρρήσεις. Ο βουλευτής Τσιριμώκος προσπαθεί να διαχωρίσει τη στάση των αρχών απέναντι στους ληστές οι οποίοι είναι υπεύθυνοι *αλεπαλλήλων και μεγίστων δυστυχημάτων από τα οποία υπέφερεν η πατρίς*. Επισημαίνει ότι όταν πρόκειται για τους ληστές είναι *αδιάφορον αν η ποινή ήτο τοιαύτη ή τοιαύτη, διότι ο ληστής είναι εχθρός της πατρίδος και της κοινωνίας και ως τοιούτος πρέπει να θανατωθή*. Ενώ κάποιοι συγγενείς τους, οι οποίοι εργάζονται τίμια και προσφέρουν στην πατρίδα, είναι πολίτες με ίσα δικαιώματα ενώπιον του νόμου και της πατρίδας. Ο ίδιος βουλευτής προτείνει τροπολογία στη διάταξη, που αφορά την εκτόπιση των συγγενών, θέτοντας επιχειρήματα για εκτόπιση αθώων συγγενών, περί ηθικού δικαίου, περί αρχών του σύγχρονου πολιτισμού και κόσμου. Ο πρωθυπουργός και υπουργός

³¹ *Πρακτικά της Βουλής*, Περίοδος Γ', Σύνοδος Β', Συνεδρίαση 1/2/1871, Συνεδρίασις 25, σσ. 333-338

Εσωτερικών παραδέχεται στην ομιλία του ότι *βεβαίως εκ των μέτρων τούτων θέλουσι προέλθει αδικήματα, αλλά πρέπει ν' αποβλέψωμεν εις το γενικόν συμφέρον της πολιτείας*.³² Θεωρεί ότι δεν πρέπει στην παρούσα χρονική στιγμή να ταράσσεται κανείς με την αυστηρότητα των μέτρων, ότι αυτά είναι πολύ επιεικέστερα άλλων χωρών. Τονίζοντας ότι οι ληστές δεν έχουν μόνο τα *κακοήθη ελατήρια της αισχροκέρδειας*, αλλά και *ελατήρια ευγενή, τρυφερά και φιλοστοργίας* (προς τους συγγενείς τους), τα οποία πρέπει η πολιτεία να αγγίζει και να επικαλεστεί για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της ληστείας. Στην αποτελεσματική αντιμετώπιση της ληστείας περιλαμβάνεται και η τιμωρία των *πρώτων υποστηρικτών των ληστών*, που είναι *αναντιρρήτως οι συγγενείς και κατ' ανάγκην και κατά φυσικόν νόμον, και οι συγγενείς όσο πλησιέστερον είναι τόσον ολιγώτερον δύνανται ν' αρνηθούν την συνδρομήν των*. Επιμένει στο επιχείρημά του ότι οι αδικίες και τα εγκλήματα των ληστών οδηγούν στις διατάξεις της αφαίρεσης των μέσων της υπάρξεως αυτών των *κακών ανθρώπων*, των μέσων της συντήρησής τους με την απομάκρυνση των συγγενών και φίλων τους, της αφαίρεσης της περιουσίας τους. Επικαλείται τέλος ο πρωθυπουργός την εφαρμογή προηγούμενου νόμου (1867), όπου εξαιτίας *φατριασμών οι αληθείς τροφοδοτούντες δεν κατεδιώχθησαν, ενώ οι αντίπαλοι και αθώοι υπέφερον*. Τελειώνοντας ο ομιλητής εκφράζει την πεποίθηση, ότι αν καθιερωθεί το συνολικό σύστημα της αποδιάρθρωσης του ληστρικού κυκλώματος, ο νόμος θα χρησιμεύσει.

Παρακολουθώντας την τοποθέτηση του Κουμουνδούρου για το πλέγμα αυτών των σχέσεων φαίνεται να έχει γίνει αντιληπτό από την πολιτεία ότι είναι τόσο ισχυρά οργανωμένο, ώστε να εξασφαλίζει στη ληστρική συμμορία μια απεριόριστη ικανότητα αντίστασης. Όλα τα μέτρα που είχαν πάρει οι διάφορες κυβερνήσεις αποδείχτηκαν ατελέσφορα. Έτσι από νωρίς

³² *Πρακτικά της Βουλής*, Περίοδος Γ', Σύνοδος Β', Συνεδρίαση 1/2/1871, ό.π.

διαπιστώνεται ότι το μόνο αποτελεσματικό μέτρο εξόντωσης των ληστών θα ήταν η εκτόπιση των συγγενών τους. Η ιδέα αυτή θα φτάσει σε παραλογισμούς αρχικά με το 1835 με σχέδια για εξολόθρευση συγγενών των ληστών μέχρι εβδομού βαθμού³³ στη συνέχεια με την εφαρμογή διατάγματος για την εκτόπιση συγγενών μέχρι τετάρτου βαθμού το 1838, μέτρα που γρήγορα εγκαταλείφθηκαν λόγω της αναποτελεσματικότητας και του σκανδαλώδους χαρακτήρα τους.³⁴ Επανέρχονται με τον νόμο του 1871, μέσα στο κλίμα της σφαγής στο Δήλεσι. Βέβαια η αποτελεσματικότητα δεν είναι δεδομένη, αφού τα στηρίγματα του ληστή δεν βασίζονται μόνο στη συγγενική αλληλεγγύη. Ο ληστής έχοντας πλήρη συνείδηση της πραγματικής αλλά και της συμβολικής σημασίας που παρουσιάζουν οι εξωσυγγενικοί δεσμοί πολλαπλασιάζει τις κουμπαριές, τις υιοθεσίες σε πιο διαφορετικά περιβάλλοντα.

Οι συχνές ανταλλαγές ανάμεσα στις δύο ομάδες (ληστοσυμμορία-ποιμενική κοινότητα), οι οποίες διαπιστώνονται σε πολλούς τομείς, όπως είναι ο δημογραφικός, ο οικονομικός και ο πολιτικός παρουσιάζουν επίσης ενδιαφέρον και τους λαμβάνει υπόψη του ο νόμος ΤΟΔ'. Όπως έχει ήδη αναφερθεί για την κοινωνική καταγωγή του ληστή, η ορεσίνομη κοινωνία αποτελεί την κύρια ανθρώπινη εφεδρεία της ληστρικής συμμορίας. Η κίνηση αυτή είναι διπλής κατεύθυνσης, αρκετοί ληστές είναι ευκαιριακοί και πολλές φορές γυρίζουν για μεγάλα διαστήματα στη στάνη και ασχολούνται με τις ασχολίες του κοπαδιού. Υπάρχει ένα συνεχόμενο πηγαινέλα, το οποίο διευρύνει ακόμα περισσότερο την αλληλεξάρτηση των δύο ομάδων. Το τσελιγκάτο χρησιμεύει επίσης στην επένδυση του πλούτου των ληστών. Ο Κολιόπουλος αναφέρει ότι πολλοί ληστές αγόραζαν κοπάδια και τα εμπιστεύονταν σε φίλους τους τσελιγκάδες. Επίσης γνωρίζουμε

³³ Ν.Κ. Κασομούλης, 1968, (αναφέρεται από τον Γ. Κολιόπουλο στη σελ. 11)

³⁴ Γ. Κολιόπουλος, 1979, σ. 33-34

ότι η στάνη ήταν η κύρια πηγή ανεφοδιασμού της συμμορίας και αντίστροφα η συμμορία εξασφάλιζε την αναγκαία ασφάλεια στη στάνη απέναντι στους ιδιοκτήτες των βοσκοτόπων και τους χωρικούς με τους οποίους τα τσελιγκάτα είναι σε συνεχή σύγκρουση. Η σύγκρουση αυτή, εξαιτίας της βαθιάς κρίσης που μαστιάζει την ποιμενική κοινωνία τον 19^ο αιώνα οξύνεται όσο πλησιάζουμε στο τέλος του και στις αρχές του επόμενου. Πρόκειται, σύμφωνα με τον Διαμιανάκο (1987:96), για την πιο ουσιαστική διάσταση της συμπληρωματικότητας των δύο κόσμων, η οποία παραπέμπει στις κοινωνικές πλευρές της ληστείας στην Ελλάδα.

Αυτές τις κοινωνικές πλευρές της ληστείας έρχεται να αντιμετωπίσει ο νόμος του 1871, με την επιδίωξη της εξάρθρωσης ουσιαστικά της νομαδικής κτηνοτροφίας στην Ελλάδα. Η μακράιωνη αντίθεση στις σχέσεις ανάμεσα στους ορεσίβιους πληθυσμούς και την σύνολη κοινωνία, οφείλεται, κυρίως, στις δυσκολίες συνύπαρξης της νομαδικής και ημινομαδικής κτηνοτροφίας με τη γεωργία και μεταβάλλεται, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα σε ανοιχτή σύγκρουση. Η δημιουργία εθνικών κρατών, η χάραξη συνόρων στα Βαλκάνια που παρεμποδίζουν την μετακίνηση των κοπαδιών, η θέσπιση συγκεντρωτικών θεσμών που διαλύουν τις τοπικές αυτονομίες, και κυρίως η αποδιάρθρωση του συμπληρωματικού συστήματος ανάμεσα στο τσιφλίκι και το τσελιγκάτο είναι οι βασικότεροι λόγοι που οδηγούν σε κρίση την ποιμενική κοινωνία και δημιουργούν τους όρους μιας σύγκρουσης προς κάθε κατεύθυνση. Αυτή η σύγκρουση γίνεται κατά πρώτο λόγο με τον μόνιμα εγκατεστημένο αγροτικό πληθυσμό. Άλλος λόγος που διακυβεύει τη συμπληρωματικότητα των δύο οικονομικών ομάδων και δημιουργεί αιτίες σύγκρουσης είναι οι σταθερές πρόοδοι της μικροϊδιοκτησίας στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα, η εντατικοποίηση και διαφοροποίηση της γεωργικής παραγωγής και τα εμπόδια που εγείρει το κράτος στην πρόσβαση

των βοσκών στις εθνικές γαίες. Σε αυτές τις συνθήκες σημαντικά τμήματα του ποιμενικού πληθυσμού περνά στη ληστεία, η οποία αποτελεί μια μορφή αγροτικής εξόδου που απορροφά το δημογραφικό πλεόνασμα του τσελιγκάτου. Αυτό είναι επίσης μια απόπειρα προσαρμογής του ποιμενικού κόσμου να προσαρμοστεί στους κανόνες ανακατανομής της τοπικής εξουσίας οι οποίοι ισχύουν με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Αυτή η προσαρμογή γίνεται μέσα από τα οικεία του, αυτά που κληρονόμησε από το πρόσφατο κλεφταρματολικό παρελθόν των ορεσίβιων. Μέσα από αυτή την οπτική φαίνεται η κοινωνική ληστεία να λειτουργεί σαν ένα είδος *πολιτοφυλακής* στην υπηρεσία του κοινωνικοοικονομικού και πολιτικού καθεστώτος της ποιμενικής κοινωνίας. Αυτή είναι και μια αντίδραση απέναντι στην απειλή του ποιμενικού κόσμου από το συγκεντρωτικό κράτος που είναι πανταχού παρόν, επιβάλλει τη θέλησή του στη ζωή των ποιμένων, όπως είναι η διαχείριση των εθνικών ή κοινοτικών γαιών σε βάρος της ορεσινομής, η φορολογία, αυθαιρεσίες της χωροφυλακής και του στρατού που έξοδά τους εμπίπτουν στον τοπικό πληθυσμό, παρεμβάσεις γενικά που καταστρέφουν τις παλιές ισορροπίες της ποιμενικής ζωής (Δαμιανάκος, 1987: 98).

Οι επεμβάσεις του κράτους σε σχέση με τους νομάδες είναι μια προσπάθεια προσαρμογής των πληθυσμών αυτών στους ρυθμούς των κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών που υλοποιούνται στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Η πολιτική αστυνόμευσης και μόνιμης εγκατάστασης του νομαδικού πληθυσμού στο όνομα της δημόσιας ασφάλειας (νομάδες-φυσικοί σύμμαχοι των ληστών), οδήγησε σε αντιστάσεις και αντιδράσεις, με αποτέλεσμα η ληστεία να αξιοδοτηθεί θετικά και πολλές φορές να συμβολίζει την αντίσταση ενός ολόκληρου κόσμου, που βλέπει να καταστρέφεται μαζί με τους ληστές και την ισχυροποίηση του εθνικού κράτους. Το σύγχρονο κράτος απέναντι στους νομάδες

στηρίζεται στην αντίληψη για τη «φυσική» σχέση ληστών-νομάδων, η οποία ανάγεται στα «φυσικά χαρακτηριστικά» της νομαδικής κοινωνίας. Έτσι νομάδες και ληστές δεν βρίσκουν θέση στη σύγχρονη, «πολιτισμένη» και «αλαζονική» κοινωνία, η οποία ψάχνει τρόπους πώς θα *«εξημερωθεί η ημιαγρία αυτή φυλή, θα εκλείψει η ρίζα της ληστείας και θα ελευθερωθεί η Ελλάς από το όνειδος να διατρέφει εντός των κόλπων της κατά τον 19^ο αιώνα φυλήν διαβιούσαν σκηνίτην άγριον βίον»*³⁵ (Κοταρίδης, 294-295).

Το κράτος καταφεύγει σε κατασταλτικά μέτρα και μέτρα αυστηρής αστυνόμευσης των ορεσίβιων πληθυσμών από τη μια και από την άλλη δέχεται ως εγγυητές τους αρχηγούς των τσελιγκάτων ενώ βασικός του στόχος είναι η μόνιμη εγκατάσταση των πληθυσμών αυτών και ουσιαστικά η εξάρθρωση της νομαδικής και ημινομαδικής κτηνοτροφίας. Πρόκειται για μια σαφή αναγνώριση, από το ίδιο το κράτος, του κοινωνικού χαρακτήρα της ληστείας στην Ελλάδα. Αν εδώ λάβουμε υπόψη και τη διάταξη του νόμου για την συλλογική ευθύνη των κοινοτήτων για πράξεις ληστείας που γίνονται στο χώρο τους, μπορούμε να πούμε επίσης για την αναγνώριση από το κράτος της λειτουργικής ένταξης της ληστείας σε ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα που οι νέοι θεσμοί δεν κατάφεραν να τροποποιήσουν.

Αν μείνουμε λίγο ακόμα στις σχέσεις ληστείας και νομάδων, θα δούμε ότι από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, κάθε φορά που γίνεται λόγος για την εσωτερική ασφάλεια, διαχέεται η αντίληψη της διασύνδεσης του νομαδισμού με τη ληστεία. Και αυτό παρόλο που οι σχέσεις αυτές φαίνεται να αναπτύσσονται έξω από κάθε οικονομική λογική, καθώς η ληστεία πλήττει κυρίως τους νομάδες και τις μικρές κοινότητες. Οι ληστές υπονομεύουν την οικονομία του τσελιγκάτου και των απομακρυσμένων ποιμενικών οικισμών. Λογικά οι νομάδες θα έπρεπε να συμμετέχουν στην καταδίωξη της

³⁵ Αναφορά στο Γ. Κολιόπουλος, *Ληστές*, ό.π. σσ. 167-168

ληστείας, να περιφρουρούν το χώρο τους, ώστε να διασφαλίζεται η μετακίνησή τους μέσω των κρατικών μηχανισμών. Όμως τα πράγματα δεν γίνονται έτσι. Άλλες φορές επιστρατεύεται ο φόβος για να δικαιολογηθεί η συνεργασία των νομάδων με τους ληστές και άλλες οι ερμηνείες επικεντρώνονται σε μια ανθρωπολογικού τύπου δυστροπία των νομάδων για να οργανωθεί ένα πολιτικό επιχείρημα και στη συνέχεια το νομικό πλαίσιο, τα οποία στρέφονται εναντίον της νομαδικής κτηνοτροφίας θεωρώντας την πεδίο υποδοχής και ανάπτυξης της ληστείας. Πρέπει να αναφέρουμε ότι ο πρώτος σχετικός ποινικός νόμος δεν συσχετίζει τη ληστεία με τους νομάδες, ενώ στη συνέχεια ένα πλέγμα νόμων οργανώνει την καταδίωξη της ληστείας, συνδέοντάς την με την κτηνοτροφία και τις νομαδικές κοινότητες. Με αυτές τις ρυθμίσεις έχουμε τη σύνδεση της ληστείας με τη νομαδική κτηνοτροφία, τις ορεινές κοινότητες και τα συγγενικά δίκτυα, γεγονός που θα οδηγήσει στην αντίληψη της «συλλογικής ευθύνης» και θα νομιμοποιήσει διοικητικά μέτρα, όπως ο εκτοπισμός, η μόνιμη εγκατάσταση, η αστυνόμευση που πλήττουν τα συγγενικά και νομαδικά δίκτυα των ληστών. Σ' αυτό το νομικό οπλοστάσιο ανήκει και ο εν λόγω νόμος, και κυρίως ο εκτοπισμός τα οποία θα επιστρατευτούν ακόμα και τον 20^ο αιώνα για την πολιτική καταστολή (Θεοτοκάς-Κοταρίδης, 2006:171-173).

4. Το φαινόμενο της ληστείας

Η εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους, η συγκρότηση νεοτερικών θεσμών και νέων μηχανισμών πολιτικής κυριαρχίας συνοδεύονται από ένοπλες ανταρσίες, που σφράγισαν το δημόσιο βίο της Ελλάδας από τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξής του ελληνικού βασιλείου μέχρι και της αρχής του 20^{ου} αιώνα.

Το φαινόμενο της ληστείας στο ελληνικό κράτος είναι δεμένο με ορισμένους σταθερούς παράγοντες: την κλεφταρματολική παράδοση, τα αλυτρωτικά κινήματα, τις τεταμένες σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, το σύστημα καταδίωξης των ληστών στις γειτονικές τουρκικές επαρχίες, τα μέτρα και τη νομοθεσία για την καταστολή του, το ρόλο και τις επιδιώξεις της τάξης των καπεταναίων, την ενδημική πολιτική ανωμαλία και τις περιοδικές εξεγέρσεις, τη δομή και τη λειτουργία της πολιτικής σε τοπικό επίπεδο, την οργάνωση της νομαδικής κτηνοτροφίας και τη σύγκρουσή της με τον αγροτικό κόσμο, την ακτημοσύνη ή την ανεπάρκεια της οικογενειακής γεωργικής ιδιοκτησίας και τη διασπορά του ορεινού πληθυσμού, για να αναφέρουμε τους σημαντικότερους. Στους παράγοντες αυτούς θα μπορούσαμε να προσθέσουμε την οικονομική εξαθλίωση και την πολιτική εξουθένωση της αγροτικής κοινότητας, που ωθούσαν στην άρνηση της έννομης τάξης. Αλλά και οι δύο αυτοί παράγοντες δεν αρκούν να ερμηνεύσουν την άρνηση της έννομης τάξης και ιδιαίτερα τη ληστεία, όταν δεν συντρέχουν και άλλες προϋποθέσεις, που διευκολύνουν το πέρασμα από τη νομιμότητα στην παρανομία. Θα πρέπει επίσης να προστεθεί η σύγκρουση του παραδοσιακού κόσμου της μετεπαναστατικής Ελλάδας με το νέο εθνικό κράτος, το οποίο στην προσπάθειά του να επιβληθεί αλλοίωσε τις παραδοσιακές οικονομικές και κοινωνικές δομές του.

Η ληστεία στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες περιοχές της Μεσογείου και των Βαλκανίων, συνοδεύει τους κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς, στο πλαίσιο των οποίων οι

αγροτικές κοινωνίες ενσωματώνονται στα εθνικά, σύγχρονα κράτη και συναντώνται με τους μηχανισμούς τους. Η ληστεία σε όλη την περίοδο του 19^{ου} αιώνα και μέχρι τις αρχές του 2^{ου} αιώνα, συναρτάται προς τους κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς που συνοδεύουν την ίδρυση του ελληνικού κράτους και το άνοιγμα της ελληνικής κοινωνίας στην αλλαγή και τη νεοτερικότητα. Στη μετεπαναστική Ελλάδα, η ληστεία αποτελεί ένα φαινόμενο, το οποίο παρουσιάζει εξάρσεις κατά τις διαδικασίες ενσωμάτωσης των αγροτικών κοινωνιών στα σύγχρονα κράτη. Η ελλαδική δε, περίπτωση της ληστείας παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία της προσδίδουν μια ιστορική μοναδικότητα.

Το φαινόμενο της ληστείας ενεργοποιείται στη συγκυρία της εγκαθίδρυσης του ελληνικού κράτους, και εγγράφεται στην κλεφταρματολική παράδοση. Προκαλείται από τη δράση παραδοσιακών στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας, θα μπορούσε να θεωρηθεί σύγκρουση, η διευθέτησή της οποίας εγκαλεί τη ρυθμιστική λειτουργία του κράτους, είναι ταυτόχρονα πολιτική και κοινωνικοπολιτισμική, ιδίως την περίοδο της μετάβασης, όπου τίθενται ζητήματα εξουσίας και έχουμε συνάντηση διαφορετικών πολιτικών και κοινωνικών φορέων (παραδοσιακός κόσμος – νέα κοινωνικά στρώματα).

Οι εξεγέρσεις των πρώτων δεκαετιών του ελληνικού κράτους, μεγαλύτερης ή μικρότερης εμβέλειας, εγγράφονται σε μια κίνηση αντιστάσεων και αντίδρασης απέναντι σε διαδικασίες, που οδηγούν στην ενσωμάτωση της παραδοσιακής ελλαδικής κοινωνίας στο σύγχρονο κόσμο. Σ' αυτές τις εξεγέρσεις καθώς και σε εκείνες, που εκτείνονται σε όλη τη μετέπειτα εξέλιξη του ελληνικού κράτους, συναντάμε παραδοσιακές πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές.

Στην παραδοσιακή αγροτική κοινωνία, αφ' ενός οι ληστρικές πράξεις και οι βίαιες πρακτικές συνιστούν μέρος σε μια κοινωνική στρατηγική στην οποία σταθμίζεται η κλιμάκωση της βίας και μετριάζεται η έντασή της, αφ' ετέρου, ο φορέας των όπλων δεν μπορεί να αναπαραχθεί ως τοπικός ένοπλος στα κέντρα εξουσίας, παρά μονάχα αν εγγραφεί στην προοπτική της ειρήνευσης, στην άσκηση βίας και την διενέργεια ληστρικών πράξεων. Η άσκηση ληστρικών πρακτικών και η χρήση των όπλων, που φέρνουν τον ένοπλο από τα «όρη στην κοινότητα», συναρτώνται προς τις ελαστικότητες των τοπικών κέντρων εξουσίας και των διαδικασιών συγκρότησης των τοπικών ιεραρχιών, γι' αυτό και η βία συνιστά δομικό στοιχείο των τοπικών ισορροπιών και συσχετισμών δύναμης (Κοταρίδης: 299).

Στο ελληνικό κράτος του 19^{ου} αιώνα, στη διαδικασία μετάβασης, παρατηρούμε ότι η κεντρική εξουσία, η οποία έχει θέση μοχλού της κοινωνικής και πολιτικής μεταβολής και του πεδίου όπου συγκροτούνται οι στρατηγικές του πολιτικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού, μεταμορφώνει με τη δράση της το κοινωνικό πλαίσιο, όπου αναπαράγονται κοινωνικές στρατηγικές των ενόπλων, οι οποίες συνίστανται στη χρήση των όπλων για την απόκτηση κοινωνικής και πολιτικής δύναμης.

Η ληστεία δεν παραπέμπει μόνο στη συνάντηση παραδοσιακών ενόπλων-σύγχρονου κράτους, αλλά συνιστά και ένα σύνολο κληρονομημένων πρακτικών, την προσαρμογή των οποίων παρακολουθούμε στο χρόνο και στις διάφορες συνθήκες. Από τον κλεφταρματολισμό της κατάκτησης, έως τους ληστές των αρχών του 20^{ου} αιώνα και μέχρι τους «νέους» παράνομους των πόλεων, μπορούμε να διακρίνουμε μορφές οργάνωσης και δράσης, που παρουσιάζουν πολυπλοκότητα και προσαρμοστικότητα σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτικά περιβάλλοντα.

Η ληστεία δεν παράγεται ούτε συνιστά αναγκαστική εξέλιξη της κλεφταρματολικής παράδοσης στη νέα πραγματικότητα. Στη διαδικασία εγκαθίδρυσης του ελληνικού κράτους διαμορφώνεται μια μορφή ληστών και ληστείας που διευθετεί τις συγκρούσεις με την νέα πολιτική εξουσία, ενώ στην εξέλιξη των συγκρούσεων βλέπουμε ότι η ληστεία μετατοπίζεται από το παραδοσιακό μοντέλο προς το νεότερικό, ληστής διωκόμενος, ο οποίος εκείνο που δεν μπορεί να κατανοήσει και να εγγράψει στις πρακτικές του είναι ένας νέος παράγοντας, το κράτος, για το οποίο η αλλαγή των όρων συγκρότησης της τοπικής εξουσίας, ο κοινωνικός και πολιτικός μετασχηματισμός αποτελούν βασικούς όρους υλοποίησης και θεμελίωσης της πολιτικής του. Δεν είναι όμως μονάχα η κρατική πολιτική που οδηγεί τους φορείς αυτού του πολιτισμού στη ληστεία, τελικά είναι ένα ολόκληρο πλέγμα κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων που μεταμορφώνεται με ταχείς ρυθμούς από τη βίαιη παρέμβαση του κράτους. Οι επεμβάσεις π.χ. του κράτους και η πολιτική του σε σχέση με την εγκατάσταση των νομαδικών πληθυσμών οδήγησε σε αντιστάσεις και βίαιες αντιδράσεις, στο όνομα της ασφάλειας, αφού οι νομάδες θεωρούνταν σύμμαχοι των ληστών. Έτσι η ληστεία αξιοδοτείται θετικά και συμβολίζει την αντίσταση ενός ολόκληρου κόσμου απέναντι στην ισχυροποίηση του εθνικού κράτους.

Μ' αυτή την έννοια η ληστεία ανήκει στην παραδοσιακή επανάσταση και συνιστά μια κάποιου τύπου πολιτική και κοινωνική διαμαρτυρία της παραδοσιακής, αγροτικής κοινωνίας. Συνδέεται με την ανάπτυξη μιας δυναμικής αντίστασης στην αλλαγή που οργανώνεται σε τοπικές κοινωνίες, όπου αυτές αντί να υποταχθούν στον κρατικό συγκεντρωτισμό, αναπτύσσουν μηχανισμούς αυτονομίας και αποκρούουν τους μετασχηματισμούς που φέρνει το σύγχρονο κράτος. Το κράτος διεισδύει βίαια στα κοινοτικά δρώμενα, παίρνει τη θέση ενός ξένου που έρχεται να απειλήσει την κοινότητα συμπεριλαμβανομένου και του ληστή.

Με βάση τα ανωτέρω η ελληνική περίπτωση της ληστείας μπορεί να θεωρηθεί ως ένα φαινόμενο που συνοδεύει τη μετάβαση των παραδοσιακών αγροτικών κοινωνιών στο σύγχρονο κόσμο.

Από τα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες για την «εξαφάνιση» της ληστείας. Ανίκανο όμως να αντιληφθεί το φαινόμενο της ληστείας, τις ρίζες του και τους παράγοντες της ανάπτυξής του, που συνδεόταν με ζητήματα όπως η γενική καθυστέρηση της χώρας, η εγκαθίδρυση του εθνικού σύγχρονου κράτους και το πρόβλημα της γης μεταχειρίστηκε πάντοτε ως μέσο για την αντιμετώπιση της ληστείας το καταδιωκτικό απόσπασμα. Στα Αρχεία του Κράτους, αλλά και στα Αρχεία των υπουργείων των Εξωτερικών, Εσωτερικών και Στρατιωτικών, σώζονται πολλά έγγραφα με ενδιαφέροντα στοιχεία, που αφορούν τον προβληματισμό και τα μέσα για την αντιμετώπιση της ληστείας.

Η έξαρση της ληστείας έδωσε την ευκαιρία να επιχειρηθεί η αναδιοργάνωση του μηχανισμού καταδίωξης των ληστών. Ο ελληνικός στρατός, σύμφωνα με την επίσημη άποψη είχε ως αποστολή «την αστυνομία των πόλεων και της χώρας». Με την ίδρυση του νέου οργανισμού του στρατού καταργήθηκαν και τα τάγματα της οροφυλακής, κλείνοντας έτσι επίσημα και άδοξα ο κύκλος της ζωής ενός σώματος που είχε συνδεθεί άμεσα με τους ληστές. Μετά τη διάλυση της οροφυλακής, η καταδίωξη της ληστείας ανατέθηκε αποκλειστικά στη χωροφυλακή, η οποία θα είχε στη διάθεσή της για το σκοπό αυτό στρατιωτική δύναμη. Η «εξωτερική» διάσταση της ληστείας φάνηκε ότι θα αντιμετωπιστεί με την ελληνοτουρκική σύμβαση για την καταδίωξη της ληστείας. Οι διατάξεις που αφορούσαν την έκδοση των λιποτακτών και την υπέρβαση των εθνικών ορίων από το καταδιωκτικό απόσπασμα, προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Την περίοδο που η κυβέρνηση αναδιοργάνωνε το σύστημα καταδίωξης της ληστείας, και με την πίεση των Αγγλογάλλων καθιερώθηκε η σύνταξη λεπτομερών εκθέσεων από τα αρμόδια υπουργεία για τα καταδιωκτικά μέτρα και τα αποτελέσματά τους. Η κυβέρνηση αισθανόταν περήφανη για τα αποτελέσματα της καταδίωξης των ληστών, αφού ληστές, λησταποδόχοι, συγγενείς των ληστών συλλαμβάνονταν καθημερινά ενώ πολλοί ληστές φονεύονταν σε συμπλοκές με τα αποσπάσματα της χωροφυλακής. Το έργο των διωκτικών αρχών προσπαθούσαν να ολοκληρώσουν οι δικαστικές αρχές, παρ' όλο που τα δικαστήρια της χώρας δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν. Η καταδίωξη των ληστών από τα αποσπάσματα, οι αθρόες και βαριές καταδίκες, ανέκοψαν κάπως τις κινήσεις και τη δράση τους και είχε σαν αποτέλεσμα την εξολόθρευση διαβόητων λήσταρχων και εκατοντάδων άσημων ληστών, αλλά δεν οδήγησαν στην εξάλειψή τους.

Το 1855-58, παράλληλα με τις αλλαγές στο σύστημα καταδίωξης της ληστείας, παρατηρούνται και οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες μελέτης του φαινομένου της ληστείας από τον κρατικό φορέα.. Οι παράγοντες που προκάλεσαν αυτό τον προβληματισμό ήταν αφ' ενός η κορύφωση της ληστείας και αφ' ετέρου η αδυναμία να την καταπολεμήσουν αποτελεσματικά.

Γενικά η πολιτική «εξαφάνισης της ληστείας» με το καταδιωκτικό απόσπασμα χωρίς την κατανόηση του φαινομένου της ληστείας, κατέστησε το κράτος έναν παράγοντα, η δράση του οποίου αποδιάρθρωνε το πλαίσιο ισορροπίας ανάμεσα στους ληστές και τις κοινότητες, αυξάνοντας την ανασφάλεια των κοινοτήτων και ανελαστικοποιώντας τις πρακτικές των ληστών (Κοταρίδης: 271). Αυτή η πολιτική, η οποία εφαρμόστηκε πολλά χρόνια είχε άμεσα και καταστροφικά αποτελέσματα στους μικρούς οικισμούς, στα τσελιγκάτα, με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται στο χώρο της κοινότητας πρακτικές περιφρούρησης, αυτονομίας και

αναδίπλωσης απέναντι στη διαδικασία ενοποίησης που προκρίνει το κράτος.

Παρ' όλο που ο κρατικός φορέας ασχολήθηκε, με τον τρόπο που ασχολήθηκε, με το φαινόμενο της ληστείας, αναπτύχθηκε ένας προβληματισμός και κατατέθηκαν πολλές προτάσεις και κάποιες μελέτες, το ζήτημα της ληστείας παραμένει ακέραιο μέχρι το τέλος του αιώνα, οι καταδιωκτικές δυνάμεις και τα μέτρα δεν καταφέρνουν να το κατανοήσουν ούτε βέβαια να το αντιμετωπίσουν. Αρχίζει να υποχωρεί όταν ξεκινά μια εντονότερη περίοδος εξαστισμού της χώρας.

Ο ευρύτερος κύκλος συνεργατών της ληστρικής συμμορίας και των διαφόρων διασυνδέσεων και συμφερόντων, που συνδεόταν με τη δράση της καθιστούσε τη συμμορία αναπόσπαστο εξάρτημα της κοινωνίας και της πολιτείας και αποτελούσε την ουσιαστικά άτρωτη πλευρά του προβλήματος της ληστείας. Η συμμορία οσοδήποτε ισχυρή και επίφοβη κι αν ήταν, αποκομμένη από τα έρεϊσματά της, ήταν αδύνατον να λειτουργήσει και αργά ή γρήγορα θα υπέκυπτε στα καταδιωκτικά μέτρα. Η συμμορία είχε απόλυτη ανάγκη από τρόφιμα και ενδύματα, λησταποδόχους για την ρευστοποίηση της λείας, πληροφοριοδότες για να μαθαίνει τις κινήσεις των διωκτών της και την οικονομική κατάσταση των θυμάτων της και προστάτες κάθε μορφής. Μολονότι δρούσε έξω από τα όρια του νόμου και της κοινωνίας, λειτουργούσε στις παρυφές της κοινωνίας και είχε ανάγκη από μεσάζοντες με ποικίλους ρόλους και ιδιότητες.

Το κυριότερο και σταθερότερο έρεισμα των ληστών ήταν οι νομάδες κτηνοτρόφοι, τα περισσότερα κρησφύγετα και ορμητήριά τους βρίσκονταν σε ποιμενικές στάνες των θερινών. Αργά το φθινόπωρο οι συμμορίες συνήθως διαιρούνταν σε μικρές ομάδες και συνδέονταν άμεσα με το χειμερινό κύκλο δραστηριοτήτων του τσελιγκάτου και του κοπαδιού. Συνήπταν συγγενικούς δεσμούς

και άλλοτε συνεισέφεραν χρηματικά ποσά για την εξασφάλιση παραχωρητηρίων εθνικών ή κοινοτικών βοσκοτόπων για το καλοκαίρι και συμφωνούσαν με τους τσελιγκάδες σχετικά με την εγκατάσταση των τσελιγκάτων. Η αλληλεξάρτηση της ληστρικής συμμορίας και του τσελιγκάτου ή σωστότερα η εξάρτηση του τσελιγκάτου από τη συμμορία είναι συχνό φαινόμενο και παράγοντας διατήρησης των συμμοριών. Στον αγώνα κατά των αγροτών, που διέθεταν την υποστήριξη του κράτους, το τσελιγκάτο είχε απόλυτη ανάγκη προστατών για την ύπαρξή του.

Μετά τη διχοτόμηση του γεωγραφικού χώρου που αποτελούσε ανέκαθεν πεδίο ελεύθερης μετακίνησης των τσελιγκάτων σύμφωνα με τις επιταγές της νομαδικής ή ημινομαδικής κτηνοτροφίας, με τη μορφή συνόρων που χώριζαν δύο μάλλον εχθρικές επικράτειες, αλλά και εξαιτίας της αποκάλυπτα εχθρικής πολιτικής του ελληνικού κράτους απέναντι στην νομαδική κτηνοτροφία, διαταράχθηκε η παλιά ισορροπία μεταξύ γεωργίας και κτηνοτροφίας, που καθιστούσε τους δύο τομείς της αγροτικής οικονομίας, στα πλαίσια της μεγάλης ιδιοκτησίας, αλληλεξαρτώμενους και αλληλοσυμπληρούμενους. Το τσελιγκάτο, μολονότι ήταν θεσμός που εξελίχτηκε σε εποχές με διαφορετική κοινωνικοοικονομική οργάνωση, αποτελούσε και μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους μια πρόσφορη και πρακτική μορφή «συνεταιρισμού», παρείχε στους συσσωματωμένους κτηνοτρόφους, έστω και στα πλαίσια της πατριαρχικής του οργάνωσης, τη μέγιστη δυνατή ασφάλεια και εξασφάλιζε απεριόριστη υπερεργασία. Ιδιαίτερα σε σχέση με το θεσμό της εκμίσθωσης των βοσκοτόπων από το κράτος ή τις κοινότητες στους κτηνοτρόφους, το τσελιγκάτο αποτελούσε ακόμη συμπληρωματική λειτουργία της αγροτικής οικονομίας.

Οι νομάδες συνέδεσαν ακόμα περισσότερο τα συμφέροντά τους με τις ληστρικές συμμορίες, στα πλαίσια ενός ολοένα και περισσότερο εχθρικού και απειλητικού περιβάλλοντος και στο

κλίμα, που επέτεινε η προϊούσα παρακμή της νομαδικής κτηνοτροφίας. Εκτός από τη σύσφιξη των δεσμών του τσελιγκάτου με τη ληστρική συμμορία και γενικά τη «ροπή» των νομάδων προς τη ληστεία ως επακόλουθα της παρακμής και της οικονομικής δυσπραγίας της νομαδικής κτηνοτροφίας, παρατηρείται και μια άλλη συνέπεια της παρακμής των τσελιγκάτων, η αποδέσμευση ανθρώπινου δυναμικού, με τη μορφή ενδεών νομαδικών οικογενειών, από τον έλεγχο του παραδοσιακού τσελιγκάτου. Από ανάγκη, αλλά και από συνήθεια αυτές οι οικογένειες κατέφευγαν στα προσφορότερα μέσα για το βιοπορισμό τους, ένα ή περισσότερα μέλη της οικογένειας κατέφευγαν στη ληστεία ή γίνονταν σμίχτες (κυριότεροι πληροφοριοδότες των ληστών).

Οι ανωτέρω ερμηνείες εξηγούν τη «ροπή» των «βλαχοποιμένων» προς τη ληστεία, που όλοι όσοι ασχολούνται με τη ληστεία επισημαίνουν. Οι σχετικές παρατηρήσεις τους όμως προσδίδουν την προκατάληψη της ιθύνουσας τάξης απέναντι στους «σκηνίτας», οι οποίοι αρνούνταν να ενταχθούν στο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο που ευνοούσε η ίδια. Μαρτυρούν όμως και τη διαμόρφωση ενός ιδεολογικού επιφαινομένου μεταξύ των νομάδων κτηνοτρόφων, το οποίο μολονότι ήταν συνάρτηση των συνθηκών που αναφέραμε είχε πάρει τη μορφή ιδεολογικής υπόστασης.

Δυσκολίες παρουσιάζει η διαπίστωση της λειτουργίας του δεύτερου παράγοντα της συμμοριακής ληστείας, του πολιτικού. Οι δυσκολίες αυτές οφείλονται στο γεγονός ότι οι μοχλοί της ληστείας αυτής της κατηγορίας, είχαν τρόπους να συγκαλύπτουν τις σχέσεις τους με τις ληστρικές συμμορίες. Οι δυσκολίες όμως δεν βρίσκονται κυρίως στη διαπίστωση της ύπαρξης των πολιτικών διασυνδέσεων της ληστείας, όσο στη διερεύνηση της λειτουργίας αυτών, που απαιτεί αναλυτική εξέταση των πολιτικών συμφερόντων και διαδικασιών στα πλαίσια του δήμου και τη

επαρχίας. Οι πληροφορίες και παρατηρήσεις που υπάρχουν δεν αρκούν για την εξέταση αυτή της διάστασης, μολονότι οδηγούν συνήθως σε σταθερές εστίες, κυρίως στο περιβάλλον των δημάρχων και παρέδρων, οι οποίοι ως δημοτικοί άρχοντες, αλλά και ως εντολοδόχοι και κομματάρχες των πολιτευτών, αποτελούσαν το συνδετικό κρίκο μεταξύ της συμμορίας και του πολιτευτή και γενικά του ληστή και του πολιτικού.

Αναλύσεις της πολιτικής διάστασης της ληστείας από τους σύγχρονους, ξένους κυρίως, εξηγούν ως ένα βαθμό τις διαδικασίες σύνδεσης των ληστρικών συμμοριών με τα συμφέροντα των πολιτευτών. Κάποιες από αυτές συνέδεσαν την πολιτική διάσταση της ληστείας τόσο με την ίδια την πολιτική διαδικασία όσο και με τα οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών πολιτικών παραγόντων στην επαρχία. Οι πολιτικοί ως γαιοκτήμονες, σύμφωνα με αυτή την άποψη, συνεργάζονταν με τους ληστές της περιοχής, καταβάλλοντάς τους κατά τακτά χρονικά διαστήματα χρηματικά ποσά για την ασφάλεια των χωρικών, που καλλιεργούσαν τα κτήματά τους και για την προστασία της περιουσίας τους. Στο πολιτικό επίπεδο, εξάλλου πολιτικοί επεδίωκαν τη συμμαχία και φιλία των ληστών ή τουλάχιστον την ουδετερότητά τους για την επικράτησή τους στις εκλογικές αναμετρήσεις. Άλλες δε αναλύσεις θεωρούσαν τις ληστρικές συμμορίες αναπόσπαστο μέρος της «λειτουργίας» του πολιτικού συστήματος στην επαρχία.

Πέρα όμως από τους «ληστρικούς» θεσμούς, την οργάνωση και τις πρακτικές τους, οι ληστές δεν πρέπει να αποσυνδεθούν από το θεσμικό περιβάλλον όπου αναπτύσσονται οι ληστρικές πρακτικές. Είτε πρόκειται για το κράτος και τους μηχανισμούς του, τα κόμματα και τις τοπικές φατρίες, τις κοινότητες και τα συγγενικά δίκτυα, είτε για τον πολιτισμό στον οποίο εγγράφονται και συμμετέχουν, η ληστεία απογυμνώνεται από το ιστορικό της περιεχόμενο, αν η θεώρηση της δεν συναρτάται με τις περιπέτειες

αυτών των θεσμών. Θα διαπιστώσουμε τότε ότι οι ληστές δεν είναι οι «απροσάρμοστοι» της ιστορίας, αλλά ότι οι προσαρμογές τους αναπτύσσονται σε ασύμβατες κατευθύνσεις σε σχέση με τους προσανατολισμούς της κρατικής πολιτικής και είναι ασύμπτωτες χρονικά με τους ρυθμούς που εξελίσσεται η συνολική κοινωνία.

Το νομοθετικό, διοικητικό και πολιτικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της ληστείας, που δημιουργήθηκε από την ίδρυση του νεοσύστατου δυτικότροπου κράτους μέχρι και την εποχή που εξετάζεται στη μελέτη αυτή, αντιμετώπισε τους ληστές, επίσημα τουλάχιστον, ως εγκληματίες της δημόσιας ασφάλειας. Με την εξέταση του εν λόγω πραγματολογικού υλικού γίνεται φανερό ότι ο δημόσιος λόγος για τη ληστεία, περιστράφηκε σε τρία βασικά σημεία, τα οποία περιλαμβάνονται στον επίσημο προβληματισμό και των προηγούμενων δεκαετιών: α) τη δίωξη της ληστείας, β) τον καταμερισμό της ευθύνης μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των δημοτών ως πολιτών και γ) τον αποτελεσματικό έλεγχο και την αστυνόμευση του νομαδικού και ως ένα βαθμό του ορεσίβιου γενικά πληθυσμού.

Τα τρία βασικά σημεία του προβληματισμού για την αντιμετώπιση της ληστείας αποτελούν και τα κύρια και δυσεπίλυτα προβλήματα της κεντρικής εξουσίας για τη ληστεία. Το πρώτο, η δίωξη της ληστείας, αποτελούσε ένα από μεγαλύτερα διλλήματα που αντιμετώπιζε η εξουσία και που η επιλογή των μέσων και της διαδικασίας φανερώνει το βαθμό σεβασμού προς τα δικαιώματα του πολίτη: ταχεία και αποτελεσματική δίωξη του εγκλήματος, ακόμη και έξω από το πλαίσιο του νόμου και του συντάγματος ή δίωξη στα πλαίσια των νόμων; Το δεύτερο σήμαινε μετάθεση μέρους της ευθύνης, για τη δίωξη της ληστείας και τη διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας, στους δήμους και τους δημότες, ευθύνη που αποτελεί έναν από τους βασικούς λόγους ύπαρξης της κεντρικής εξουσίας. Τα μέτρα που συμπεριλαμβάνονται στο τρίτο

σημείο του δημόσιου λόγου, ουσιαστικά ισοδυναμούν με την εξάρθρωση της νομαδικής κτηνοτροφίας.

Ο πολιτικός λόγος που διατυπώθηκε αυτή την εποχή (1870) και η συνακόλουθη νομοθετική πρακτική, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο προσέβλεπαν στην πρόληψη και καταστολή των παράνομων πρακτικών που έθεταν σε δοκιμασία την ισχύ του κράτους και την ηγεμονία των επιλογών του, θεμελιώνοντας έτσι νεωτερικού τύπου διαδικασίες νομιμοποίησης κάθε θεσμικής και πολιτικής πρωτοβουλίας. Με το δημόσιο λόγο των κειμένων, που εξετάστηκαν, έχουμε την παραγωγή νέων ορισμών για τον ληστή και τη ληστεία που συνάδουν με τις στρατηγικές, το αξιακό περιεχόμενο και τους προσανατολισμούς του σύγχρονου κράτους, γεγονός που καθιστά τους ληστές μια κοινωνικοπολιτισμική ετερότητα του σύγχρονου κόσμου. Εδώ το νομικό πεδίο αντιπροσωπεύει ταυτόχρονα το πλαίσιο ρύθμισης θεμάτων της συγκυρίας και λειτουργεί ως όχημα ηγεμονίας του νέου πολιτικού πολιτισμού και των αντίστοιχων πρακτικών εξουσίας. Προσδιορίζεται πλέον ο ληστής και η ληστεία ως πραγματικότητες πέραν του κοινωνικού και πολιτικού συνεχούς. Ληστής και διώκτης συγκροτούν από δω και πέρα ασύμβατους όρους και κοινωνικούς ρόλους, κυρίως γιατί αλληλοαναιρούμενα και ανταγωνιστικά περιεχόμενα των όρων αυτών παράγονται σε διάφορα κοινωνικοπολιτισμικά και πολιτικά περιβάλλοντα. (Θεοτοκάς-Κοταρίδης, 2006: 67, 144).

Τέλος, η ληστεία, ίσως πρέπει να προβληθεί στα ζητήματα προσανατολισμών της κοινωνίας, όταν έχουμε περιόδους μετάβασης, στις οποίες συντελείται μια ολόκληρη κίνηση μετασχηματισμών. Σε συγκυρίες και συνθήκες αισθητών αλλαγών και όρων ο ληστής, ο παράνομος βρίσκει τη θέση του εκεί που τα σημάδια δείχνουν «κακή κατάσταση», εμφανίζεται στους χώρους εκείνους που δεν μπορούν να διαχειριστούν την αλλαγή και

αναδιπλώνονται προβάλλοντας «τον παλιό καλό καιρό»
(Κοταρίδης: 301).

Βιβλιογραφία

- Finlay, G., (Σεπτ. 1843), “The Bankruptcy of the Greek Kingdom”, *Blackwood’s Edinburgh Magazine*, 54, σσ. 345-362
- Hobsbawm E., (1975), *Οι ληστές*, μετ. Ζαμπαθά – Παγουλάτου, Αθήνα, Βέργος
- Hobsbawm E., (2000), *Bandits*, London, New Yorker
- Jenkins, R., (1961), *The Dilesi Murders*, Λονδίνο
- Noel, F., (1871), *Δύο υπομνήματα του κ. Φράνκ Νόελ προς ανασκευήν του υπ. Αριθμ. 1028 βουλεύματος των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών, ενώπιον του Συμβουλίου των εν Αθήναις Εφετών*, Αθήνα
- Tucherman, C.K., (1871), *Brigandage in Greece*, London
- Tucherman, C.K., (1872), *The Greeks of To-Day*, London
- Αμπού, Ε., *Η Ελλάδα του Όθωνος*, μεταφρ. Α Σπήλιου, επιμ. Τ. Βουρνά, Αθήνα, εκ. Τολίδη
- Αμπού, Ε., (1968), *Ο βασιλεύς των ορέων*, μεταφρ. Α.Φ., Αθήνα
- Αντωνόπουλος, Δ., (1870), *Σκέψεις περί της μετ’ επιτυχίας καταδιώξεως και εξαλείψεως της την πατρίδα ημών λημαιομένης ληστείας*, Αθήνα
- Ανώνυμος, (1871), (Δίκη των συνεργατών της συμμορίας των Αρβανιτάκηδων), Πρακτικά της δίκης Αθήνα, Απρ. 1871, Αθήνα
- «Πολίτευμα των κατά την Ρούμελην ληστών», Αθηνά, αρ. φυλ. 279 5/10/1835 και 280 9/10/1835
 - «Το περί ληστείας νομοσχέδιον», Αιών, αρ.φύλ. 2493, 9/10/1869 και 2495, 16/10/1869
 - *Η δίκη του λήσταρχου Ε. Σπανού*, Αθήνα, 1879
 - *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι*, επιμ. Mario Vitti, εκ. Ερμής, Αθήνα, 1977

- *Οι πρωταίτιοι της υπάρξεως της ληστείας εν Πελοποννήσω*, Τρίπολη, 1870
- *Το Συμβούλιον των εν Αθήναις Εφετών*, (Αθήνα 1871) (Βούλευμα του συμβουλίου Εφετών, 5/2/1871, για την υπόθεση στο Δήλεσι).
- *Το Συμβούλιον των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών*, (Αθήνα 1870) (Βούλευμα του συμβουλίου Πλημμελειοδικών, 26,11/11/1870, για την υπόθεση στο Δήλεσι)

Ασδραχάς, Σπ., (1982), *Ελληνική κοινωνία και οικονομία, ιθ'- ιη' αιώνες*, Αθήνα, Ερμής

Βακαλόπουλος, Α., (1976), *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, τόμ. Α', Θεσ/νίκη

Βουρνάς, Τ. (1960), «Η ληστοκρατία σαν πρόβλημα των πρώτων φάσεων του ελεύθερου εθνικού μας βίου», εισαγωγή στο Ε. Αμπού Ο βασιλεύς των ορέων, Αθήνα, εκδ. Δελφοί

Βουρνάς, Τ., *Η σφαγή στο Δήλεσι, Τα φοβερά ντοκουμέντα*, Αθήνα, Φυτράκης

Γεννάδιος, Ι., (1871), *Notes on Recent by Brigards in Greece*, Λονδίνο 1870, και ελλην. Μετάφραση, *Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών. Μετάφρασις εκ του Αγγλικού της υπό Ιωάννου Γενναδίου επεραπολογίας του έθνους*, Αθήνα

Δαμιανάκος Σ., (1987), *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα, Πλέθρον

Δαμιανάκος, Σ., (1994), «Κλέφτες, Ληστές και Ρεμπέτες», *Ουτοπία*, τ. 12, Αθήνα

Δερμεντζοπουλος, Χ. , *Το ληστρικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πλέθρον

Θεοτοκάς, Ν., Κοταρίδης, Ν., (1991), *Αφιέρωμα στη μνήμη του Ηλία Δασκαλάκη*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Καλλέργης, Δ., (1855), *Έκθεσις του υπουργού των Στρατιωτικών, περί διαλύσεως της οροφυλακής*, Αθήνα

Κατακουζηνός, Α., (1857), *Ο υιός του δημίου, ποίημα ιστορικόν*, Πανδώρα, Ζ(1857), αρ. φυλ. 163 (1/1/1857)

Κολιόπουλος, Γ., (1979), *Ληστές, Η κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Ερμής

Κολιόπουλος, Γ., (1980), *Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεώτερη Ελλάδα, ΔΙΕΕ, ΖΖΙΙΙ*

Κοντογιώργης, Γ., (1982), *Η ελλαδική λαϊκή ιδεολογία*, Αθήνα, Νέα Σύνορα

Κοντογιώργης, Γ., (1982), *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση*, Αθήνα, Νέα Σύνορα,

Κορωναίος, Π., (1869), *Σκέψεις επί της εμπεδώσεως της τάξεως και των αιτίων των κωλύοντων αυτήν*, Αθήνα

Κοταρίδης, Ν., *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα, Πλέθρον

Κροκίδας, Γ., (1867), *Περί χωροφυλακής*, Απάντησις προς τον λοχαγόν κύριον Χ. Δημητρακόπουλον, Αθήνα

Λαζαρίδης, Κ., (1963), «Πώς πάτησε το Τσεπέλοβο ο λήσταρχος Νταβέλης», *Ηπειρωτική Εστία*, ΙΒ

Λομβάρδος, Κ., (1871), *Αγορεύσεις Κ. Λομβάρδου, Προέδρου της Βουλής, κατά την συζήτησιν επί του νομοσχεδίου περί χορηγίας 10.χιλ.λirών εις την χήραν Λούδ*, Αθήνα

Λουκόπουλος, Δ., (1930), *Ποιμενικά της Ρούμελης*, Αθήνα

Μίλησης, Γ., (1871), *Δύο αγορεύσεις Γ. Μίληση, Βουλευτού Ερμιονίδος, εκφωνηθείσαι κατά την συζήτησιν της αποζημιώσεως της χήρας Λούδ*, Αθήνα

Μοσχονήσιος, Α., (1869), *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Ερμούπολη

Νιτσιάκος, Β., (1991), *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα, Οδυσσέας

Παπαρηγόπουλος Κ., (1861), *Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας*, Αθήνα

Παπαταξιάρχης, Ε., Παπαδέλλης, Θ., (επιμ.), (1993), *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Πολίτης, Ν., (1978), *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα, Βαγιονάκης

Ρικάκης, Α. Ι., (1870), *Σκέψεις περί καταδιώξεως της ληστείας*, Αθήνα

Σφυρόεσας, Β. «Σώματα αντιστάσεως του ελληνισμού», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ.ΙΑ΄

Σωτηρόπουλος, Σ., (1866), *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά των ληστών*, Αθήνα

Υπουργείο Εξωτερικών, (1870), Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ληστείας επί της οδού Μαραθώνος, , Αθήνα

Υπουργείο Εσωτερικών, (1870), Έγγραφα αφορώντα εις την καταδίωξιν της ληστρικής συμμορίας των Αρβανιταίων, Αθήνα

Φωτόπουλος, Α.Φ., (1975), «Συμβολή εις την ιστορίαν της ληστείας κατά την Καποδιστριακήν περίοδον», *Πελοποννησιακά*, ΙΑ

Χατζίσκος, Δ., (1871), *Λόγος εκφωνηθείς υπό του Δ. Χατζίσκου βουλευτού Φθιώτιδας κατά την Συνεδρίασιν της 8/1/1871*, Αθήνα

Πηγές

Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκε το υλικό της έρευνας καθορίστηκαν από το ίδιο το πρόβλημα. Είναι το σύνολο των κειμένων που αναφέρονται στο γεγονός (άρθρα εφημερίδων, ομιλίες πολιτικών, οι οποίες περιλαμβάνονται σε αρχεία υπουργείων, νομικά κείμενα που θεσμοθετήθηκαν με αφορμή το γεγονός).

Άλλη αξιόλογη πηγή και ιδιαίτερα για την περίοδο 1862-1971, αποτέλεσε και το προσωπικό αρχείο του ιστορικού George Finlay, ανταποκριτή της εφημερίδας Times του Λονδίνου την εποχή αυτή.

Η Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής ήταν ασφαλής δείκτης των πολιτικών διακυμάνσεων του προβλήματος της ληστείας.

Χρήσιμα είναι τα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, όπου καταγράφονται ομιλίες πολιτικών για το θέμα, σε κάποιες από τις οποίες υπάρχουν πολύ εύστοχες παρατηρήσεις για το πρόβλημα της ληστείας και από την πλευρά της αντιπολίτευσης.

Ιδιαίτερη αξία έχουν τα φυλλάδια με παρατηρήσεις για τη ληστεία και τους ληστές που εμφανίζονται στο τέλος της δεκαετίας του 1860 και ιδιαίτερα με αφορμή το Δήλεσι. Η συλλογή τα «ληστρικά» φυλλάδια βρίσκεται στη Γεννάδιο Βιβλιοθήκη. Ο τύπος της εποχής και τα φυλλάδια που προέκυψαν από την υπόθεση στο Δήλεσι αποτέλεσαν ένα σώμα κειμένων για τη μελέτη του θέματος.

Συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα κείμενα:

Ανώνυμος, (Δίκη των συνεργατών της συμμορίας των Αρβανιτάκηδων), Πρακτικά της δίκης Αθήνα, Απρ. 1871, Αθήνα 1871

- «Το περί ληστείας νομοσχέδιον», Αιών, αρ,φύλ. 2493, 9/10/1869 και 2495, 16/10/1869
- *Η δίκη του λήσταρχου Ε. Σπανού*, Αθήνα, 1879
- *Οι πρωταίτιοι της υπάρξεως της ληστείας εν Πελοποννήσω*, Τρίπολη, 1870

- *Το Συμβούλιον των εν Αθήναις Εφετών*, (Αθήνα 1871) (Βούλευμα του συμβουλίου Εφετών, 5/2/1871, για την υπόθεση στο Δήλεσι).
- *Το Συμβούλιον των εν Αθήναις Πλημμελειοδικών*, (Αθήνα 1870) (Βούλευμα του συμβουλίου Πλημμελειοδικών, 26,11/11/1870, για την υπόθεση στο Δήλεσι).

Γεννάδιος, Ι., ελλην. Μετάφραση, *Κρίσεις τινές περί των εσχάτως εν Ελλάδι διαπραχθέντων φόνων υπό ληστών. Μετάφρασις εκ του Αγγλικού της υπό Ιωάννου Γενναδίου επεραπολογίας του έθνους*, Αθήνα, 1871

Υπουργείο Εξωτερικών, Έγγραφα περί της διαπραχθείσης ληστείας επί της οδού Μαραθώνος, , Αθήνα, 1870,

Υπουργείο Εσωτερικών, Έγγραφα αφορώντα εις την καταδίωξιν της ληστρικής συμμορίας των Αρβανιταίων 1870, Αθήνα 1871

Χατζίσκος, Δ., *Λόγος εκφωνηθείς υπό του Δ. Χατζίσκου βουλευτού Φθιώτιδας κατά την Συνεδρίασιν της 8/1/1871. Αποσπασθείς εκ των στενογραφημένων πρακτικών*. (Αθήνα, 1871, σ. 9,10)

Κορωνάιος, Π., (1869), *Σκέψεις επί της εμπεδώσεως της τάξεως και των αιτίων των κωλύοντων αυτήν*, Αθήνα

Μοσχονήσιος, Α., (1869), *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*, Ερμούπολη

Μίληση, Γ., *Δύω αγορεύσεις Γ. Μίληση, βουλευτού Ερμιονίδος, εκφωνηθείσαι εν τη Βουλή κατά την συζήτησιν της αποζημιώσεως της χήρας Λούδ. Εκ των στενογραφημένων πρακτικών της Βουλής* (Αθήνα 1871, σ. 13-14, 20)

Πρακτικά της δίκης των συνεργατών της συμμορίας των Αρβανιτάκηδων, τον Απρίλιο 1871, (Αθήνα 1871, σ. 7,8

Κ. Λομβάρδου, *Αγορεύσεις Κ. Λομβάρδου, Προέδρου της Βουλής, κατά την συζήτησιν επί του νομοσχεδίου περί χορηγήσεως 10 χιλ. λιρών εις την χήραν Λούδ. Εκ των στενογραφημένων πρακτικών* (Αθήνα 1871, σ.6)

Πρακτικά της Βουλής, Περίοδος Γ΄, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση 23 Δεκεμβρίου 1870, όπου και «Αιτιολογική έκθεσις του περί καταδιώξεως της ληστείας νομοσχεδίου» και «Σχέδιο νόμου περί καταδιώξεως της ληστείας»

Το τελικό κείμενο του νόμου, Νόμος ΤΟΔ΄, ΦΕΚ5/1 Μαρτίου 1871, νόμος 27 Φεβρουαρίου 1871, Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος

Πρακτικά της Βουλής, Περίοδος Γ΄, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση 1/ Φεβρουαρίου/ 1871

Πρακτικά της Βουλής, Περίοδος Γ΄, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση 29/ Ιανουαρίου/ 1871

Πρακτικά της Βουλής, Περίοδος Γ΄, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση 27/ Ιανουαρίου/ 1871

Εφημερίς των Συζητήσεων, 27/1/1871, σς. 270-281

Εφημερίς των Συζητήσεων, 29/1/1871, σς. 308-325

Εφημερίς των Συζητήσεων, 23/12/1870, σς. 14-20

Εφημερίς των Συζητήσεων, 19/2/1871, 468-472

Εφημερίς των Συζητήσεων, 8/1/1871, σς. 57-76

Εφημερίς των Συζητήσεων, 1/2/1871, σς. 325-338

Εφημερίδα *Αιών* 2493/ 9-10-1869 με τίτλο «Για το περί ληστείας νομοσχέδιον», και 2495/16-10-1869 «Ολίγα έτι επί του περί ληστείας νομοσχέδιον» Το νομοσχέδιο αποσύρθηκε τότε για να εισαχθεί ένα χρόνο αργότερα